

ЗБИРКА ПРИМЕРА ИНКЛУЗИВНЕ ПРАКСЕ

Инклузивно образовање
Развој и примена делотворног модела
инклузивног образовања у Србији

Приредила Биљана Јањић

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ

ПРОЈЕКАТ
ПРУЖАЊЕ
УНАПРЕЂЕНИХ УСЛУГА
НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ

ЗБИРКА ПРИМЕРА ИНКЛУЗИВНЕ ПРАКСЕ

Инклузивно образовање

Развој и примена делотворног модела

инклузивног образовања у Србији

Приредила: Биљана Јањић

Издавач

Министарство просвете Републике Србије

Немањина 22–26, Београд

www.mp.gov.rs

Лекѿура и корекѿура

Јелена Лутров

Дизајн

Зоран Грац

Тираж

5.000 примерака

ISBN 978-86-7452-034-5

Припрема и шѿтамѿа

Досије студио, Београд

ЗБИРКА ПРИМЕРА ИНКЛУЗИВНЕ ПРАКСЕ

Инклузивно образовање
Развој и примена делотворног модела
инклузивног образовања у Србији

Збирку приредила: Биљана Јањић

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
www.mp.gov.rs

ПРОЈЕКАТ
ПРУЖАЊЕ
УНАПРЕЂЕНИХ УСЛУГА
НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ

www.dils.gov.rs

Октобар 2010.

Штампање ове публикације обезбеђено је у оквиру пројекта „Пружање унапређених услуга на локалном нивоу – DILS“ који реализује Министарство просвете, средствима Светске банке/Међународне банке за обнову и развој, IBRD Зајам број 7510 YF.

Садржај

Увод.....	5
Инклузија – живот без предрасуда	8
Управљање школом	10
Како се школа припрема и организује примену инклузивног образовања	10
Наставничке компетенција – професионални развој запослених у школи.....	17
Асистенција у настави и персонална асистенција	28
Израда и примена индивидуалних образовних планова	35
Индивидуализација и индивидуални образовни планови	36
Примери индивидуалних образовних планова – прилагођен програм.....	51
Примери индивидуалних образовних планова – измењен програм	65
Примери прилагођавања наставе и израде индивидуалних образовних планова у вишим разредима основне школе	89
Примери индивидуализације и прилагођавања наставе у средњим школама.....	106
Укључивање деце са посебним образовним потребама у ваннаставне активности и живот школе	111
Партиципација родитеља.....	136
Сарадња са родитељима деце са посебним образовним потребама и њихова активна улога.....	136
Анекс 1: презентације пилот школа	163
Основна школа „Мирослав Антић“, Чонопља	163
Основна школа „Љубица Радосављевић Нада“, Зајечар	164
Основна школа „Слободан Секулић“, Ужице	166
Основна школа „Десанка Максимовић“, Чокот.....	167

Основна школа „Соња Маринковић“, Нови Сад	169
Средња економска школа Сомбор.....	170
Основна школа „Исидора Секулић“, Панчево.....	172
Основна школа „Милутин и Драгиња Тодоровић“, Крагујевац	174
Основна школа „Ослободиоци Београда“, Београд.....	176
Мото школе: оаза знања и другарства.....	176
Анекс 2: врсте подршки у образовању	180
1. Прилагођавање метода, материјала иучила (мере индивидуализације).....	180
2. Прилагођавање простора и услова у којима се учење одвија	183
3. Измена садржаја учења и стандарда постигнућа	183
4. Остале мере подршке.....	184
Анекс 3: литература и едукативни материјали корисни при планирању и примени инклузивног образовања у школи ..	185

УВОД

Нови Закон о основама система образовања и васпитања донет је у августу 2009. године и тиме су створени услови за институционалну подршку развоју и примени инклузивног образовања и обезбеђивање доступности образовања деци из различитих осетљивих група, која су до сада углавном остајала ван система.

Општи принципи система образовања и васпитања и право на образовање:

- Једнакоправност и доступност образовања;
- Квалитетно и уравнотежено образовање и васпитање;
- Пуно поштовање права детета, ученика и одраслог;
- Образовање и васпитање које излази у сусрет различитим потребама ученика;
- Једнаке могућности образовања и васпитања у складу са потребама и интересовањима;
- Приступ свим нивоима образовања деци, ученицима и одраслима са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Збирка примера инклузивне праксе у Србији је један од продуката пројекта „Развој функционалног модела инклузивног образовања у Србији“, који је реализован током 2009. и 2010. године.

У пројекат је укључено осам редовних основних школа и једна средња школа које су до сада развијале инклузивну праксу са циљем да се даље развију модели укључивања деце са посебним образовним потребама и прикажу постојећи примери из праксе.

Пилот школе које су учествовале у пројекту:

1. ОШ „Мирослав Антић“ Чонопља, Сомбор
2. ОШ „Соња Маринковић“ Нови Сад
3. ОШ „Исидора Секулић“ Панчево
4. ОШ „М. И Д. Тодоровић“ Крагујевац
5. ОШ „Десанка Максимовић“ Чокот, Ниш
6. ОШ „Ослободиоци Београда“ Београд
7. ОШ „Љубица Радосављевић Нада“ Зајечар
8. ОШ „Слободан Секулић“ Ужице
9. Средња економска школа, Сомбор

Критеријуми за одабир школа били су:

Критеријуми А

1. равномерна географска покривеност; руралне и урбане средине; различити културни контексти
2. равномерна покривеност различитих пројеката, пракси и инклузивних модела или механизма које су школе примењивале
3. равномерна заступљеност искуства у укључивању деце из различитих маргинализованих група (деца са сметњама у развоју и инвалидитетом, деца са тешкоћама у учењу, деца из социјално нестимулативних средина)
4. равномерна заступљеност сва три нивоа образовања и васпитања – предшколско, основношколско и средњошколско образовање

Критеријуми Б

1. Школа је уписивала децу са посебним образовним потребама у претходним годинама, кроз:
 - 1.1: Реализовање различитих пројеката (нпр. Фонд за отворено друштво, Save the Children, Министарство просвете, Центар за интерактивну педагогију, Савез учитеља Републике Србије итд.);
 - 1.2: Слање предлога пројеката на различитим конкурсима;
 - 1.3: Сопствене иницијативе, без финансијске подршке.
2. Управа школе и значајан број учитеља/наставника имају позитиван став према инклузивном образовању;
3. Школа је организовала обуке које директно подржавају планирање и примену инклузивног образовања;
4. Школа већ има искуства у проналажењу решења за успешно прилагођавање образовног процеса деци из осетљивих група;
5. Школа има искуство у проналажењу решења за успешно пребацивање ученика из нижих у више нивое образовања (из нижих у више разреде основне школе, из основне у средњу школу);
6. Школа је укључила инклузивну опредељеност у школска документа;
7. Школа је виђена као потенцијални модел центра за праћење, пружање подршке и евалуацију у фази када инклузивно образовање постане законска обавеза за све школе;
8. Школа је развила неке форме и механизме сарадње са установама на локалном нивоу;
9. Школа има обучен и функционалан школски тим за инклузивно образовање.

У првој фази имплементације пројекта, пилот школе су попуњавале упитник о свом претходном искуству у раду са ученицима из осетљивих група и пилотирале одређене аспекте инклузивног образовања.

Аспекти и кораци инклузивног образовања које су школе пилотирале:

- повећање компетенција наставника за индивидуализацију учења,
- процена и опис детета за потребе писања индивидуалног образовног плана (ИОП-а),
- прављење портфолија за дете,
- предлог школског правилника о асистенцији у настави,
- план укључивања деце из осетљивих група у живот школе,
- план сарадње са родитељима и њихово укључивање у живот школе.

У другој фази, школе су опремале тзв. *инклузивни кућак* и радиле на прикупљању и припремању примера инклузивне праксе.

Неки елементи пилотираних корака инклузивног образовања, као и примери из праксе ових школа сакупљени су у ову Збирку у циљу пружања даље подршке школама које тек улазе у процес планирања и примене инклузивног образовања на организованији и институционализован начин. Напомињемо да су примери сакупљени у овој Збирци заправо примери обезбеђивања доступног и квалитетног образовања деци из осетљивих група у периоду пре усвајања новог Закона о основама система образовања и васпитања.

Ова Збирка, такође, треба да пружи информације, предлоге, сугестије и илустрације индивидуализације наставе, креирања и примене ИОП-а за децу из осетљивих група са разрађеним корацима и примерима задатака и процене успешности, као и да понуди могуће начине организовања и управљања школом која ће бити доступна и отворена за сву децу.

Збирка је подељена у четири поглавља, односно целине које су међусобно веома повезане и важне за успешно пружање подршке деци са посебним образовним потребама у оквиру образовно-васпитног система:

1. Управљање школом: како се школа припрема за инклузивно образовање;
2. Индивидуализација и Индивидуални образовни планови;
3. Укључивање деце са посебним образовним потребама у ваннаставне и школске активности;
4. Партиципација родитеља деце са посебним образовним потребама.

ИНКЛУЗИЈА – ЖИВОТ БЕЗ ПРЕДРАСУДА

Година 2003, за мене јако тешка и неизвесна. Те године се све дешавало јако брзо: упис, тест, полазак... Нисам ни имала баш толико времена да размишљам да ли ће ме моји, тада будући другари, прихватити и на који начин, али ми је на уму била једна ствар коју сам знала да морам да испуним, да докажем да ја то могу, првенствено себи, а онда и другима... Са великим болом и сузама у очима присећала сам се дана проведених у стационару „Липовица“ одакле носим, и оно лепо, као што је прва самостално обојена слика, петице писане на руку добијене након сваког добро одрађеног задатка. Оне су можда временом губиле свој траг на мојој руци, али остављале трајан у мојој души... Оно што је ружно и њега се сећам... Болне вежбе, сузе... Све је то мени давало снагу да наставим даље...

01. 09. 2003. Дан одлуке за мене... Тог дана сам решавала све своје недоумице везане за школу, друштво... Морала сам да се суочим са околином. Знала сам да ме чекају радознали погледи и питања, све то ми није баш пријало, али сам морала то некако да преломим... „А шта је теби?“ гласило је питање постављено након што сам села у школску клупу... На то питање дала сам одговор: „Ја не могу да ходам... и не знам да ли ћу проhodати, али радим вежбе сваки дан са мојом мамом и надам се да ће ми бити боље“. Моје другарице које су тада седеле са мном у клупи одговорице су на ово осмехом. Мени је то много значило, јер сам видела да су ме већ, на неки начин прихватиле. А онда је почео час... Ушла је учитељица... Једна врло лепа жена. Одмах сам знала да ћу се са њом лепо слагати и јако је заволети... И тако је и било. Ту жену сам од првог дана гледала као другу мајку... Добро се сећам и првог домаћег задатка, тема је била „Моја омиљена играчка“. Одговорила сам на тему тако што сам узела оловку и несвесно почела да цртам лутку. На крају сам видела шта сам урадила... нацртала сам прелеп цртеж! Нисам могла да поверујем да тако добро умет да цртам. До тада сам углавном цртала једноставне ствари, линије које нису биле праве, кругове који нису личили на праве кругове... Када сам то сутрадан показала учитељици одмах је испод цртежа написала „Одлично!“ и ставила свој потпис...

/.../ Година за годином је полако пролазила, време се мењало, људи око мене су постајали другачији... И мој живот се променио. Изненада су почели проблеми у породици, као и „сусрет са самом собом“. У том периоду сам тек почела да схватам колико је тешко живети са парализом и какво је то

оштећење. Веома болан приказ за мене је био тај када сам гледала другаре како трче или играју између две ватре. Гледајући то некада сам имала осећај да и ја могу да се играм са њима... Међутим, то је само илузија... Без ње и осмеха не знам како бих могла да живим, а поготову стварам... У таквим моментима једину утеху сам нашла не у сузама као што већина људи који су у истој или сличној ситуацији налази, већ у писању и учењу... Тада сам осим открића да умем да пишем, открила и да имам снаге да пређем сваку препреку и из ње изађем јача и зрелија... Мој пут ка успеху и испуњењу сна био је изузетно тежак, пропраћен и успонима и падовима... Још се сећам момента када ми је другарица јавила телефоном: „Јеко, добила си пет из састава...“. Једва сам јој се захвалила што ми је пренела и још мало причала с њом. А онда... Покрила сам лице рукама и почела да јецам, не обраћајући пажњу да ли ме неко посматра или нешто пита... Данас, неколико година касније, чини ми се да ми је баш та оцена дала снагу да храбро наставим даље, не само за тај разред, већ и за наредне који су ме чекали...

Јелена Марић, ученица ОШ „Слободан Секулић“, Ужице

УПРАВЉАЊЕ ШКОЛОМ

Како се школа припрема и организује примену инклузивног образовања

Инклузивна оријентација и планирање практичних корака у једној школи треба да буде део школских докумената (Школски развојни план, Школски програм). Школа припрема и институционализује инклузивно образовање тако што добро планира и организује ресурсе унутар школе, али и користи ресурсе у локалној заједници. Увођење и примена инклузивног образовања подразумева добру анализу могућности и потреба и у складу са тим планирање људских, материјалних и финансијских ресурса неопходних за обезбеђивање подршке деци са посебним образовним потребама.

Добро управљање може да обухвата:

1. Флексибилну примену школских докумената;
2. Прављење функционалног распореда часова – могућност спајања одељења и тимског рада наставника;
3. Укључивање родитеља као волонтера – асистент у настави;
4. Прављење малих група / развијање посебних услуга у оквиру редовне школе;
5. *On line* допунска / додатна настава;
6. Укључивање студената факултета и ученика старијих разреда као педагошких асистената у настави;
7. Организовање вршњачке подршке – (на пример, вршњачка асистенција кућа-школа и сл.).

Формирање тима за инклузивно образовање

У образовно-васпитној установи у којој се образују деца са посебним образовним потребама, директор/ка школе формира стручни тим за инклузивно образовање. Овај тим:

- Идентификује децу из осетљивих група;
- Формира тимове за додатну подршку (ИОП тимови);

- Прати спровођење ИОП-а;
- Евалуира ИОП;
- Осмишљава антидискриминационе мере и активности;
- Осмишљава потпуну инклузију;
- Осмишљава партиципацију родитеља;
- Осмишљава мере за спровођење инклузивног образовања;
- Брине о наставничким компетенцијама.

Пример формирања и функционисања школског тима за инклузивно образовање у ОШ „Ослободиоци Београда“, Београд

Организација инклузивног образовања у школи – тимски рад

Почетак организовања инклузивног образовања у школи заснован је на информацијама које су достављене наставницима на стручним органима (Наставничко веће, Педагошки колегијум, одељењска већа и стручна већа): законске одредбе, карактеристике деце са сметњама у развоју, потребне подршке наставницима, сарадња са родитељима и формирање Тима школе за инклузивно образовање и других тимова за израду ИОП-а. Тим школе чини наставник, стручни сарадник (психолог) и родитељ, који је и члан Савета родитеља школе.

Задаци Тима школе за инклузивно образовање су:

- Доношење плана и програма;
- Координација са задуженим наставницима, директором и сарадницима;
- Праћење рада Тимова за израду ИОП-а;
- Доношење ИОП-а на Педагошком колегијуму и информисање стручних органа;
- Набавка стручне литературе и опреме;
- Вођење евиденције о деци која се образују индивидуализацијом и по ИОП-у.

По опису детета утврђује се потреба за индивидуализацију или израду ИОП-а за предмет, понашање, ситуацију. На Педагошком колегијуму формира се Тим за свако дете посебно и верификује се ИОП. Овај мањи ИОП тим чини одељењски старешина, наставник/ предметни наставник, стручни сарадник и родитељ.

Пример рада Тима за доношење ИОП-а за ученика МС, 1. разред

М. С. доводе родитељи на упис у први разред школске 2008/09. са годину дана закашњења због специфичних сметњи у развоју које дете показује. Од 2003. је на третману у Заводу за поремећај говора, због проблема у развоју који су највише изражени у области говора, комуникације и социјалних односа. Са родитељема, посебно мајком, од првог дана је успостављена стимулативна свакодневна сарадња.

Указала се потреба да се успостави сарадња са другим особама које су у предшколском периоду радиле са дечаком. Такође је успостављена сарадња са тимовима из Новог Сада и Панчева у циљу оспособљавања нашег тима за опис детета, израду ИОП-а и индивидуализацију.

Одржана су три састанка тима за ИОП током првог разреда уз повремено присуство логопеда из Завода, који је радио са М.С., и стручњака психолога ван школе. Сви чланови тима су давали мишљење, предлоге, сугестије за образовни план рад. Током свих састанака усаглашавао се став у погледу циља развоја детета. Обављен је велики број разговора са директором школе. Мајка дечака М. С. је укључена у Савет родитеља, где је узела активно учешће. Од ове године се ради на осмишљавању и организовању клуба родитеља деце са специфичностима у развоју у школи.

Директор школе и Школски одбор су обавезни да обезбеде услове за инклузивно образовање.

На основу искуства и провере у пракси, примене П П функционисања прве фазе инклузивног образовања у ОШ „Ослободиоци Београда“, улога директора је кључна у следећим подручјима:

1. У складу са законским основама /ЗОСОВ/ инклузивног образовања директор обезбеђује услове и квалитет за образовно васпитни рад који је прилагођен развојним могућностима ученика / доношење и остваривање: Стратегије развоја школе са акционим планом (ШРП), Годишњег плана рада (са добром организацијом и поделом предмета, одељења и задужења на наставнике; координацијом рада стручних органа и тимова, планом унапређења образовно васпитног рада, сарадњом са стручним институцијама и локалном заједницом); Школских програма и реализацијом самовредновања.
2. Директор је **одговоран за примену** законских и подзаконских аката.

3. Директор је **обучен да промовише, подстиче и организује** инклузивно образовање у школи.
4. Кроз инструктивно-педагошки рад **прати и вреднује ефекте** ИОП-а;
5. **Информисан је о ученицима** који имају сметње у развоју и методологији процене детета.
6. **Препознаје и утврђује листу наставника** који поседују искуство, стручно су оспособљени и осетљиви за рад са децом која имају сметње у развоју.
7. Директор увек има **позитиван став према** инклузивном образовању, истиче на стручним састанцима, скуповима и у медијима примере добре праксе, успешне наставнике.
8. Сарађује са члановима тима за ИОП, прати ефекте, предлаже мере, обезбеђује материјалне услове (средства, опрему, учила/ стручну помоћ из сервиса/асистенте/ и стручну литературу).
9. Планира и реализује стручно усавршавање наставника и сарадника.
10. Уважава оптерећеност наставника, води рачуна о броју часова, структури ученика у одељењу; планира време за индивидуалан/допунски рад са учеником, друштвено-хуманитарне и културне активности; растерећује га непотребних послова.
11. Иницира и даје подршку за избор родитеља у Савет родитеља школе и у формирању и остваривању задатака тима родитеља за инклузивно образовање.

Тим за инклузију школе координира и охрабрује наставнике који у пракси примењују ИОП-е и користи разне моделе стимулисања: дипломе, похвале, награде, објављивање добрих примера из праксе и успешне наставнике на Интернет презентацији школе, у штампаним, стручним часописима и ради презентације угледних часова.

Пример њишреммо Тим за инклузивно образовање ОШ „Ослободиоци Београда“, Београд

Отвореност, добра организација и даље професионално усавршавање управе школе, као и позитиван став према инклузивном образовању су се показали као кључни у квалитетнијем укључивању деце са посебним образовним потребама и обезбеђивању образовања. Све пилот школе су у упитнику о школској инклузивној пракси навеле да су позитиван став и подршка управе школе (директор/ка, помоћник/ца, Школски одбор) били пресудни или веома значајни за увођење и примену инклузивног образовања.

Компетенције потребне директору школе да би успешно управљао аспектима развоја и примене инклузивног образовања;

Успешни механизми за изградњу професионалности капацитета школске администрације и управе

Компетенције директора: позитиван однос према инклузивном образовању; тимски рад; познавање стратешких докумената који третирају ову тематику; праћење интенција савременог друштва; осетљивост за наведену проблематику; стручне компетенције; јасна визија о неопходности инклузивног приступа; уважавање принципа одрживог развоја.

Директор је учествовао на следећим обукама: „Школа за све – инклузивно образовање“, „Подршка васпитачима и наставницима у изради ИВОП-а“, „Менса-НТЦ систем учења“, национална обука „Инклузивно образовање-индивидуални образовни план“.

Перманентно стручно усавршавање свих запослених на ову тему је неопходност. Да би сви дали свој допринос, неопходно је информисати и администрацију, односно сву логистику у школи. Укључивање у сва важна питања у домену послова које обавља. Сви морају знати приоритете, свој непосредни задатак и део посла у реализацији.

Обезбеђивање подршке наставном особљу за развој професионалних компетенција Пракса хоризонталног учења у оквиру школе Коришћење знања и вештина за успешну промоцију инклузивног образовања у локалној заједници

Подршку наставном особљу за развој професионалних компетенција пружамо, пре свега, усвојеним програмом сталног стручног усавршавања, усаглашеним са циљевима ШРП-а, акционим плановима за процес самовредновања. Сталним разговорима о процесу који ће довести до конкуренције установа, колектива, појединаца када су резултати рада у питању.

Хоризонтална пракса учења није развијена.

Успешну презентацију инклузивног образовања школа врши сталним информисањем о предузетим мерама и радњама за одређени период.

Сталним информисањем наставног кадра о праву и неопходност флексибилнијег приступа наставним програмима када је реч о ученицима са тешкоћама у развоју.

Учешћем у раду тимова, инсистирање на презентацији достигнућа на Интернет страници школе, учествовање на стручним скуповима, ширење идеје инклузије на активу директора града, округа, покретање иницијативе за тв-емисију итд.

*Тешкоће у развоју и примени
инклузивног образовања у школи
Стратегије/кораци за превазилажење тешкоћа*

Инклузивно образовање је само један сегмент инклузије. Ако се парцијално издвоји не очекујем велике домете. Постоји отпор дела колектива, углавном старијих колега. Присутна је незаинтересованост, замор, код младих опрез, страх од непознатог. Присутна је и слаба методичка припремљеност за рад са децом која имају тешкоће у развоју. Можда највећа слабост лежи у методички „најлакшем“ путу, путу репродуктивног знања. Овај пут за децу са тешкоћама у развоју је неостварив.

Стратегије за превазилажење:

- едукације запослених, родитеља: о миленијумским циљевима у образовању; о образовању за одрживи развој; о јачању свести о правима и обавезама...
- упознавање са новим стратегијама учења;
- поставка ових циљева у стратешка документа развоја установе.

*Процена и праћење исхода
професионалног усавршавања наставника
Како знаће да ли је учитељ/наставник променио свој начин
рада и да користи знања и вештине стечене на обукама?*

Професионална усавршавања су преко потребна. Школа нема разрађене протоколе за праћење исхода професионалних усавршавања наставника, а неопходни су јој. Ово је приоритетан задатак у наредном кораку. Када би рад на себи допринео квалитетнијем образовању, функционалнијем знању, флексибилнијем приступу наставном програму, онда би то требало и стимулисати.

Инструктивно-педагошким радом стичу се одређена сазнања о резултатима. У тромесечним анализама рада води се разговор о сваком ученику, посебно утврђују постигнућа, предлажу мере.

Инклузија је много шири појам од инклузије у образовном процесу. Ако се овој теми буде прилазило само са аспекта образовања,

не верујем у велике исходе. Целокупна јавност, од стручне до политичке, треба да стане иза циљева инклузије.

Рафајло Јелисавчић, директор ОШ „Слободан Секулић“ Ужице

Добар директор је добар за сву децу, без обзира да ли су из „осетљивих“ група или не.

Најважнија је сиремност, отвореност и позитиван став према инклузивном образовању.

Директор је прошао низ базичних семинара посвећених тимском раду, квалитетној комуникацији. Из области инклузивног образовања прошао је обуку „Креирањем образовних планова до инклузивне праксе“. Као директор средње школе, која је изабрана за пример добре праксе у области инклузивног образовања, учествовао је на радним састанцима, семинарима у оквиру прављења стратегије за увођење инклузивног образовања у наш систем.

Успешни механизми за изградњу професионалног капацитета школске администрације и управе:

- Подстицање свих видова професионалног усавршавања у школи, обезбеђивање стручне замене колега који су на усавршавању;
- Управа школе негује став сарадње и отворености према другим институцијама, школама са којима размењује искуства, улази у пројекте (школа је ангажована у неколико међународних пројеката који подразумевају и стручна усавршавања);
- Уписна политика школе је отворена за увођење нових образовних профила чија концепција организовања наставе подразумева тимски рад, а самим тим и преношење знања и међусобних искустава.

Наша школа је једна од ретких школа у локалној средини која има у својим учионицама децу из осетљивих друштвених група и колектив који је прошао базичне семинаре и семинаре који оспособљавају запослене за рад са децом из осетљивих група. Знања и искуства која имамо могу допринети промоцији инклузивног образовања у нашој средини.

Отпор појединаца према инклузивном образовању може представљати тешкоћу у планирању и примени ИО, али се то може прева-

зилазити едукацијом из области инклузивног образовања, разменом позитивних искустава наставника из школе, промоцијом „инклузивних наставника“.

Допринос даљем развоју инклузивног образовања:

- активно учешће школе у актуелној реформи школа;
- позитивни односи сарадње, слоге и толерантности у школи;
- квалитетан, стручни кадар у школи;
- опремљеност школе информатичком опремом;
- перманентна едукација предметних професора – велики број учесника, али и организатора, водитеља семинара;
- квалитетна сарадња са родитељима;
- реализација пројеката, којима се аплицира на средства ЕУ и других донатора.

Драгомир Миљић, директор Средње економске школе у Сомбору

Наставничке компетенција – професионални развој запослених у школи

Да бисмо обезбедили квалитетно образовање свој деци и на адекватан начин планирали и примењивали прилагођавања наставе за децу са посебним образовним потребама, неопходно је планирати и организовати професионално оснаживање запослених у школи. Важно је размишљати о различитим начинама и моделима усавршавања и оснаживања, као и о доброј употреби расположивих ресурса. Усавршавање може бити:

- Похађање различитих обука и акредитованих програма
- Похађање различитих семинара, тренинга, обука, конференција, презентација које изводе организације цивилног друштва, професионална удружења, различите установе
- Планирање хоризонталног учења, односно размене искустава међу наставницима у оквиру једне школе или између две или више школа (презентација садржаја са различитих обука, посете другим школама, консултације са наставницима из других школа итд.)
- Коришћење литературе, едукативних материјала у различитим облицима (електронски, штампано)
- Преношење знања и искустава новим наставницима и обезбеђивање професионалне подршке и обуке за њих

Пример планирања професионалног развоја – ОШ „Исидора Секулић“ Панчево

Школске 2008/09. године у оквиру Школског развојног плана, једна од приоритетних области развоја нам је била **ОБЛАСТ КВАЛИТЕТА НАСТАВЕ** за сву децу, а један од циљева у тој области: **УНАПРЕЂИВАЊЕ КВАЛИТЕТА НАСТАВЕ УВОЂЕЊЕМ И ПРИМЕНОМ САВРЕМЕНИХ МЕТОДА, ОБЛИКА РАДА И НАСТАВНИХ СРЕДСТАВА.**

Желели смо да што већи број наставника у свом свакодневном раду користи савремене методе наставе да би часови били занимљиви, а садржаји разумљиви. Једна од вредности у школи је ослањање на сопствене ресурсе, што људске, што материјалне, тако да смо увидели да наш ресурс јесу наши наставници који су желели да унапређују и иновирају своје часове сваке године, и са тим циљем су похађали неке акредитоване семинаре (на пример, Активно учење, Читањем и писањем до критичког мишљења, Корак по корак). Укрштањем постојећих ресурса и циљева из Школског развојног плана оформили смо поменуте школске године **ТИМ ЗА ИНОВАЦИЈЕ У НАСТАВИ.**

Школске 2009/10. године, Тим је носилац дела пројектних активности „Најинклузивније школе“ (Фонд за отворено друштво) пројекта ВИЗИЈА ИНКЛУЗИЈА.

Показало се да су методе, технике, облици рада који подижу квалитет наставе за сву децу, апсолутно пожељне и у раду са децом са тешкоћама у развоју. Тим је осмислио четири интерне обуке, којима се преносе знања и вештине, изводе се за заинтересоване наставнике, као и за наставнике чији часови су се показали по резултатима самовредновања као „досадни, неразумљиви, тешки, сувопарни“. Динамика обука је две по полугодишту, и тако већ другу школску годину.

Тим представља пример хоризонталног учења и преношења знања и вештина у оквиру школе.

Школске 2009/10. године наша централна тема је било инклузивно образовање (Модел школа – ДИЛС; реализован Фондов пројекат) па је и набавка стручне литературе ишла у том правцу: проналажење и преузимање литературе са интернета, размена литературе са родитељима детета са тешкоћама у развоју.

Цео колектив је учествовао у обуци „Креирањем индивидуалних образовних планова до инклузивне праксе“ (акредитиван семинар, Каталог, бр. 790, водитељке Мирјана Трифуновић Паул и Гордана Јосимов).

Из године у годину расте број наставника који су пружали квалитетно инклузивно образовање, али и креирали нове школске активности (интерне обуке, ваннаставна активност Инклузивно позориште, литерарни и ликовни конкурси, информисање родитеља преко штампаних флајера). Средства за све поменуте активности смо обезбеђивали преко пројеката.

*Тешкоће на које је школа наилазила и
корац/стратегије за превазилажење тешкоћа*

- Неразумевање одређеног броја наставника (и чланова Школског одбора из редова наставника) „Не желимо да постане-мо школа/центар за такву децу“, „Нико нас није питао да ли желимо да се школа развија у том правцу“.

Стратегије за превазилажење:

- позивање на законске одредбе које регулишу инклузивно образовање и које су обавезне за све запослене у образовању и на изабране приоритете Министарства просвете (инклузија, спречавање насиља)
- транспарентно и врло детаљно бирање области развоја школе у новом петогодишњем Школском развојном плану од стране свих наставника, ученика и родитеља;
- аргументација, навођење емпиријских истраживања на Наставничком већу о добити од инклузивног образовања, о ефикасности и ефектима образовања, о корелацијама између метода наставе и ефеката образовања.

Исходи

Развој инклузивног и демократског образовања, заснованог на децијим потребама и правима у складу са ресурсима школе (исход као процес). Наставници су сензибилирани у око 90% случајева, 40% наставника (по процени Стручног тима за ИО) изводи различита прилагођавања за ученике са тешкоћама у учењу, развоју и понашању, 7 препознатих ученика са тешкоћама су ученици наше школе (са и без медицинске документације (исход као продукт).

Пример ипиремила: Мирјана Трифуновић Паул, психолошкиња школе Интерне методичке обуке осмислиле и водиле училеице Гордана Гајин Цвеијоски и Маријана Унчевић

Карактеристике усавршавања у ОШ „Љубица Радосављевић Нада“, Зајечар

Педагошко-психолошка служба води евиденцију стручног усавршавања васпитача, учитеља, наставника и стручних сарадника. Прегледом евиденције, тим за инклузивно образовање је извршио процену потреба за даљим стручним усавршавањем и одабрани су следећи семинари: Деца са посебним потребама, Учионица добре воље, Израда ИОП-а. Наставно особље предлаже семинаре и теме које их занимају, на састанцима стручних већа, као и педагогу и психологу.

Процена тима за ИО била је, да је члановима нашег колектива била неопходна обука о инклузивном образовању и деци са посебним образовним потребама, да би препознали карактеристике и специфичности деце и поступке које су већ примењивали у раду са њима, јер је постојао велики отпор већине колектива, у почетној фази пилот-пројекта, према инклузивном образовању.

Хоризонтално учење у оквиру школе предвиђено је делимично Развојним планом школе, путем размене искустава огледним и угледним часовима, којих је, у овој школској години било 5 у разредној и 4 у предметној настави. Хоризонтално усавршавање реализује се на стручним већима, на којима чланови већа, који су присуствовали неком стручном семинару, преносе најбитније информације, закључке и искуства са семинара. Такође на седницама наставничког већа, стручни сарадници обрађују теме везане за индивидуализацију наставе, методе, технике итд.

Школа је опремљена и има интернет, па наставно особље веома често проналази интересантне предлоге и решења за поједине теме, часове, као и материјале које користи у припремама за наставу и реализацију часова. У школи се доста често примењују мултимедијална настава, као и активно учење, што је тековина пројекта који је школа реализовала у оквиру Школског развојног планирања (већина наставног особља прошла је основну обуку за рад на рачунару, а трећина колектива и примену мултимедија у настави; АУН семинар има две трећине колектива, а скоро сви учитељи имају обуку за примену комплексног метода у настави почетног читања и писања). Веома често наставници два или три предмета реализују заједничку тему у одељењима одређених разреда (мултидисциплинарни приступ). Карактеристика наше школе је и сарадња са друштвеном средином (музеј, библиотека, позориште, разне организације, занатске радионице, здравствене установе, Феликс Ромулиана, друге основне школе, вртић итд.), као и организовање многобројних и разноврсних ваннаставних активности, а циљ је понуда што разноврснијих садржаја

деци и укључивање све деце у активности школе према њиховим афинитетима и способностима, као и могућностима.

Наставном особљу је, на располагању тзв. Наставничка библиотека, која се налази у медијатеци, а богата је књигама методичког, педагошког, психолошког садржаја, енциклопедијама и уџбеницима разних издавача, а у овом пилот-пројекту обogaћена је још неким новим насловима „Креативног центра“ („Како стварати пријатну атмосферу за учење“, „У корак с развојем“, „Учионица без насилништва“, „Одељењски састанци“, „Одељењски старешина“, „Видим шта хоћеш да ми кажеш“, „Научите да учите“ итд.).

Најважнији исход је повећање сензибилитета већине наставног особља за инклузивно образовање, кроз реализацију стручног усавршавања. Компетенције наставника су повећане разним видовима стручног усавршавања и разменом искустава. Наставници су сигурнији у сопствене потенцијале везане за примену ИО. Повећана је мотивација за рад са децом са посебним образовним потребама. Осећа се промена у смислу да нема више отпора инклузивном образовању, наставници су сигурнији у себе и своја знања, дају сугестије и предлоге за решавање појединих методичких и других проблема и питања, траже литературу везану за ИО, проналазе сајтове на интернету и примере добре праксе, међусобно још више сарађују, причају о ИО, учествују у изради примера добре праксе.

Пример њирпремила: Даниела Будимски, њедајошкиња, ОШ „Љубица Радосављевић Нада“ Зајечар

Планирање професионалног развоја у ОШ „Соња Маринковић“, Нови Сад

Професионални развој запослених у школи планира се за сваку школску годину у зависности од потреба наставног кадра, као и од актуелних тема у области образовања. Потребе наставника за стручним усавршавањем утврђују се путем анкета које припрема педагошко-психолошка служба, а које могу бити отвореног типа или са већ понуђеним областима и темама, од којих сваки запослени бира ону која му је интересантна. Потом се из каталога акредитованих програма стручног усавршавања бирају они програми који могу да задовоље исказане потребе.

У оквиру пројекта „Развој функционалног модела примене инклузивног образовања“ школа је имала могућност да организује тродневну обуку за запослене, под условом да та обука буде из једне

од пунуђене три области: активна/интерактивна настава, комуникацијске вештине и решавање сукоба, и индивидуализован приступ настави и писање ИОП-а. Да би се одабрала адекватна обука, пројектни тим је путем огласне табле анкетирао наставни кадар о томе из које области би им најпре била потребна обука. Већина уписаних наставника се одлучила за област активна/интерактивна настава, те је у складу са тим и одабран програм стручног усавршавања.

Крајем протекле наставне године на нивоу колектива одрађено је самовредновање у области *Ресурси* које, између осталог, обухвата и анализу професионалног развоја, односно стручног усавршавања запослених. На основу добијених резултата израђује се План стручног усавршавања као део Годишњег плана рада школе.

Хоризонтално учење у оквиру школе/размена искуства

Хоризонтално учење и размена искустава у оквиру школе уобичајено се реализује путем радних састанака одељењских већа, актива учитеља, стручних већа за предметне области и педагошког колегијума, као и презентацијама на седницама наставничког већа. У протекле три године, када смо интензивирали са обукама из области инклузивног образовања и када је повећан број деце са сметњама у развоју уписан у школу, организовани су и периодични састанци актива учитеља на којима се размењују искуства, примери добре праксе и ради на међусобном оснаживању.

Нови чланови колектива се упознају са инклузивном политиком коју има школа, што је задатак педагошко-психолошке службе, тима за инклузивно образовање и разредног актива. Такође, нови учитељи/наставници имају могућност усавршавања, а у последња два случаја и предност приликом пријављивања за похађање програма стручног усавршавања. Наиме, како је велики број запослених у школи прошао и обуке из активне/интерактивне наставе и инклузивног образовања, приликом пријављивања за семинаре „Креирањем образовних планова до инклузивне праксе“ и „Развијање подстицајне средине за учење“ предност је дата управо члановима колектива који су од недавно у школи и/или који нису били у прилици да похађају ове или сличне семинаре.

У току протекле школске године педагог школе је организовала неколико предавања/радионица за запослене (Како помоћи деци са потешкоћама у учењу, Хиперактивност и проблеми са пажњом, и Монтесори програм).

Две насатвнице, које су прошле обуку „Буквар толеранције – едукација и примена“, одржале су мини радионицу за колеге, одељењске

старешине, у којој је сажето представљен овај програм. Тиме су одељењске старешине упознате са програмом и начином коришћења приручника „Буквар толеранције“, те су на тај начин могли да радионице из програма реализују са ученицима на часовима одељењског старешине

Друђи начини професионалној усавршавања

Захваљујући добром раду локалног учитељског друштва (Друштво учитеља Новог Сада), учитељима је на располагању разноврстан избор едукација. Поред Друштва учитеља, школа сарађује и са другим организацијама и удружењима из локалне заједнице које могу бити извор учења и усавршавања. Тако су, на пример, у сарадњи са Локалним инклузивним тимом организовани семинари на којима су учествовали представници школе – Јавно заступање инклузивног образовања и Како чујемо поруке и како реагујемо на њих; у реализацији Организационе јединице за образовање особа са аутизмом, а у оквиру манифестације Дани аутизма у Новом Саду, организован је семинар Чињенице и заблуде о аутизму; учешће на међународној конференцији Човек и окружење (семинар о основама концепта Универзалног дизајна и дизајна за све) на Новосадском сајму а у организацији центра Живети усправно, и сл.

Запосленима у школи је на располагању велики избор стручне литературе из области индивидуализације и квалитетног образовања. Школска библиотека, која је и иначе добро опремљена, обогаћена је „кутком“ за инклузивно образовање где ће од нове школске године запосленима бити доступно пуно нових наслова који ће им помоћи у прилагођавању наставе дечијим образовним потребама.

Сем у области инклузивног образовања, већина наставног кадра је прошла и велики број разних обавезних и изборних стручних едукација, што је допринело томе да се у школи примењују принципи активног учења, интерактивне методе и тематско планирање (односно иновативних и класичних (традиционалних) метода је 70:30 у корист иновативних).

Сви семинари који се тичу инклузивног образовања а који су организовани у школи финансирани су путем пројеката. Школа је реализовала три пројекта којима је био циљ развој и примена инклузивног образовања:

1. пројекат „Ми смо школа која расте“, подржан од стране Save the Children (2007/08. године). Том приликом су реализоване 3 обуке, које је похађало укупно 52 запослена;
2. пројекат „Школа која даје шансу“, подржан од стране Фонда за отворено друштво у оквиру конкурса за најинклузивнију

школу (2008/09. године), омогућен један стручни семинар који је похађало 15 запослених;

3. пројекат „Развој функционалног модела примене инклузивног образовања“ подржан од стране Министарства просвете (2009/2010. године), овим путем су реализована два стручна семинара која је похађало 39 запослених.

Може се рећи да је око 50 запослених (што је више од 50%) прошло неки вид едукације о инклузивном образовању.

Исходи

Радом на професионалном усавршавању запослених, школа је директно и индиректно остварила следеће:

- сензибилисано је и едуковано 50-ак наставника, учитеља и стручних сарадника за рад са децом са сметњама у развоју;
- број деце са сметњама у развоју уписаних у школу се повећавао из године у годину и без законске регулативе;
- састављено је и реализовано више индивидуалних образовних планова;
- прилагођен је приступ свој деци којој је потребна додатна подршка;
- развијена је прихватајућа атмосфера у школи и позитиван став управе школе према инклузивном образовању;
- сензибилисан је већи број типичне деце;
- родитељи су у већој мери укључени у живот и рад школе.

Поука је да се у припреми наставног кадра за инклузивно образовање мора ићи поступно. Препорука за оне колективе који до сада нису имали прилику да учествују на обукама из области инклузивног образовања је да првобитно похађају едукације којима је циљ сензибилизација (упознавање са основним појмовима, принципима и уопште концептом инклузивног образовања), потом едукације о изради ИОП-а, а онда и едукације које се баве неким специфичностима (сметње у учењу, хиперактивност и дефицит пажње и сл.).

Такође, поред едукација које се тичу образовања деце из осетљивих група, изузетно је важно усавршавати се у методичком погледу јер наставници у том погледу добијају „алат у руке“ (а нема потребе бавити се проучавањем појединачних сметњи). То значи да су све едукације из области активне/интерактивне наставе добродошле. Поред тога, наставници би требало да се усавршавају и из области

комуникацијских вештина, како би овладали техникама тимског рада и побољшали сарадњу са ученицима, колегама и родитељима.

Пример припремила: Драгица Миражић Немет, наставница грађанској васпитања, ОШ „Соња Маринковић“ Нови Сад

Планирање професионалног развоја у ОШ „Слободан Секулић“, Ужице

Професионални равној наставног кадра и стручних сарадника у нашој школи, а када је у питању рад са децом која имају потешкоће и сметње у развоју, почео је пре шест година на основу разговора на одељењским већима. Уочено је да је потребно, због рада са децом из осетљивих група, организовати обуке које би нам у томе помогле. Школа је организовала низ различитих обука о карактеристикама рада са децом са тешкоћама у развоју, принципима инклузивног образовања, пружања подршке талентованој деци. Обуке су организоване или кроз пројекте или кроз сарадњу са различитим установама и организацијама.

План стручног усавршавања на нивоу школе доноси се на основу планова о стручном усавршавању стручних већа, потом на основу процене потреба у оквиру самовредновања и школског развојног планирања. Сви предлози се износе на састанку Педагошког колегијума, чија је једна од надлежности доношење одлука о стручном усавршавању за једну школску годину. План је саставни део Годишњег програма рада Школе.

Наша школа је у ШРП још 2007. године у својим активностима које се односе на Наставу и учење и Стручно усавршавање уврстила израду тзв. Посебних програма за децу која имају потешкоће у савладавању наставних предмета као и обуку за учитеље и наставнике која се односе на рад са овом децом. Посебне програме смо увели у Школски програм као анексе. Организовали смо сет различитих обука, које су се наметнуле као приоритети и након самоевалуације у оквиру кључних области Ресурси и Постигнућа ученика.

Препоруке стручних већа, које се разматрају на Педагошком колегијуму, на основу резултата самовредновања, самоиницијативност и мотивисаност наставника, потреба ученика који имају тешкоће у развоју, препорука Стручног тима за инклузију и тима за Заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања.

Стручни тим за инклузију је у свом акционом плану предвидео обуку о инклузији и израду ИОП-а за запослене који нису прошли

ову обуку. Такође је предвиђено и испитивање потреба запослених за додатном едукацијом која се односи на рад са децом са тешкоћама у развоју на основу упитника који ће саставити Стручни тим за инклузивно образовање, као и испитивање индекса инклузије у нашој школи.

На почетку сваке школске године стручни сарадници упознају учитеље са педагошким профилима ученика који уписују први разред и дају препоруке уколико је уочено да је са дететом потребно радити индивидуализовано или да се евентуално изради ИОП. Такође, упознају се учитељи и наставници са карактеристикама деце која имају одређене тешкоће и са њиховим породичним приликама, нарочито приликом преласка из разредне у предметну наставу. На одељењским већима, приликом изношења проблема и потешкоћа у раду са децом, стручни сарадници дају предлоге и препоруке о даљем раду и врстама подршке.

Имамо развијену праксу да се, након самоевалуације или након уочених потреба за одређеном врстом стручног усавршавања, организују семинари у школи или у Регионалном центру за професионални развој запослених у образовању и већи број запослених у школи, али се подстичу и појединачне обуке у складу са потребама и финансијским могућностима.

Други начини професионалног усавршавања

На нивоу града, у Ужицу је успостављена сарадња актива стручних сарадника, посебно на развијању праксе инклузије. Наша школа је дала препоруке за стручно усавршавање из ове области и покренула иницијативу за израду нових инструмената за прикупљање података о деци приликом уписа у школу (упитник за васпитаче и упитник за родитеље). Такође, проследили смо осталим школама материјал израђен у оквиру задатка из прве фазе пројекта који се односио на опис и процену детета за потребе писања ИОП-а. На нивоу града формиран је ЛИТ (Локални инклузивни тим) који окупља представнике школа, локалне самоуправе, Здравственог центра, Учитељског факултета, Центра за социјални рад и ЈУ Вртић и Школске управе Ужице. Планирано је да се састанци одржавају једном месечно како би се вршила размена искустава и заједнички решавали проблеми у примени инклузивне праксе. У априлу ове године, на нивоу града организована је трибина на којој су своје modele инклузивне праксе презентовале наша школа и ОШ "Алекса Дејовић" из Севојна, а којој су присуствовали представници свих школа на нивоу града, основних и средњих, представници вртића и удружења која окупљају особе са тешкоћама у развоју.

Обезбеђивање ресурса за учење (литература, примери из праксе, информације и сл.)

Преко пројекта Развој функционалног модела инклузивног образовања набавили смо стручну литературу и образовне софтвере и CD материјале који су подршка развоју инклузивне образовне праксе и помоћ учитељима и наставницима. Такође, запосленима препоручујемо водиче и приручнике који се тичу рада са децом са тешкоћама у развоју и који приказују примере добре праксе. Упућујемо их да посете сајтове који се баве питањима инклузије.

Обука учитеља и наставника

Ове школске године 28 учитеља, наставника, стручних сарадника и директор школе је прошло обуку за израду ИОП-а, акредитовани семинар „Подршка васпитачима и наставницима у изради ИВОП-а“ (средства планирана у оквиру пројекта, прва фаза). Такође, ове школске године 27 учитеља, наставника и стручних сарадника је прошло обуку „Менса-НТЦ систем учења“ (средства планирана у оквиру пројекта, друга фаза). Стручни тим за инклузију је прошао националну обуку „Инклузивно образовање – индивидуални образовни план“.

Стручни сарадници су прошли обуку „Како помоћи дислексичним ученицима“ и „Рад са децом која имају проблеме из спектра аутизма“. (Ове обуке је финансирао Регионални центар за професионални развој запослених у образовању).

Учеснике семинара о изради ИОП-а одабрали смо на основу тога који учитељи и наставници раде са децом која имају тешкоће у развоју, а МЕНС-а семинар је организован на основу интересовања учесника. Ове две обуке су финансиране из средстава пројекта.

Тешкоће на које је школа наилазила и кораци/стратегије за превазилажење тешкоћа

Тешкоће су предрасуде и отпор запослених да раде са децом која имају потешкоће у развоју, немотивисаност да добију више информација о деци која имају сметње у развоју. Сматрају да нису довољно компетентни да раде са децом са тешкоћама у развоју. Постоје недоумице у вези са оцењивањем по ИОП-у, као и страх да деци неће бити пружена адекватна подршка. Такође, приметна је и недовољна примена до сада стечених знања о инклузивном образовању.

Како превазилазимо ове тешкоће?

Кроз стручно усавршавање, доследну примену чланова закона који се односе на увођење инклузије; реализацију акционог плана Стручног тима за инклузију, упознавање запослених са примерима добре праксе у школи и ван ње.

Упућивање запослених да користе сајтове и литературу о инклузивном образовању.

Умрежавање школе са осталим школама и размена искустава и примера добре праксе; Сарадња са ЛИТ-ом, Школском управом и НВО.

Исходи

Превазилажење предрасуда и смањивање отпора запослених и израда ИОП-а за свако дете за које се утврди да му је потребан и праћење остваривања циљева.

Сви запослени су обучени да израђују и прате ИОП; Остварен је план активности Стручног тима за инклузију; Запослени су упознати са Правилницима министарства који се односе на инклузивно образовање.

Пример припремили: Чланови Стручног тима за инклузију ОШ „Слободан Секулић“: Рафајло Јелисавчић, директор, Весна Бојосављевић, педагогиња, Александра Савић, психолог, Гордана Жунић, учитељица, Оливера Тејић, наставница енглеског језика

Асистенција у настави и персонална асистенција

Једна од врсти подршке деци са посебним образовним потребама је обезбеђивање и укључивање асистента у настави (педагошки асистент) или персоналног асистента. Асистенција у настави може бити веома корисна за квалитетно образовање неке деце, али је веома важно прецизно утврдити критеријуме асистенције, односно коме се обезбеђује асистенција, зашто, колико дуго, која је учесталост, шта је циљ и када одређујемо да више нема потребе за асистенцијом. Циљ је квалитетно и потпуно укључивање детета са посебним образовним потребама у редовну наставу, а асистенција у настави је само један од могућих начина подршке. Асистенција мора бити део индивидуалног образовног плана ученика/ученице.

Организовање асистенције такође подразумева добро управљање и школом и одељењем. На нивоу школе неопходно је урадити анализу потреба за асистенцијом, а затим обезбедити и организовати ресурсе – људске, материјално-техничке и финансијске. Улога управе школе у овом процесу је од

великог значаја. Када је у питању управљање одељењем неопходно је добро и прецизно организовати наставу, добро планирати и развити сарадничку атмосферу у одељењу.

У оквиру пројекта „Развој функционалног модела инклузивног образовања, основна школа „Соња Маринковић“ из Новог Сада имала је задатак да пилотира асистенцију у настави с обзиром на претходно позитивно искуство, као и да припреми школски правилник о асистенцији. Циљ пилотирања овог аспекта био је осмишљавање економичног и делотворног приступа ангажовању асистената на нивоу школе, који ће допринети брзом прилагођавању и осамостаљивању деце са посебним образовним потребама са једне стране и пружити адекватну подршку наставницима са друге стране.

Ова школа је имала претходно искуство у организовању асистенције у настави. Учитељица која је радила у продуженом боравку и била запослена пола радног времена, другу половину радног времена је била ангажована као асистенткиња у настави и то тако што је у току дана посећивала различите разреде и радила са децом само на оним часовима на којима им је била потребна подршка. Овај приступ је био веома користан првенствено за децу са посебним образовним потребама, али за учитељице и остале ученике у разреду. Такође, кроз сарадњу са различитим удружењима особа са инвалидитетом у граду, школа и родитељи су организовали подршку персоналних асистената за неку децу (цивилни војници). Као резултат овог рада, али и даљег пилотирања и развијања асистенције, школа је израдила предлог Правилника о асистенцији у школама.

ПРЕДЛОГ ПРАВИЛНИКА О АСИСТЕНЦИЈИ У ШКОЛАМА

1. Овим правилником утврђују се:

- врсте и сврха асистенција, опис посла асистента и компетенције које треба да имају;
- критеријуми за ангажовање личних асистента;
- критеријуми за ангажовање асистента у настави;
- критеријуми за престанак асистенције.

2. Врсте асистенција у школи

У школи, као помоћ и подршка деци, родитељима и наставницима у остваривању квалитетног образовања за сву

децу, моју бићу ангажовани асистенти. Асистенти моју бићу лични асистенти и асистенти у настави.

Личним (персоналним) асистентом се смајра свако лице које јружа личну јомоћ дејейу са јојешкоћама у развоју и/или инвалидитетом док оно учесјвује у школским, наставним и ваннаставним активностима.

Асистентом у настави смајра се свако лице које јружа јомоћ и јодрику дејейу са јосебним образовним јојребима, учийељу односно наставнику, и целом одељењу у остваривању наставних и ваннаставних садржаја.

3. **Сврха асистенције**

Увођење асистенције у настави има за циљ да олакша укључивање ученика са јојешкоћама у развоју у редовне школе, јружањем мојућности за равнојравним учешћем у наставном јроцесу.

4. **Опис посла асистената**

4.1. Асистент у настави

Асистент у настави ради нејосредно у настави и јредсјавља јодрику:

- ученику с јосебним образовним јојребима;
- учийељу односно наставнику;
- родийељу дејейта коме је јојребна додајина јодрика;
- оствалој деци у одељењу;
- школи.

Ученику са посебним образовним потребама асистент даје нејосредну подршку у укључивању у школу и одељење, савладавању социјално-психолошких препрека и савладавању наставних садржаја.

Учийељу односно наставнику асистент јомаже у: јланирању (јосјављању цијева одн. изради индивидуалној образовној јлана), јријреми (јрилајођавању садржаја, материјала и јбору учила), рејализацији јланираној и вредновању јосјийнућа дејейта.

Асистент дирекјно сарађује са родийељима деце којима јружа јодрику.

Асистент у настави укључује се и у рад целој разреда.

Асистент у настави дојриноси раду целе школе кроз сарадњу са грујим учийељима и наставницима, кроз укљученост у јимове и учешћем у сјручним ојјанима школе, као и сарадњом са релеванјним инсјијиуцијама и сјручњацима, а у циљу јобољшања квалитетја образовања ученика с јосебним образовним јојребима.

Обавезе асистенција у настави су да:

- редовно долази на посао;
- учествује у изради плана асистенције;
- реализује план асистенције за који је задужен;
- пружа најосредњу подршку деци са посебним образовним потребама у одељењима у којима обавља асистенцију;
- прати најредовање деце са посебним образовним потребама којима даје најосредњу подршку и о томе води евиденцију;
- пружа подршку учитељима/наставницима којима асистира у планирању, припремању и реализацији наставног процеса, као и у вредновању постигнућа ученика којима пружа најосредњу подршку;
- учествује у раду целој одељења и по потреби пружа подршку свој деци у одељењима у којима асистира;
- сарађује са родитељима деце са посебним образовним потребама;
- учествује у тимовима и стручним органима школе;
- доприноси позитивној атмосфери у колективу, негује толеранцију, сарадњу и тимску дух;
- поштује правила понашања услове;
- сарађује са другим стручњацима, другим просветним и осталим релевантним институцијама у локалној заједници.

4.2. Лични (персонални) асистент

Лични асистент пружа техничку помоћ ученику са посебностима у развоју и/или инвалидитетом. Лични асистент може да пружа помоћ и учитељу, односно наставнику и читавом разреду, у зависности од потреба у датом тренутку. Лични асистент помаже деци са посебностима у развоју и/или инвалидитетом у наставним и ваннаставним активностима, пружајући му најосредњу техничку помоћ у: кретању, писању, читању, цртању, објашњавању, спремању торбе, обављању тоалета и сл.

Ниво и количину подршке коју асистент пружа поједином деци одређује деинов лекар или други стручњак ван услове, интерресорна комисија и/или школски тим у који је обавезно укључен и родитељ. У одређивању нивоа и количине подршке коју треба пружити деци води се рачуна о способностима деи, као и одстојању самосталности у оквиру његових могућности.

Обавезе личној асистенцији су да:

- долази редовно на посао и око 10 минути пре дејства којем пружа асистенцију;
- дочекује дете којем пружа помоћ, помаже му при уласку у школу и учионицу и помаже му да у учионици седне на место и припреми прибор за рад;
- помаже дејству у обављању тоалета, доношењу ужине за време одмора или преласку у другу историју;
- у договору с дејством, учитељем односно наставником или стручним сарадником, помаже дејству у праћењу наставе (записује потребно траживо, помаже у руковању прибором за теорију или црта уместо дејства, придржава му уџбеник, усмерава му пажњу, помаже дејству на часовима физичкој васпитања, итд.);
- на крају наставе праћи дете до родитеља или организованог превоза;
- помаже дејству у ваннаставним активностима (крећању, коришћењу прибора, извођењу активности...);
- сарађује са учитељем односно наставником и стручним сарадником;
- члан је школској тима и учествује у изради индивидуалној образовној плана;
- сарађује са родитељима дејства којем пружа помоћ.

5. Комисијације асистенција у настави и личних асистенција

Особа која обавља посао асистенција мора имати завршену најмање средњу школу (за личној асистенцији), односно високу школу (за асистенцији у настави), склоност ка обављању овог посла и додату едукацију.

Врста стручне спреме:

- за личној асистенцији: завршена гимназија, средња стручна школа, виша школа или висока школа без обзира на смер и врсту стручности
- за асистенцији у настави: завршена висока школа и око: учитељски факултет, психологија, педагогија, факултет за специјално образовање (позн. ФАСПЕР – тј. бивши дефектолошки). У изузетним случајевима око могу бити и студенти асистенцији поменутих факултета (уз доказ о положеним испитима).

Склоност ка обављању послова асистенције подразумева:
сензибилност за рад са децом из осетљивих група, емпат-

тпју, толеранцију, креативност, стремност на ангажовање, стремност за тимски рад, вештине комуникације...

Додатна едукација подразумева:

- едукацију о посебностима рада са децом са посебним образовним потребама;
- едукацију о писању индивидуалних образовних планова;
- едукацију о интерактивним методама у настави;
- едукацију о вештинама комуникације и тимској раду;
- присуствовање стручним скуповима, трибинама, предавањима на тему инклузије деце из осетљивих група;
- коришћење стручне литературе;
- перманентно стручно савршавање.

6. Критеријуми за ангажовањем личној асистенцији

Лични асистент (уколико није био ангажован до деветогове године у школу) ангажује се на захтев родитеља, школској тиму, изабраној децеј лекара и/или уз мишљење интерресорне комисије.

Лични асистент се ангажује за децу којој је за крепање, рад на часу и савладавању садржаја, и обављању личних потреба у школи неопходна помоћ.

Лични асистент се ангажује све док дете не стекне потпуно самосталност у обављању наведених активности.

Ниво и количину подршке одређује школски тим, децеј лекар и/или интерресорна комисија, уз сагласност родитеља.

Опис посла личној асистенцији даје се под тачком 4.2.

Услови које треба да испуњава лични асистент даје се под тачком 5.

Личној асистенцији бира родитељ или школски тим, након обављеној интервјуа, уз сагласност родитеља.

Родитељ указује асистенту на посебности детета и даје усмерења на помоћ у обављању личних потреба (погледајте и сл.).

7. Начини ангажовања асистенцији у настави

Школски тим за инклузивно образовање анализира потребе ситуацију и утврђује потребу за асистенцијом у настави (у којим одељењима, код којих учитеља односно наставника и за коју децу). Потреба за асистенцијом подразумева:

- да је у одељење укључено најмање једно дете из осетљивих група за које психолог односно педагог школе, децеј лекар или други стручњак утврди да је потребна додатна подршка у савладавању наставних садржаја;

- да је увођење асистенција у настави неопходно како би се постигла оптимална укљученост деце у наставни процес.

Уочене потребе школа, уз сагласност родитеља, исказује интерресорној комисији.

У одабиру асистенција, треба водити рачуна о компетенцијама потребним за асистенцију (наведеним под тачком 5).

Тим за инклузивно образовање бира координатора који има за задатак да учествује у планирању укључивања асистенције и прати рад асистенција.

Уколико школа има укључено више од једној асистенција, они су дужни да међусобно тимски раде и одржавају периодичне састанке са или без координатора (ради размене искустава и узajамне подршке).

Поред координатора и школској тиму, рад асистенција може да прати и просветни саветник.

Рад асистенција у настави утврђује се путем плана индивидуализације, индивидуалној образованој плану – прилагођеној програму или индивидуалној образовној плану – измењеној програму.

План асистенције прави школски тим. План се прави за одређени период, након чега се врши његова ревизија, или се асистенција прекида уколико је за њом престала потреба.

8. Критеријуми за престанак асистенције

- осамостаљивање деце са посебним образовним потребама у остваривању циљева предвиђених индивидуалним образовним планом;
- остваривање оптималне самосталне укључености деце у наставни процес;
- осамостаљивање остале деце у одељењу.

Потребу за престанком асистенције исказује учитељ, односно наставник, а одлуку доноси школски тим за инклузивно образовање.

ИЗРАДА И ПРИМЕНА ИНДИВИДУАЛНИХ ОБРАЗОВНИХ ПЛАНОВА

Индивидуални образовни план (ИОП) израђује се за децу којој је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета и других разлога потребна додатна подршка у образовању. Образовно-васпитна установа обезбеђује уклањање физичких и комуникацијских баријера и за ученика/цу доноси индивидуални образовни план (ИОП) чији је циљ постизање оптималног укључивања у редован образовно-васпитни рад и осамостаљивање у вршњачком колективу.

Право на индивидуални образовни план има дете и ученик који има потребу за додатном подршком у образовању и васпитању због тешкоћа у приступању, укључивању, учествовању или напредовању у васпитно-образовном или образовно-васпитном раду, ако те тешкоће утичу на остваривање општих исхода образовања и васпитања, а нарочито ако дете, односно ученик:

- 1) има тешкоће у учењу (због специфичних сметњи учења, или проблема у понашању и емоционалном развоју);
- 2) има сметње у развоју или инвалидитет (телесне, моторичке, чулне, интелектуалне или вишеструке сметње);
- 3) потиче, односно живи у социјално нестимулативној средини (социјално, економски, културно, језички сиромашној средини или дуготрајно борави у здравственој, односно социјалној установи).

Ученици са изузетним способностима такође имају право на индивидуални образовни план.

Индивидуалним образовним планом утврђује се прилагођен и обогаћен начин образовања и васпитања детета и ученика, а посебно:

- 1) дневни распоред активности у васпитној групи и часова наставе у одељењу, дневни распоред рада са лицем које му пружа додатну подршку и распоред рада у посебној групи у којој му се пружа додатна подршка, као и учесталост подршке;
- 2) циљеви образовно-васпитног рада;
- 3) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или за све предмете са образложењем за одступање од посебних стандарда;

- 4) индивидуални програм по предметима, односно садржаје у предметима који се обрађују у одељењу и раду са додатном подршком;
- 5) индивидуализован начин рада васпитача и наставника, односно индивидуализован приступ прилагођен врсти сметње*.

Индивидуални образовни план се, дакле, израђује за свако дете којем је потребна додатна подршка у образовном систему, а разлози и узорци могу бити разнолики.

Индивидуализација и индивидуални образовни планови

Када прикупимо све потребне информације о дететовој образовној ситуацији и потребама и сачинимо педагошки профил детета, одређујемо подручја у којима је детету/ученику потребна додатна подршка и планирамо мере индивидуализације, које остварујемо путем:

- 1) прилагођавања простора и услова у којима се одвија активност у предшколској установи, односно настава у школи (отклањање физичких баријера, осмишљавање додатних и посебних облика активности, израде посебног распореда активности итд.);
- 2) прилагођавања метода рада, наставних средстава и помагала и дидактичког материјала, а посебно приликом увођења нових садржаја, начина постављања задатака, праћења брзине и темпа напредовања, начина усвајања садржаја, провере знања, организације учења, постављања правила понашања и комуникације.

Индивидуализација се спроводи према потреби, као саставни део образовно-васпитног рада и може бити остварена и без вођења посебне документације.

ИОП је писани документ којим се планира додатна подршка у образовању и васпитању детета ако претходно прилагођавање и отклањање физичких и комуникацијских препрека нису довеле до остваривања општих исхода образовања и васпитања, односно до задовољавања образовних потреба ученика са изузетним способностима.

ИОП се израђује према образовним потребама детета, односно ученика и може да буде:

- 1) **по прилагођеном програму** у коме се прецизно планира циљ пружања подршке која се односи на прилагођавање и обогаћивање простора и

* Члан 77. Закона о основама система образовања и васпитања.

- услова у којима се учи, прилагођавање метода рада, уџбеника и наставних средстава током образовно-васпитног процеса; активности и њихов распоред као и лица која пружају подршку;
- 2) **по измењеном програму** у коме се, осим свега претходно наведеног, прецизно планира прилагођавање општих исхода образовања и васпитања, прилагођавање посебних стандарда постигнућа ученика у односу на прописане и прилагођавање садржаја за један, више или за све предмете;
 - 3) **обогаћен и проширен програм** који се примењује за ученике са изузетним способностима.

Индивидуални образовни план са прилагођеним програмом подразумева да се за одређено дете не мењају исходи и стандарди образовања, као ни садржаји предвиђени образовним програмом, већ се прилагођавају и адаптирају начини извођења наставе, материјали, учила и асистивне технологије, као и просторно прилагођавање. То може да подразумева:

- **Прилагођавање метода, материјала и учила** (мере индивидуализације), што може да подразумева прилагођавање начина предавања и увођења нових лекција, провере знања и давање задатака, организацију учења, понашање;
- **Прилагођавање простора и услова у којима се учење одвија**, односно отклањање физичких баријера и постављање ознака, специфичан аранжман и распоред активности.

Пример 1

Ученик четвртог разреда Д. П. има оштећење слуха од 80 dB, носи слушни апарат, говор је очуван захваљујући третману код логопеда у школи за децу са оштећењем слуха, који се одвијао пре поласка у школу. Родитељи су се определили да Д. похађа редовну основну школу, јер се већ током похађања припремног предшколског програма показало да се Д. одлично сналази и међу вршњацима и у савладавању садржаја. Током похађања припремног предшколског програма и праћења у том периоду уочено је да Д. може да прати усмене инструкције дате групи, али је неопходно да при слушању инструкције буде успостављен контакт погледом „очи у очи“. Овакав начин комуникације препоручен је учитељици и она је то примењивала, при чему је пратила Д. реаговање и излагање вербалних садржаја употпуњавала невербалном комуникацијом. Невербално реаговање код дечака указује да нешто није разумео и да се мора поновити

инструкција. Д. неправилно изговара већину сугласника, а у писању замењује слова **ч** и **ћ**, као и **љ** и **ј**.

Веома му прија похвала, воли да буде у центру пажње. Успешан је у спортским активностима, како у школи, тако и ван школе. У одељењу је прихваћен, ведар дечак који лако успоставља комуникацију са вршњацима. Равноправан је учесник свих активности у школи, наставних и ваннаставних, има развијен такмичарски дух и важно му је да буде подржан и да се истакне све што је добро урадио. Учествује у групном раду и труди се да буде равноправан члан групе. Радознао је, у најпозитивнијем смислу те речи, његов поглед показује да му је важно да испрати све што се дешава.

Д. савлађује садржаје редовног програма, у раду са њим примењује се индивидуализација у начину комуникације учитељице са њим. Контакт погледом током давања вербалних инструкција и пратећа невербална комуникација неопходни су да би се обезбедило разумевање датих инструкција, како приликом обраде градива, тако и приликом усмених провера знања.

Д. је седео током сва четири разреда у првој клупи, како би био што ближи учитељици и разумео упутства и вербалне садржаје које учитељица излаже.

Д. је савладао редован програм четвртог разреда. Његов ниво успешности, по речима учитељице, зависи од његових радних навика. Потребно је подстицати га на редован, систематичан рад и припрему за час.

Пример иприремили чланови Школској инклузивној тима: Весна Бојосављевић, Једајоћ, Александра Савић, Ђсихолој, Гордана Жунџић, учитељ, Оливера Тејић, насћ. енїлеској језика; пример сасћављен на основу јодатїака које је дала учитељица ученика Д. П. Сћана Курћубић; ОШ „Слободан Секулић“ Ужице

Пример 2

С. је ведра, весела, оптимистична девојчица, пуна животне енергије и радости. Воли музику, глуму и моду. С. је девојчица која има церебралну парализу, креће се уз туђу помоћ, носи наочаре и слушне апарате на оба уха. Седи у првој клупи и има мањих тешкоћа у писању. Врлодобар је ђак, заинтересована, вредна, одговорна, упорна. Нема проблема у учењу, успешна је у свим предметима. Највише воли српски језик, воли да чита и пише песме.

Због С. тешкоћа у кретању ученици њеног одељења имали су наставу у учионици која је била најближа улазу у школу. Када је С.

завршила четврти разред и полазила у пети, појавио се отпор родитеља осталих ученика одељења у коме је С. била ђак. Незадовољство родитеља осталих ученика било је везано за ускраћеност ученика за кабинетском наставом у предметној настави.

За С. је промена учионица за сваки час био превелики напор и оптерећење. Њени другови и другарице су имали жељу да, као и сви остали ученици од петог до осмог разреда, на одређеним часовима буду у опремљеним кабинетима за стрене језике, биологију, историју, географију, ликовно, музичко, информатику. Требало је задовољити потребе свих ученика, укључујући и С.

Када су се „страсти“ ученика и њихових родитеља узбуркале требало је брзо реаговати и наћи решење којим ће сви бити задовољни. До решења се дошло у разговору директора школе, школског психолога, школског педагога и одељењског старешине.

- Припремљен је родитељски састанак на коме су директор, стручни сарадници и одељењски старешина у разговору са родитељима ученика покушали да заједно направе договор.
- Родитељима је предочено да запослени у школи желе да свим ученицима обезбеде најбоље могуће услове за учење бринући о потребама свих ученика школе и њиховом образовању.
- У конструктивном и уважавајућем разговору договорено је да ученици С. задрже „фиксну“ учионицу у приземљу школе, најближу улазу, а да се настава прилагоди ученицима.
- Наставници су направили план часова који се због опреме и наставних средстава морају држати у кабинетима и план часова који се могу држати у учионици уз доношење „покретних“ наставних средстава, опреме и материјала.
- Тако су ученици и њихови родитељи имали увида у распоред одржавања часова.
- Следећи корак у договарању био је везан за развој хуманости, солидарности и другарства међу ученицима.
- Од родитеља је затражена подршка у развоју моралних и људских вредности кроз саветовање своје деце да помогну другарици у данима и на часовима када ће сви заједно имати наставу у кабинетима: да јој помогну при кретању, да јој понесу школску торбу, да се друже са њом...
- У данима који су уследили одељењски старешина, школски психолог и педагог били су ослонац подршке и разговора са С, њеним родитељима, осталим ученицима и њиховим родитељима.

С. је добра другарица, поуздан пријатељ и друг од поверења. Својом искреношћу и ведрином задобила је пажњу и љубав својих другова и другарица, наставника и запослених. На сваком одмору окружена је другарицама које су радо у њеном друштву. Комуникативна је, има пуно интересовања, пуно чита и извор је бројних информација својим другарицама. Укључена је у рад литерарне секције у оквиру које је добила прву награду на школском конкурс. Објавила је своје песме у збирци „Сто младих талената Шумадијског округа“ коју издаје Културно-издавачки центар Српска кућа из Пожаревца. Укључила се у рад ученичког парламента, учествује у школским приредбама, на школским журкама, одлази на екскурзије.

Запослени у школи су срећни и задовољни што су у правом тренутку на најбољи начин прилагодили услове за учење, школски простор и организацију наставе тако да се одговори на потребе свих ученика.

Пример ипријремила: Душанка Ђировић, школска психолошкиња-педагошкиња, ОШ „Милутићин и Драгиња Тодоровић“, Крајевеца

Пример 3

П. је ученик шестог разреда. Има хемипарезу, делимичну парализу десне стране тела, а такође има проблеме са видом. Имао је неколико операција ока, носи наочаре. Живи у четворчланој породици са оцем, мајком и млађим братом. Изузетно је ведро дете веома прихваћено у одељењу. Похађао је предшколски програм у нашој школи и од почетка, његови родитељи су сарађивали са васпитачицом, нарочито мајка. У млађим разредима П. је савладао све предвиђене програмске садржаје са врло добрим успехом. Било је потребно омогућити му више времена да уради одређене активности. Никада није тражио помоћ, све је желео сам да уради. У ситуацијама које су код њега изазивале несигурност повлачио се, па му је тада била потребна посебна подршка и подстицај. Родитељи су од почетка спремни на сарадњу, нарочито мајка, свесни потешкоћа које П. има. Ученик воли школу и радо долази, сам се сналази у школском простору, воли дружење са децом. Упоран је и жели да извршава све задатке као и друга деца.

Учествује у играма са децом и на часовима физичког и на одморима. Најчешће је то фудбал а он воли да буде голман. Деца га подстичу и прихватају у игри.

У млађим разредима учитељица је са П. радила индивидуализовано (прилагођавала му је методе и време за рад) и П. је имао врло добар успех.

П. је радио по редовном програму 6. разреда. Више му одговарају усмени одговори, јер му је писање велики напор, мада на часовима допунске воли да пише на табли. Долази редовно на часове допунске и тако лакше савлађује програм. Приликом писмених провера потребно му је више времена, или да му се прилагоде типови задатака. Наставне садржаје из појединих предмета – техничко и информатичко образовање, физичко васпитање и одређене наставне јединице из математике и физике потребно је прилагодити П. потребама, које су условљене немогућношћу потпуне употребе десне руке. Посебно је успешан у настави историје и ликовне културе.

Комуникација са другом децом и наставницима је адекватна, прихваћен је од вршњака, поштује правила понашања групе. Има најбољег друга са којим седи. Због П. стидљивости потребно му је доста подршке и подстицаја, као и доста стрпљења како би П. показао своје јаке стране. Ретко ће затражити помоћ и када му је потребна.

У раду са П. примењена је индивидуализација у смислу начина рада са њим. Приликом писмених провера омогућено му је више времена, или су му прилагођавани типови задатака који су захтевали мање времена за одговор. Наставне садржаје из појединих предмета – техничко и информатичко образовање, физичко васпитање и одређене наставне области из математике и физике где је било потребно цртање прилагођени су П. могућностима употребе обе руке. У договору са П. предметни наставници су прилагодили задатке у писаним проверама знања давањем више задатака типа заокруживања, допуњавања, повезивања, а мање задатака који захтевају одговоре отвореног типа и писања. П. је више усмено одговарао где год је то било могуће.

У раду са П. коришћене су готове шеме у предметима физика и техничко-информатичко образовање; у настави математике коришћени су шеме, графикони и модели, уколико су задаци захтевали цртање.

Услед потешкоћа које П. има са видом, на свим часовима седео је у првој клупи.

П. је успешно савладао све предвиђене програмске садржаје шестог разреда са врло добрим успехом.

Пример иприпремили: Чланови Стручној тими за инклузију ОШ „Слободан Секулић“: Весна Бојосављевић, Једајојица, Александра Савић, психолог, Гордана Жунић, учитељ, Оливера Тејић, настав. енглеског језика; пример састављен на основу података учитељице Виолете Ђоковић, одељењског старешине Миленке Стојић, наставника одељењског већа.

Пример 4

Н. је дете које се на поласку у први разред (пре четири школске године) у социјално емоционалном развоју разликовало од својих вршњака. Већ при првом сусрету уочене су особености овог дечака. Из разговора са родитељима и на основу лекарских налаза долазимо до сазнања о проблемима који су изазвали промене у развоју детета. Наиме, дете је месец дана након рођења имало излив крви на мозак. Тада је оперисано и прогнозе за даљи опоравак биле су веома неизвесне. Родитељи су са зебњом ишчекивали развој говора, хода, моторичких способности. До поласка у школу, дечак се физички лепо развио. Ипак, била му је успорена фина моторика, ходао је на прстима, имао краткотрајну пажњу и концентрацију и изражену потребу да буде у покрету. У сазнајном погледу успешно је пратио, повезивао, размишљао, сарађивао са учитељицом у областима које су га интересовале. Дете је у породици припремано за школу, тако да је пре поласка у школу знао да чита и пише.

У школи је учио слушајући. Знао је пуно причица и песмица. Имао је добро развијен речник. У разговору је користио велики број појмова о којима је могао да говори са разумевањем. Препричавао је друговима приче које је читао са освртом на поруку приче, закључцима. Волео је да учи енглески језик.

2. Подручје образовно-васпитног процеса на које се пример односи:

ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈА УЧЕЊА СОЦИЈАЛНИХ ВЕШТИНА

3. Редослед корака (план активности) у процесу рада са учеником

- укључивање ученика у групу – да га ученици и родитељи друге деце прихвате;
- постепено продужавање пажње и концентрације на часу;
- укључивање у самосталан рад – да пише, а не само слуша наставу;
- укључивање у живот и рад школе: да сам проводи велики одмор у школском дворишту, без пратње родитеља.

Проблеми су на почетку првог разреда били разноврсни и било их је пуно. Ученик је имао потребу да на сред часа отвори врата и изјури из учионице. Шетао је од ученика до ученика, а веома често им узимао прибор и бацао га по учионици. Често је ометао наставу тако што је вриштао и причао ружне речи.

Од првог дана са учеником се радило на његовом укључивању у групу вршњака.

Вођени су разговори са другом децом из одељења. Предложено им је да њихов друг све што ради и говори није зато што он није добар већ су то неке особености по којима се он разликује од својих вршњака. Ти разговори су код других ученика одмах дали позитиван ефекат. Ученици су се одмах укључили у сваки вид сарадње да Н. постане равноправан члан овог разреда.

Први кораци у учењу социјалних вештина били су веома практични и конкретни.

Обезбедили смо простор у учионици и предупредили да Н. истичи из учионице.

Вођени су разговори са родитељима других ученика из одељења. Када смо родитеље ставили у улогу Н. родитеља, емпатија је повезала ове људе и од тог момента постали су помоћ и подршка при решавању проблема у адаптацији детета на школска правила.

Током октобра месеца првог разреда Н. понашање захтевало је да се његови родитељи укључе у наставни процес – тј. да присуствују настави да би се омогућио рад како Н. тако и другој деци. На тај корак смо се одлучили јер смо имали веома добру сарадњу са родитељима који су од самог почетка његовог школовања улагали максималне напоре да се он што боље уклопи и савлада што више градива.

У том периоду (прво полугодиште првог разреда) Н. одлази на консултације у Београд на ВМА и Институт за ментално здравље одакле нам стиже процена да он неће моћи самостално да прати наставу и да овлада социјалним вештинама до четвртог разреда.

Без обзира на то сазнање, у школи настављамо да радимо свакодневно: учитељица, другови, родитељи, психолог и педагог школе. Већ на полугодишту првог разреда престаје потреба да родитељи присуствују настави. Дечак више не омета другу децу отимајући им прибор, не врши на часу, веома ретко говори ружне речи.

До овог напретка довео је свакодневан, стрпљив рад са учеником. Н. је седео у клупи поред учитељице која је већину инструкција које је давала ученицима, понављала пришавши до Н. и обраћајући се само њему. Његова пажња је тада била усмерена само на оно што учитељица каже. Тако је Н. брзо стекао поверење у своју учитељицу. Учитељица је помагала Н. тако што би му започела у свесци оно што он треба да напише или нацрта, а он би настављао сам. Имао је потешкоћа у писању и цртању па је те задатке радио у складу са својом заинтересованосћу. У овом периоду веома значајну улогу је имало присуство родитеља на часовима. Родитељи су помагали када је Н. био раздражљив, нервозан, преосетљив и када би устајао, узимао

ствари од других ученика. У даљем раду, када је дечак био без родитеља у учионици, у активан рад су се укључивали сви ученици из разреда. Са Н. су седели наизменично сви другови (друго дете сваког дана), док он није пронашао оне који му највише пријају да са њима ради. Другови га опомињу кад неко понашање није било прихватљиво. Он је добро познавао правила понашања али је требало времена да почне да их и примењује. Правила је учио посматрајући понашање својих вршњака. У учењу одељењских и школских правила учитељица је примењивала технике „симулације“ и „играња улога“. Тако су симулиране ситуације слушања/неслушања кад други говоре, мењале улоге – ученик у улози учитељице и обрнуто. Н. је посматрајући и закључујући полако прихватао правила понашања захваљујући стеченом поверењу и љубави између њега и учитељице.

За рад са Н. није требало прилагођавати наставни план ни садржаје јер је он добро напредовао у учењу. Њему је била потребна подршка у прихватању правила и уклапању његових потреба за кретањем са радом у учионици.

Веома значајно и олакшавајуће за рад је било то што су друга деца веома брзо научила да не реагују на његово понашање уколико оно ремети рад на часу. Они су једноставно натављали да раде као да се он није шетао или покушао да изађе из учионице. Ученици су га веома лепо прихватили. Он је учествовао равноправно са вршњацима на новогодишњој приредби, у програму за мамин дан. На рекреативну наставу ишао је у пратњи мајке.

Пример:

У току припреме за вечерњу ревију маски Н. је у игри са друговима пред сам почетак представе испрљао костим који је био припремљен за ту прилику.

Мајка му је скинула маску рекавши да он неће учествовати, јер је био непажљив. Н. долази код учитељице у сузама, јер нама маску. У том моменту реагујем тако што му од његових фармеркица направим бермуде подврнувши их пар пута, дајем му качкет од друга коме није потребан и један рекет који се ту нашао.

„Ево, нема проблема ти ћеш са А. бити тенисер.“ Уз те речи га изводимо са осталом децом у дефиле.

Оно што је занимљиво у овој причи је његова реакција сутрадан. То вече је расположен отишао са дефилеа јер је учествовао. Следећег јутра ми је пришао и рекао: „Хвала ти, што си ме разумела.“

То су речи првака који је схватио значај свега што се десило, и своје, можда грешке, и наше реакције.

Н. крајем првог разреда може самостално да борави на настави. Још увек често устане, прошета по разреду, али други ученици на то не обраћају пажњу. Родитељи долазе за време великог одмора и доводе га и одводе из школе.

Током **другог** разреда уклапа се у игру са другарима. Велику радост изазива кад се он прудружи групи деце на часовима физичког васпитања и прикључи се игри макар на кратко, дог га игра интересује.

У **трећем** разреду он је усвојио правила понашања за време часа, велики део времена мирно седи и слуша шта се прича.

Н. је прихватио наставни процес и његове посебности. Схватио је да, ако други ученици могу да за време часа седе у тишини и раде то треба и он да ради, јер и он је ученик и то успешан, а да би био још успешнији треба и он да поштује иста правила. Наставни процес прати и веома лепо напредује. У трећем разреду самостално, тј. уз своје другаре проводи школске одморе. Престаје потреба да родитељи долазе и проводе велики одмор са њим. На њега, сада, иако је он веома самосталан пазе његови другови.

Тешкоће у сировођењу активностии и начини на које сће их ѡревазилазили

Тешкоћа је било пуно:

- родитељи других ученика из разреда су реаговали на Н. понашање;
- Н. је ометао рад на часу;
- деца су негодовала због његовог понашања.

Тешкоће су превазилажене постепено и на следеће начине:

- Са другом децом из одељења вођени су разговори и указивано им на различитости свих нас и на потребу да будемо другови.
- Практично смо свакодневно указивали на правилно – одговарајуће понашање у школи и родитељи и ученици и учитељица. Н. је полако прихватао и усвајао правила. Прво их је усвојио у теоријском знању, а тек после почео полако да их примењује у пракси.

- Вођени су индивидуални разговори са родитељима друге деце који су били назадовољни због текућих проблема у разреду и који су страховали да ће њихова деца бити спречена да прате наставу.
- У неким пероидима учитељица је у рад на часу укључивала Н. родитеље.

*Извори подршке, друђи учесници-сарадници
у долажењу до решења и сировођењу
решења и начини сарађе*

Извори подршке су од првог дана били родитељи малог Н, затим стручни сарадници, друга деца из одељења, управа школе.

Родитељи су улагали максималан труд да се дете укључи у рад одељења.

Стручне сараднице су од првог дана пратиле рад са дететом и биле практична подршка учитељици – често су водиле разговоре са дечаком, његовим родитељима.

Друга деца су се после почетног страха опустила и заволела друга, он је постао део њиховог друштва, они су се смењивали у клупи поред њега, помагали му у писању задатака, чували га за време малих и великог одмора – једном речју бринули о њему.

Управа школе је подржала све захтеве који су проистекли из ове ситуације– (пример: ово одељење никада није боравило у учионицама на спрату јер је то био ризик за Н). Такође, током Н. четворогодишњег школовања постојало је разумевање за његове могућности и спремност да буде у школи на свим часовима или не. У почетку школовања (први разред) Н. је могао да изађе са часа, да прошета по школи, да оде до школског психолога (коју је после своје учитељице највише прихватао), да се врати у учионицу, да оде са наставе кући када се није осећао добро, уз пратњу родитеља.

Дечака је на свим једнодневним излетима пратила мајка, којој је агенција обезбеђивала бесплатан превоз.

Ефекти –најзначајнија промена

Сви који су имали прилике да прате арад у овом одељењу не примећују дете са сметњама у развоју већ једну сасвим уиграну екипу која је спремна да крене у даље школовање.

Н. је од збуњеног дечака стасао у правог четвртака који на последњем писменом задатку тврди да су му дани проведени у овом одељењу нешто чега ће се увек радо сећати.

Добити од рада у овој ситуацији су многоструке:

- За Н: он је уважен и значајан члан колектива и он то зна, веома је напредовао и стекао пуно знања што из наставног, што из васпитног спектра.
- За другу децу: они су развили хуманост и саосећање и то ће сигурно понети у живот као једну лепу особину коју ће, надам се, неговати и даље кроз дружење.
- За Н. родитеље: њихово дете је уз све тешкоће успело да пронађе свој пут и место у школи и да буде задовољно
- За наставнике: овај ученик је веома припремљен за наставак школовања што ће олакшати рад наставницима у петом разреду.

Пример припремила: *Даниела Вранић, професорка разредне наставе, Основна школа „Милутићин и Драгиња Тодоровић“, Крагујевац*

Пример 5

Ученик шестог разреда. Дечак не види и прве четири године школовања је завршио у СОШО „Милан Петровић“ у Новом Саду. Мајка је веома ангажована око детета, и пружа му велику подршку. Дете је весело, дружељубиво, духовито. Има високе резултате у школском раду (у петом разреду ишао на такмичење из историје). На часовима користи машину са Брајевом азбуком.

ИОП – прилагоден програму у настави ликовне културе

Ученик може да прати монолошки и дијалошки део часа, пажљиво слуша и прати час. Што се тиче практичног дела покушавам да прилагодим задатак ученику. Предмет ликовне културе представљам му путем чула додир (четири главна осећања додир су: притисак, бол, хладно и топло). Чулом додир ученик открива какви су квалитети и својства неке површине. Тако открива квалитете, храпаво, глатко, тврдо, меко итд. У практичном делу наставе са учеником радим у глини, пластелину, и у зависности од задатка помажем да уради разне облике. У обради текстуре у равној плочи преко које је у слоју од 0.5 цм развучен пластелин ученик помоћу тупог предмета резбари, дуби разне облике.

Ученик није фиксиран за једну учионицу, нити клупу. Распоред седења у кабинету за ликовну културу предвиђа групни рад, те су и други ученици укључени.

Пример припремио: *Иван Вилим, наставник ликовне културе, ОШ „Мирослав Анђић“, Чонољџа*

Пример 6

Десетогодишње дете које је кренуло у школу са једном годином закашњења. Ромске је националности.

До поласка у школу живело је са бабом и дедом у врло лошим условима, у кућици која више личи на шупу, без основних хигијенских и других стамбених услова. Није се дружило са другом децом, време је проводио са дедом и бабом у сакупљању старих ствари тако да није било социјално прилагођено.

Када су деда и баба преминули, дошла је мајка и тек тада уписала дете у 1. разред.

По доласку у школу дечак је био збуњен, ћутљив, несигуран, без адекватне гардеробе и школског прибора.

Најпре је рађено на прихватању детета од стране других ученика који су се већ међусобно познавали (похађали су заједно припремни предшколски програм) добио је врло брзо врло симпатичан надимак, учитељ је подстицао децу да му помажу у извршавању задатака, да му позајме прибор, да се друже за време одмора, да се радују кад научи ново слово.

Учитељ је детету у почетку давао мање задужења, користио похвалу и позивао стручног сарадника кад год је дете показивало напредак, који му је такође пред другом децом упућивао похвале.

Учитељ је такође држао часове допунске наставе, некад индивидуалне, некад са другом децом;

Период прилагођавања и упорног рада на социјализацији детета и мотивисању за школски рад трајао је око три месеца, а тада је и мајка чешће долазила у школу.

Породицу су посетили учитељ, директор и стручни сарадник и однели школски прибор и гардеробу за сва три члана – дете се врло радовало посети.

Учитељ је био врло заинтересован да му помогне да се прилагоди групи деце и да га описмени. Укључен је стручни сарадник који је у више наврата индивидуално радио са дететом, а и посећивао часове како би пратио његов напредак.

Дете је потом почело све брже и брже да напредује, да лакше савладава наставне садржаје, описменио се у потпуности, почео да се дружи са другом децом.

У другом разреду већ је радио самостално тако да је учитељ био у ситуацији да са њим ради као са осталом децом, уз повремене подстицаје и допунске часове.

И поред тога што и даље живи у лошим материјалним и стамбеним условима, дете се прилагодило, прихватило учитеља, другу децу, радо и активно учествује у животу и раду школе.

Пример иприремила: Маја Анђић, педагошкиња, наставница ГВ, ОШ „Љубица Радосављевић Нада“ Зајечар

Пример 7

Девојчица похађа трећи разред. У сеоској школи је просечан ђак. Већ две године почетком другог полугодишта долази и у град и похађа градску школу, да би се на крају школске године вратила у село. Добро је прихваћена и у новом одељењу има групу од шест другарица са којима се интензивно дружи.

Отац девојчице ради с времена на време и када је на послу девојчица се сели у град код рођака на чување. Девојчица због честих селидби почиње да показује незаинтересованост у раду, тешко прихвата критику за свој рад, говорећи да је тако научила код друге учитељице.

Са девојчицом се ради индивидуално.

Пре почетка индивидуалног рада обављени су разговори са девојчицом, оцем детета и обе учитељице.

Дете ради посебне наставне листиће са поједностављеним захтевима. Контролне вежбе ради са отвореним књигама. Уз помоћ другарица које је стекла укључена је у игру са осталом децом. У почетку је то било само неколико нових другарица и другара који је примају у друштво, а касније већина деце из одељења.

Учитељица је обишла породицу са којом девојчица живи у граду и обавила разговор са старијим члановима породице указујући да је девојчици веома напорна стална селидба и замолила их за помоћ, која ће се састојати у контролисању, провери да ли је урадила домаће задатке.

Уз помоћ другарица које је стекла укључена је у игру са осталом децом.

Обе учитељице воде „дневник догађаја“ у који уписују само битнији напредак, промене у понашању, кад и колико учи, какве резултате постиже.

Дете је упознато са договором обе учитељице.

Резултати у раду су видљиви, девојчица постиже све бољи успех у школи.

Прихваћена је од стране одељења.

Зна да није сама да јој сви колико је у њиховој моћи помажу у раду.

Има редовно урађене домаће задатке.

Пример припремиле: Мелиша Величковић, професорка разредне наставе у ОШ „Љубица Рагосављевић Нага“ у Зајечару, Марица Димиријевић, васпитачица у ОШ „Љубица Рагосављевић Нага“ у Зајечару

Пример 8

Шестогодишњи дечак, ученик II разреда основне школе у једном месту у источној Србији.

Теже се прилагођава у односу на другу децу свог узраста. Бурно реагује на свакодневне уобичајене захтеве васпитача. Стално је у покрету и има потешкоће у комуникацији на часу. Тим здравствене установе указао је на хиперактивност са поремећајем пажње.

Код обављања одређених активности, које нису у сфери његових интересовања, потребно му је више времена него другој деци, али уз додатну стимулацију васпитача, брзо их завршава.

Усклађивање активности, активности у пару или групи, сталне похвале, прилагођавање метода и садржаја ученику су од користи да се дете лакше уклапа у рад одељења.

Када активности одговарају његовим интересовањима ученик је дуже миран и усредсређен. Са собом често носи енциклопедије и другу литературу и има потребу да покаже шта је научио и да на тај начин доминира. Тада се јавља тешкоћа у задржавању пажње јер не може да се одвоји од садржаја на који је усмерен. Домаће задатке не ради педантно, али их доноси редовно. Уочивши да дете има изванредан проблем у комуникацији на часу, распитала сам се о самом ученику код учитељице. Свакодневно смо биле у контакту како бих благовремено усклађивала активности на часу са учениковим расположењем. Кад сам сазнала за тешкоће, детету сам пришла мирно, са разумевањем и одобравањем. Користила сам често физичку близину, поглед у очи, понекад са одсуством речи како бих избегла ометање других у току рада. Кад год је то било могуће, трудила сам се да прихватим његову тренутну активност (цртање, сецкање, бојење) и да му дозволим да заврши започето. Планирањем активности у пару или групи желела сам да искористим учениково знање за најаву нове наставне јединице. Тиме бих га похвалила и уједно подстакла и осталу децу да истражују и буду расположени за учење новог. Средина је постала подстицајнија више него на самом почетку рада. Похвала је начин подршке која детету значи а уједно га и смирује, односно развија однос поверења. Када сам примењивала забрану изговарала сам је сталоженим и одлучним тоном. Понекад је требало мало сачекати да би се добила жељена реакција. Атмосфера „уважавања“ је најчешће била од користи. Трудила сам се да код остале деце развијем толеранцију и одржим контакт у условима на часу.

Учитељица је развила посебну осетљивост за његов начин комуникације, има осећање да може добро да разуме његово понашање и успешно решава текуће ситуације. Сарадња са осталим колегама је

добра у циљу сагледавања тешкоћа ученика. Консултативни рад мајке и учитељице је повремен и доприноси решавању ситуација које код наставника изазивају недоумице. То се односи на прихватање и разумевање комуникације, проналажење разлога неких понашања и начине да се учврсте примерени облици понашања.

Први помаци се јављају када је васпитачица почела да примењује посебан вид награђивања у виду „звездица“. Месечно је могао да сакупи 4–5 звездица за примерно понашање. Договор је поштовао.

Успостављена је боља комуникација са вршњацима и учитељем и укључивање детета у васпитно образовни процес, укључивање у групни рад.

Пример ипиремила: *Нина Јанковић, професорка разредне наставе, наставница енглеског језика у нижим разредима, ОШ „Ђура Јакшић“ Зајечар*

Примери индивидуалних образовних планова – прилагођен програм

Пример 1

Дечак са високофункционалним аутизмом уписан је у нашу школу са осам година. Претходно је био на тестирању у другој школи, где су га одбили, а његовим родитељима рекли да није способан да крене у редовну школу. Припремну групу у оквиру предшколске установе похађао је две године и по поласку у нашу школу испоставило се да је веома добро припремљен за школу.

- Самостално се обује пре уласка у учионицу и затим улази у учионицу.
- Већину гласова препознаје, уме да их претвори у знак и знак запише – записује већину слова.
- Користи гласовну анализу и синтезу.
- Оловку држи целом шаком, али је такво држање оловке у функцији писања, тако да то нисам кориговала.
- Слова пише неједнаке величине и слабије се оријентише у простору свеске.
- Чита бројеве до 100 и записује их. Сабира и одузима бројеве до 0 уз помоћ прстију.
- Компјутер га веома привлачи и све техничке справе које имају тастере.

- На музику одмах реагује, устаје, пева и игра. Много дечјих песмица зна. Изузетан је слухиста.
- Не воли да црта, али не одбија да ради. Цртеж му је веома једноставан. Људско тело црта у облику квадрата. Ретко боји и то веома површно.
- Показује несигурност и усмено се слабије изражава. Када нешто не разуме не тражи објашњење и помоћ, већ уради било како или не уради уопште. На моја питања одговара, али веома кратко и при том ме не гледа у очи, већ одговара погнуте главе.
- Послушан је и све што му се каже он уради.
- Потребна му је сигурност и сталан ред.
- Слабије се сналазио првих дана у школи у кругу на тепиху, где ми започињемо сваки дан у оквиру почетног окупљања. Пошто није имао таквог искуственог понашања био је збуњен и тешко је усредсређивао пажњу на сваку активност у кругу.
- Не знам да ли уме да препозна своја осећања, јер их не исказује ни изразом лица, ни речима, а ни различитим облицима понашања.
- Весео је и воли да је у друштву другара. Другари су га одлично прихватили. Сваки дан после часова он и доста деце из одељења са својим родитељима остају у школском дворишту да се играју.

Дечака и његове родитеље сам упознала неколико дана пре почетка наставе, на унапред договореном састанку. Дечак је одмах на мој позив пришао, пружио ми руку и упознали смо се. Био је много опуштенији од својих родитеља, који су били у страху како ће све проћи због лошег искуства које су понели из друге школе. Током разговора успостављено је почетно поверење што нам је много свима значило, и они су постали отворенији и опуштенији. Поред мене, дечака и његових родитеља, састанку (упознавању) је присуствовала и педагошкиња наше школе. Саопштила сам свима да нећу правити никакав индивидуални план за дете пре него што га упознам и увидим све његове способности и учим евентуалне потешкоће у савладавању образовно-васпитног програма.

Након месец дана сазвали смо поново састанак којем су присуствовали опет родитељи дечака, школска педагошкиња и ја, дечакова учитељица. Изнела сам своја запажања о дечаковом прилагођавању на школу, његовој социјализацији и напредовању и саопштила им да сматрам, на основу досадашњег рада са дететом, да за сада дечаку није

потребан ИОП и да ћу спроводити индивидуализирану наставу, како за друге ученике, тако и за њега, и том приликом прилагодити методе и облике рада у настави. Остали су се сложили са тим.

Последице, организација, методе и облици рада у настави:

1. Пре почетка почетног окупљања постављала сам канап у облику великог круга на тепиху, како би сви знали како треба да седну на тепих;
2. Дечак је обично седео у кругу тако да на задато питање или задатак одговара међу последњима, тако је чуо своје другаре како говоре и одговарају и на тај начин му давали пример, будући да је био несигуран и показивао дозу страха од јавног говорења;
3. Често сам организовала рад по малим групама (око четворо деце), тако да они једни другима нешто причају, једни другима помажу, постављају питања и заједно раде;
4. Организовала сам радионице на тему Осећања и правила разне ситуације које су захтевале препознавање и иказивање осећања;
5. Дечак је у прва четири месеца писао у великој свесци на линије (остала деца су писала у великим свескама без линија – будући да ја описмењавање деце радим по комплексном поступку);
6. На часовима математике, сабирање и одузимање је радио у групи деце која су радила уз помоћ рачуналке;
7. Као и од остале деце и од њега сам тражила да се свакодневно изражава кроз цртеж (на часовима српског језика), и том приликом сам код њега посебно инсистирала на пажљивом бојењу, свакодневно му давала подршку и храбрила га, редовно качила његов, као и цртеже остале деце, на зид, пано...

У пружању подршке и примени овог плана учествовали су учитељица, дечакови родитељи и педагошка асистенткиња која је два пута недељно по један час долазила у моје одељење (обезбеђено путем пројекта).

Исходи:

1. Дечак је без икаквих проблема после две недеље усвојио рутину почетка наставе кроз почетно окупљање на тепиху у кругу.

2. На крају првог полугодишта слободније је одговарао на питања, чак је понекад и дизао руку и јављао се за реч (отприлике три пута недељно).
3. Након два месеца почео је сам да тражи помоћ и објашњења за њему нејасно, од мене и од другара,
4. Пред крај првог полугодишта почео је да наглас исказује да је срећан, љут или тужан, да се наглас смеје, да каже да нешто хоће или неће, и то све је помало пропратио мимиком.
5. У другом полугодишту је прешао на писање у свеску без линија. Савладао је тако и писана слова.
6. На крају првог разреда сабира и одузима до 100, и даље понекад користећи прсте или рачунаљку.
7. Воли да црта, цртеж му је шарен, са доста детаља и весео. Човеково тело црта у облику круга. Јако му је стало да свој цртеж покаже другарима, да се похвали како је он лепо нацртао.

Пример иријремила: Учијељица Невена Малешевић, ОШ „Соња Маринковић“, Нови Сад

Пример 2

Ј. М. је ученица седмог разреда која има церебралну парализу. Не хода, а координација покрета руку је веома отежана и активности које захтевају употребу руку су веома ограничене. Њен говор је веома спор, разумљив и улаже знатан напор да нешто саопшти, али и поред тога радо воли да прича и да се смеје. На тесту зрелости за полазак у школу, њени резултати су били на граници просека. Испитивана је у складу са њеним стањем, при чему је задатке вербалног типа добро и самостално урадила, а задатке манипулативног типа уз помоћ психолога. Ј. није похађала припремни предшколски програм.

Ученици су прихватили Ј. М. већ од првог разреда и поред учитељице помагали су јој у свему и на часовима и на одморима. Мајка је константно била у школи док је Ј. на часовима, а за њено одељење обезбеђена је стална учионица у приземљу школе. Велики проблем се јављао код писања, било јој је потребно доста времена да препише запис са табле, или уради писану вежбу, тако да је учитељица више са њом радила усмено. Многе задатке и лекције записивала је и мајка и након тога радила је са Ј. код куће. Повремено је уместо мајке у школу долазио и отац. Школа је у 3. разреду покренула акцију за набавку преносивог рачунара и колица. За Ј. су такође преко локалне

заједнице обезбеђена и средства за превоз до школе и урађен је прилаз – рампа за колица.

Ј. је у млађим разредима савладала градиво по редовном програму, уз прилагођени начин испитивања. У млађим разредима остваривала је добар и врло добар успех (у 3. и 4. разреду врло добар). Одељење у коме је Ј. М. веома је позитивно усмерено на њу, помажу јој у свему што могу и велика су јој подршка.

У петом разреду је Ј. одељење, такође имало сталну учионицу у приземљу школе. Са Ј. се из свих предмета радио тзв. посебан програм са прилагођеним методама рада а садржаји су остали исти. На Одељењском већу наставницима је указано да начин испитивања и рада са Ј. прилагоде њеним потребама. Пети разред завршила је са врло добрим успехом, као и шести.

У последње време уочава се све мања могућност да користи руке и поред вежби које мајка са њом свакодневно ради и одлазака на рехабилитације и терапеутске вежбе. Родитељи су и даље присутни док трају часови, отац или мајка. На часовима другови из одељења јој припремају књиге, а мајка преписује лекције од другова и помаже јој при учењу. Због сметњи у говору потребно јој је више времена за излагање. Има интересовања за медицину. Добро се сналази у предметима који подразумевају вербалну комуникацију, а у предметима из области природних наука може само описивати виђене експерименте и одговарати на питања уз подршку наставника. Такође, настава математике и техничког и информатичког образовања је усклађена са Ј. могућностима, тако да је у већој мери вербалног типа.

Ј. је дружељубива, одлично прихваћена од својих вршњака. Породица јој пружа велику подршку. Има одличну комуникацију са свим наставницима, показује интересовање за наставне садржаје. Разуме и прихвата инструкције које се односе на цело одељење, укључује се у рад групе у складу са могућностима. Активна је на фејсбуку где изражава позитивне ставове о природи свог стања и где заговара инклузију, као и на сајту школе.

За Ј. је у 7. разреду настављена пракса рада као и до тада и није за све предмете рађен ИОП (прилагођен програм) јер су наставници већ од 5. разреда са њом радили индивидуализацију и диференцијацију и у свему су активно учествовали родитељи. Није се увек могло предвидети када ће ученица ићи на терапије или у бању. На Одељењском већу наставницима је дата препорука како са њом да раде и у свему су се договарали са родитељима, разредним старешином и стручном службом. Како је Ј. повремено одсуствовала ради рехабилитација, задаци и лекције су јој прослеђивани преко електронске поште и у учењу су јој помагали родитељи и ученици који су одлазили код ње

и преписивали су у њене свеске оно што су радили у школи или је те задатке и лекције преписивала и мајка; такође су јој давани одштампани и илустровани материјали које је користила за учење; Ј. је учила и самостално код куће из уџбеника, а мајка је записивала најважније сегменте које јој је она говорила; повремено се на часовима читали најважнији делови лекција или сажети лекција из предмета, а након тога су се прочитани материјали утврђивали са подпитањима у чему је учествовала и Ј.

Наставници су у свом раду примењивали: записивање одговора, индивидуалан рад при решавању задатака док су други ученици радили своје задатке из наставних листића или књиге, одговоре је бележила и мајка која је присуствовала часовима када је то било потребно. Ј. је своје одговоре из већине предмета давала усмено; препричавала је када је цртање било у питању шта би требало да се уради и које би боје она осликала, а наставница ликовног је веома често цртала и сликала оно што је Ј. говорила. Такође се приликом провере знања Ј. читали могући одговори а она је требало да каже који је број или слово одговора тачан; Читала су јој се питања које је она требало да допуни са свега неколико речи, а ти одговори су записивани након чега је добијала материјал који јој је уједно био и материјал за учење; писане задатке из математике и српског језика радила је углавном усмено на часовима додатне или допунске наставе (када је могла да присуствује) или на редовним часовима, а одговоре је бележила њена мајка или наставник/ца; провера знања вршена је и на основу домаћих задатака које је радила кући самостално, док је одговоре записивала мајка или неко од другара; састављани су тестови знања из већине предмета на које је она давала одговоре које је неко, наставник или мајка заокруживао и допуњавао; Ј. М. је неке наставне области савлађавала и преко интернета, јер воли да користи рачунар, при чему су јој помагали ученици и мајка код куће; у договору са наставницима припремала је одређене теме користећи уџбенике и интернет, а другари су јој помогли да то организује у целину; презентовала је оно што је припремила из помоћ другара и том приликом осталим ученицима су дељени штампани материјали који су припремили ученици; За сваки овакав рад Ј. М. је оцењивана и на опште задовољство осталих ученика добијала је највишу оцену уз громогласне аплаузе ученика.

Материјали и учила; прилагођавања простора

Програмирани и полупрограмирани наставни садржаји; сажети лекција са илустрацијама; бележење усмених одговора; рад код куће; рад на допунској и додатној настави, едукативни CD-ови, интернет,

електронска пошта; тестови са задацима заокруживања и краћег допуњавања; рад код куће за оцену; оцењивање презентација и лекција које је ученица припремила уз помоћ родитеља и ученика;

Одељење у ком учи Ј. М. је већ од првог разреда у приземљу имало своју учионицу, а када су уписали 5. разред такође су у приземљу зграде добили сталну учионицу; за потребе извођења експеримента и наставних средстава из кабинета редари су пре часа уз помоћ наставника или самостално доносили потребна средства, а затим их враћали у кабинет; Ј. је и када је била на терапијама или у бањи добијала задатке преко електронске поште а и наставници и ученици су мајци и Ј. саопштавали преко телефона шта се у школи учило па се Ј. самостално припремала и када је одсуствовала са наставе, јер је она тако желела; Ј.М. је ослобођена присуствовању часовима физичког васпитања, али је она некада присуствовала јер је желела, посебно ако су ученици имали неку такмичарску активност.

Додатна подршка коју је школа обезбедила

Када је Ј. М. била 3. разред стручна служба школе је покренула иницијативу донаторства за набавку преносивог рачунара и за прикупљање средстава за куповину бољих колица за ученицу. Завод за јавно здравље из Ужица купио јој је рачунар, а око 15 предузећа из Ужица су уплатили средства (контактирани су путем телефона и писама подршке) за набавку колица за Ј. и за њено лечење; Школа је затим од сопствених средстава и средстава локалне заједнице изградила приступну рампу школи; Ј. М. је ишла уз пратњу мајке и на рекреативну наставу, а касније на екскурзије, кад год је могла и тада је добијала за то предвиђене гратисе. Посебно је вредно пажње поменути да је Ј. М. у трећем разреду изразила жељу да учествује у ТВ емисији (локална ТВ) која је снимана у њеном одељењу када је организована акција прикупљања средстава намењених за подршку овој ученици. Том приликом је рекла да много воли школу, учитељицу и другаре у разреду.

Исходи

Ј. М. је на крају седмог разреда имала врлодобар успех и усвојила је предвиђене исходе из свих наставних предмета за седми разред; стакла је пуно другара и другарица који је посећују и развила је интересовање за медицину. Активно учествује у раду одељењске заједнице и на часовима грађанског васпитања. Залаже се за поштовање права ученика на тим часовима и присуствује активностима школе које се организују (трибине, приредбе), а дала је интервју на

тему инклузије. Активна је на фејсбуку и укључује се у групе које је интересују и ту даје своје коментаре, као и коментаре форума за инклузију у оквиру сајта наше школе. Она је једна ведра, насмејана и задовољна девојчица, пуна оптимизма и љубави за друге и за себе. У њеном одећењу се у односу на остала одећења у старијим разредима у школи највише поштују правила понашања која подразумевају толеранцију, разумевање и прихватање.

Пример припремили: Чланови Службеног тима за инклузију ОШ „Слободан Секулић“: Весна Бојосављевић, Једајојица, Александра Савић, Ђисихолој, Гордана Жунџић, учитељ, Оливера Тејић, настав. енглеског језика; пример састављен на основу података учитељице Зорке Вукојић, одељењског старешине Јелене Станисављевић, наставнице српског језика Славице Пејић и наставника одељењског већа.

Пример 3

Девојчица има 12 година. Завршила је 4. разред.

Због осетљивог здравственог стања и оперативног захвата кренула је у школу годину дана касније од својих вршњака. Често је због болести у дужим периодима изостајала са наставе. Баналне респираторне инфекције, које су редовна појава у било ком колективу, за девојчицу су клинички тешке, доводе се астматичних напада и хоспитализације те је из епидемиолошких разлога била ослобођена редовног похађања наставе и часова физичког васпитања.

У више наврата се трудила да дуже остане у школи, али се то увек завршавало нарушавањем девојчициног здравља.

Тим лекара са Универзитетске клинике из Београда, лекари из Школског диспанзера из Панчева и Комисија саветовали су образовање у кућним условима.

Од другог полугодишта I разреда девојчица је долазила једном недељно на консултације са учитељицом (понекад су на консултацијама и девојчица и учитељица носиле „маске“, у циљу очувања девојчициног здравља), после часова редовне наставе.

Пошто је веома развијених интелектуалних капацитета, девојчица је постизала одличне резултате у раду (општи успех на крају сваке школске године је био одличан 5,00), али без континуираног образовања и интеракције са вршњацима.

Девојчица са лакоћом савладава предвиђене наставне садржаје. Одговорна је, истрајна и самостална у раду.

У сарадњи са њеним родитељима, желели смо да пронађемо најадекватнији начин њеног даљег образовања.

Уочена је могућност коришћења интернета као основног ресурса за остваривање континуираног укључивања девојчице у образовно-васпитни процес.

ИОП њрилаћођен њрођрам

(сви наставни предмети и ЧОС, осим часова физичког васпитања јер је девојчица ослобођена похађања овог предмета)

Орђанизација учења, њпредавање

- Учење на даљину /online настава – образовно-васпитни рад је реализован путем интернета (програм Skype). Девојчица је свакодневно од куће „присуствовала“ настави директним укључењем у рад на часу. Пошто је девојчица веома развијених интелектуалних капацитета није било потребно изменити садржаје учења већ јој омогућити доступно и континуирано образовање.
- На часовима су коришћене савремене методе и технике рада, као и кооперативно учење.
- Приликом давања упутстава или предавања лекција учитељица је питала девојчицу да ли су јој потребне додатне инструкције за рад.
- Опцијом Share your Screen – Share Full Screen (у програму Skype), документи (текстови, слике, наставни листићи, Power point презентације, садржаји са интернета и др.) су били доступни девојчици истовремено када и друговима из одељења у учионици. Понекад је било потребно увећати фонт.
- Записе са табле (које девојчица није могла да прочита због мање видљивости) су јој другови наизменично диктирали.
- Постојао је договор који ученик, односно друг из одељења по потреби доставља другарици на кућном лечењу поједина наставна средства и школске свеске.

Провера знања

- Провере знања су вршене усменим путем или би девојчица након решавања задатака (у уџбенику, свесци, наставном листићу, тесту и др.) прочитала решења учитељици и друговима из одељења.
- Приликом провера знања и оцењивања поштовано је здравствено стање девојчице те су неке провере биле одлагане за наредни час или недељу.

Облици рада

Различити облици рада су доприносили интеракцији са вршњацима:

- рад у пару (хомогени и хетерогени пар, подучавање у пару),
- групни облик рада (подела улога у оквиру групе, диференцирани задаци, „дискусионе мреже“, „експертске групе“, „интервју у три корака“...)
- радионичарски начин рада (радионице на тему поштовања различитости, толеранције, развијања свести о себи и другима...).

Понашање

У одељењски правилник смо додали правило „Заледи се“ које смо користили/поштовали када радимо у групи, а потребна је тишина да бисмо чули другарицу преко Skype-а (тада се сви за тренутак „заледимо“, а затим настављамо активност).

Материјали

Потребан материјал за час (наставне листиће, Power point презентације и сл.) Учитељица је девојчици слала mail-ом претходног дана како би она била у могућности да учествује у предвиђеним активностима.

Учила

За извођење учења на даљину коришћен је лаптоп и интернет – програм Skype.

„Промењен“ је део физичке средине, односно настава је реализована у школи/учионици, а девојчица је наставу пратила директним укључењем од куће, активно учествујући у раду (путем интернета, програм Skype).

У оквиру пројекта Министарства просвете „Развој функционалног модела инклузивног образовања“ школа је обезбедила увођење интернета, лаптоп потребан за извођење учења на даљину, као и похађање семинара „Настава у учионици и online настава – мешовити модел“.

- Учењем на даљину је постигнуто свакодневно, континуирано укључивање девојчице у образовно-васпитни процес. Прописани Наставни план и програм су у потпуности реализовани.

- Социјални аспекти деchјег развоја се на овај начин више остварују. Рад у пару, групни рад, као и радионичарски начин рада допринели су свакодневној размени мишљења, знања и искустава са вршњацима. Skype-ом је омогућено дружење са друговима и током великог и малих одмора.
- Девојчицини родитељи учење на даљину сматрају адекватним видом образовања у кућним условима: „... Наше дете има приближнију слику редовног похађања наставе. Сада – услед редовних обавеза, наша ћерка ефикасније организује своје слободно време.
- Тимски рад, који учитељица често организује, у великој мери помаже да наше дете схвати и прихвати туђе мишљење. Захваљујући томе, сада постоји мања разлика између наше ћерке и њених другара у разреду... Осећам се као почетник у једној од лепших фаза живота моје ћерке...”
- Остала деца из одељења су били одлични сарадници у раду. Сада спремније прихватају различитости и осетљивији су за потребе других. Ево дела анкете другова из одељења: „Учили смо оно што нам се чинило немогућим“. „Чини ми се као да је са нама у одељењу“. „Свиђа ми се што заједно учествујемо у раду“. „На ЧОС-у заједно решавамо проблеме“. „На овај начин причамо са њом и на великом одмору“.
- Учитељица је стекла нове вештине у унапређивању индивидуализације наставе.

Пример њпрѡремила: Гордана Гајин Цветићоски, ѡрофесорка разредне настави, ОШ „Исидора Секулић“, Панчево

Пример 4

Ученик стар 9 година, први пут уписан у први разред. Приликом поласка у школу показује узнемиреност величином простора, мноштвом деце и тражи присуство учитељице. Непредвиђене ситуације у школи га фрустрирају. Не влада добро простором, па често налеће на другу децу у дворишту, ходнику и у учионици. Не зна да употребљава тоалет у школи, а учионицу препознаје по амблему на вратима. У учионици млатарањем руку показује узнемиреност приликом приласка друге деце да са њим остваре контакт. Често се клати на столици, удара руком о сто и виче, млатара рукама ако учитељица покуша да га смири, или прекине неку радњу. Због неразговорног говора учитељица не може да разуме шта му смета па се његово

понашање продужава, што узнемирава другу децу у одељењу. Припрема се за наставу гледајући шта друга деца раде, учење по моделу често користи и у току часа. Стално седи да истом месту у учионици, које је сам изабрао. Избегава разговор са учитељицом и брзо одустаје од комуникације. Када жели нешто од учитељице, прилази јој узима је за руке и његову главу ставља испред њене и кратким реченицама каже шта жели. Поштује правила рада у учионици за време часа и свако одступање друге деце од тога изазива узнемиреност. Не жели да се разликује од друге деце и не прихвата било какву интервенцију учитељице која важи икључиво за њега. Не влада одредницама времена и важно му је да зна када ће ићи кући.

Говор му је нејасан (прве речи рекао са 4 године а проговорио са 6 година), меша у изговору и писању „р“ и „л“. Савладао је технику читања, чита краће текстове, али без разумевања. Зна да запише бројеве до 10, али не може да их упореди. Зна годишња доба, да разликује биљке од животиња. Сложеније вежбе на часовима физичког ради имитацијом друге деце. Игре са једним правилом разуме и поштује. Воли да трчи за другом децом и вуче их за мајице. Њихово негодовање не разуме и упорно наставља са трчањем.

Код куће се припрема уз помоћ мајке, ради домаћи уз њену помоћ, прво математику, па остало. Не зна које су његове ствари у школи, а код куће има своју собу што му олакшава организацију. Пут до школе и назад је памтио по бојама кућа поред којих пролази и вежбао је 2 месеца. У учионици се сам припрема за час. Прихвата помоћ друге деце за време часа.

За дечака је израђен ИОП – прилагођен програм

Рад на часу уз примену постера, илустрација, боја и картона у боји. Поновљена упутства индивидуално ученику. Постепено увођење у нове појмове, дељењем лекције на мање целине. Записивање кључних речи на ФЦ табли. Има додатно време, књиге, сав материјал рађен на часу за самосталан рад. Све пише словима којима жели (штампана или писана слова ћирилице). Самосталан рад контролише са паром из клупе. Бира поред кога ће да седи. Задатке из математике ради по поједностављеним упутствима, индивидуално са учитељицом. Ради задатке темпом који сам одреди, уз праћење друга или учитељице.

Понавља упутства са часа гласно другој деци. Говори оно што зна на основу неке илустрације. Учествује у квизовима на часу или играма које остварују циљ часа, добијајући задатке или питања на која може да одговори. Добија повратну информацију за сваки рад и учешће на часу. Похваљују се одређена понашања. Дозвољено му је кретање за време часа ради задовољења својих потреба.

Тестове знања ради тако што учитељица чита питања и појашњава их а он пише кључне речи као одговор. Има право да се одмори и уради тестове у току радног дана. Понекад даје усмене одговоре на постављена питања.

Појачан индивидуални рад пре редовне наставе.

Часове физичког васпитања реализује у пару са друговима из одељења, који се за сваки час смењују.

Дневни извештај родитељима о раду детета на почетку, а касније једном недељно.

Материјали и учила

Пано са штампаним словима ћирилице, прсти, штапићи и цртице за израчунавање задатака из математике. Наставни листови у боји, подељени по тежини задатака.

Мобилни телефон са слушалицама користи на часу када је узнемирен. Вежбе социјалних ситуација креираних по његовим потребама, прво уз учешће учитељице, а касније уз учешће другова.

Визуелни амблем на вратима учионице, вежбање пута до тоалета, школске библиотеке, сале и школског дворишта.

Картице са илустрацијом о редоследу радњи у школи (припрема за час, мали одмор, следећи час, прање руку, ужина, излазак на поље, следећи час итд.). На пану поред клупе илустрација рибе, која се помера на ниже, како се приближава крај радног дана. Одређено место у учионици за остављање његових ствари.

Исходи

Смањена учесталост пражњења напетости код детета, остварује бољу комуникацију са децом из одељења у свакодневним ситуацијама, самостално користи простор школе и школског дворишта, самосталан у бележењу домаћих задатака и припреми за час.

Пример припремила: Снежана Кицин, ОШ „Исидора Секулић“, Панчево

Пример 5

Дечаку је одложен редован полазак у школу. Примећен је поремећај у развоју говора и моторике у другој години, а у четвртој то су лекари констатовали. Дечак је одлазио логопеду и клиничком

психологу, а захваљујући мајци и васпитачици (похађао је две године забавиште) дете је пуно напредовало. Дечак се понекад самоповређује, ради једноличне радње, клати се напред– назад, поскакује, лепрша рукама, пева, понавља слоге, песме. Живи са оба родитеља и за оба је везан. И пре поласка у школу зна да чита оба писма а пише штампана слова ћирилице, занима га географска карта, енглески језик и компјутер. Мајка је свесна да му је потребна подршка и жели да покуша са редовном школом.

У раду са учеником примењујем индивидуализацију. Најпре сам ја била та која му је помагала да извади књиге, прибор из ранца а касније су се укључили и другови. Ради задатке као и други ученици, с тим што не инсистирам да све мора да уради, будући да има смањену пажњу и да се брзо замори. Када се јаве радње (стереотипије) које понавља некад га опоменем, али га више пута пустим да то изврши. Видим да је и њему тешко и непријатно. Стално га укључујем у различите активности да ми помаже, да оде код секретара, да ми нешто фотокопира, код теткице, да покаже свеску колеги, да одглуми у забавишту код васпитачице. На мом столу су увек неки уџбеници, књиге, приметила сам да воли сам да их чита, користи, тако да му дозвољавам да за време одмора седне за сто и упознаје садржаје. Често му мењам место седења и другове, другарице као пара, некада седи између две најбоље другарице. Када решава текстуалне задатке или ради контролни листић, потребно је да сам уз њега, да га подстичем да решава, да му пажњу усмерим на задатке. Дозвољавам му да користи штапиће, рачунаљку. Пишем му шта да заврши код куће. Уз похвалне реченичне подстицаје.

Свакодневно се обратим мајци и кажем како је протекао дан и његов рад. Разговарам са стручним сарадницима са наставницом енглеског језика, са васпитачицом. Другови у одељењу знају да дечак има тешкоће, познају га из забавишта и као такав је прихваћен од стране ученика. Стално га саветују и хвале га када уради нешто лепо и корисно. Подстичу га да буде бржи, да не заостаје. Подршку пружају и старија деца у школи, моја претходна генерација, која ме обилази, часове физичког понекад имамо истог часа. Родитељи осталих ученика пружају подршку. Родитељи детета имају одличну комуникацију и разумевање од стране осталих родитеља.

Школа је већ у новембру месецу 2009. године обезбедила дечаку педагошког асистента– патронажну учитељицу, која је у одељењу, у редовној настави седела поред дечака и подстицала га, усмеравала, помагала дечаку у учењу и праћењу наставе.

Савладао садржаје из свих предмета за први разред, уме сам да репродукује градиво уз мало усмеравање.

Дете је и даље у редовној настави. Тражи помоћ од другова и од мене. Разговара са вршњацима. Зна правила понашања у групи, дискутује, објашњава своја лична искуства и примере из школе. Научио је да активно учествује у свим активностима уз подстицај и храбрење.

***Пример њрињремила:** Хелена Вучић, наставница разредне наставе, ОШ „Љубица Радосављевић Нада“, Зајечар*

Као што је већ поменуто, за образовање неке деце потребно је **мењати садржаје, исходе и стандарде образовања**, а све у складу са дететовим образовним и развојним потребама. Када су прикупљене све расположиве и неопходне информације о детету из различитих извора и израђен педагошки профил ученика/це, одређују се приоритетне области на којима ће се радити. То подразумева да прво одредите оне врсте подршке у областима (учење и како дете учи, комуникација, социјалне вештине, самосталност) у којима је то најнеопходније, односно које су предуслов за даљи рад, напредовање и образовање детета.

Измене садржаја, стандарда и исхода раде се у односу на конкретно дете и његове образовне потребе, а не у односу на тешкоће у развоју, врсте сметњи или инвалидитета или дететове животне околности.

Примери индивидуалних образовних планова – измењен програм

Пример 1

Дечак је рођен 1999. године. Од друге године је установљено да дечак има аутизам. Живи у четворчланој породици (мајка, отац, сестра). Има две године старију сестру. У истој кући живе очеви родитељи. Отац или деда га сваки дан довозе аутом до школе и из школе. Мајка сваке друге недеље (када иде у школу после подне) помаже у изради домаћих задатака. Родитељи су проценили да не могу да дају адекватну помоћ у учењу, па су ангажовали приватну учитељицу која ради са дететом сваки дан сваке друге недеље (по занимању реедукатор– са учеником не ради реедукаторски посао већ увежбава читање, писање, рачунање и сл.).

Комуникација са дечаком је највећа тешкоћа. Одговара на постављена питања веома кратко, али никада не саопштава своје потребе. Понекад говори неким својим језиком, опонашајући интонацију и

ритам говора друге деце. Због отежане вербалне комуникације, тешко је препознати његове потребе и начине учења.

Предшколски период – Ишао је у вртићу групу специјалне школе, одељења за аутизам. Није познавао ни једно дете из одељења.

Упис у школу – Са 8 година је кренуо у први разред (2007. године). Током летњег распуста је са родитељима посетио будућу школу. Тада смо се упознали.

Први разред – На пријему првака је веома заинтересовано гледао природбу, стао у ред када су прозвани они који имају беџ са ликом медведића и у свим активностима учествовао. У току првог полугодишта ученик је веома брзо уочио и без грешке спроводио смењивање дневних активности. На часовима је углавном гледао своје другаре, па се трудио да уради исто. Одморе је углавном проводио сам. Био је високо мотивисан да научи да чита и пише. Често би имитирао интонацију и темпо читања својих другара. Показивао је одбојност при приступању раду и изради различитих задатака. Већ после пар минута радио би без отпора и трудио се. У циљу мотивације за започињање неке активности коришћена је при сабирању и одузимању фигурица Штрумфа. Ученик је сам открио да она може да се састави и растави, па је почео да то ради тј. да се самонаграђује при сваком добро урађеном задатку. Такође је једном из моје торбе извукао лутку мајмуна и повукао се у тихи кутак да се игра. То сам после искористила у свакодневном раду. Сличицама и вербално сам му саопштавала којим редоследом ћемо шта радити, а игра са мајмуном је увек ишла после активности која му није омиљена. Уведен је рад на компјутеру, рад са две кутије на једној пише задатак, на другој готово), рад са сликовницама, школским часописима... Највише се трудио и радио када му се приђе индивидуално, затим у групи, а најмање је пратио фронтални рад и када се ради у пару.

Други разред – у току другог разреда сам била на трудничком боловању. За то време осим учитељице која ме је мењала са учеником је сваки дан сат времена на часовима радила учитељица из боравка.

Трећи разред – На почетку трећег разреда смо одлучили да избацимо рад на компјутеру и што више смањимо (где год може) „потпуно другачије листиће“, свесне да ће можда доћи до смањених образовних исхода постигнућа. Примарни циљ нам је током трећег разреда био социјализација, јачање и оснаживање ученика као равноправног члана заједнице. Тако су сви текстови из Српског језика рађени са смањеним обима текста који се чита, усмереним питањима (Ко? Где? Шта ради?). Природа и друштво исто мање текста и рад на основу слике. Математика диференцирани задаци тј. само одређени задаци

из удбеника, углавном задаци без текста или са краћим текстом. У току трећег разреда је ученик својевољно почео да проводи велике одморе у групи вршњака. Напредак је постигнут и на часовима ликовне културе. Сада ради задатак тако што послуша моју инструкцију и сам одлучи шта ће да ради (раније је само радио задатак или прецртавањем од друга или када му ја дам алтернативни предлог „Желиш ово или ово да црташ“, па он изабере).

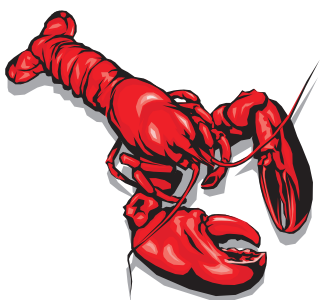
Анегдота у вези са социјализацијом: у школи у природи је сачекао да се дечаки из његове собе умире и угасе светло, па им се онда прикрао, голицао их по табанима и смејући се плашио их вештицама. Све их је насмејао. Расплакао се када смо писали разгледнице јер је то знак да се иде кући, а он је желео још да остане у школи у природи.

Дете ради по Индивидуалном образовном програму/измењен програм, од другог полугодишта првог разреда.

Прилагођавање у оквиру српског језика

- Усмено изражавање – уместо отворених питања, алтернативна питања; школски часописи;
- Два писмена састава – писање на основу слике; прича у сликама;
- Писано изражавање – од речи до реченице; омиљени цртани јунаци; школски часописи; уз подстицајна питања Ко? Где? Шта ради?; листићи са допуњавањем.

Пример из првог разреда:

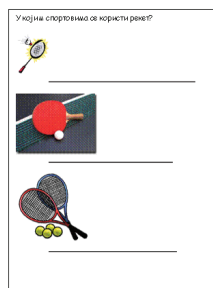
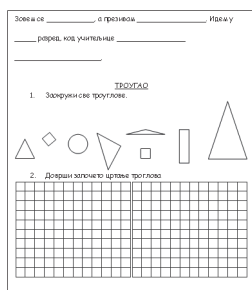

--	--	--

--	--	--	--

- Геометрија (све фигуре конструише без грешке ако му је дата скица и мере, без имало текста; обим рачуна уз помоћ мерења лењиром);
- Провере знања;

Прилајођавање у оквиру њприроде и друшћива

- Класификације (све што може да се обради на основу супротности или класификација радим тако јер му је то јача страна. И на тај начин лако усваја; топло–хладно, провидно–непровидно, пластични предмети, дрвени предмети...);
- Причање на основу слике из уџбеника;
- Једноставне, просте реченице које записујемо у свеску;
- Провере знања (причање на основу слике и усмерених питања).

Прилајођавање у оквиру музичке кулћуре

- На послушану композицију нацртај / понуђене су му три слике различитог карактера, треба да одабере једну која највише одговара;
- Провере знања – у пару, у групи.

Прилајођавање у оквиру ликовне кулћуре

- Рад по моделу/ самостални рад по задатку;
- Анегдота „Ас ас град“ (на ликовном је био задатак да на флип папиру направе групни рад на тему „Подводни свет“, поделе улоге, ураде свој део посла, залепе урађено, заједнички осмисле причу на основу рада и договоре се ко који део приче прича; тог дана ученик о коме пишем је стално понављао и певао „ас, ас“, радио је свој део у групи, али је проблем настао код смишљања приче, група је смислила причу

и објашњавала му шта треба да каже, међутим он је стално понављао „ас, ас“. После дужег покушавања, група одустаје од првобитне приче и смишља нову причу: „Ту под морем живела су наизглед обична морска бића. Међутим та бића су имала свој град. Тај град се звао Ас ас град. У њему су сви када се сретну певали ... „ И тада му друг поред њега даје знак и рече „Сад певај“ и чујемо певање „ас, ас, ас, ас, ас, ас“. Најслађе ми је било што је група сама себи аплаудирала након одрађеног задатка.

Прилагођавање у оквиру физичког васпитања

- Бар трећи у колони.

Уопште прилагођавање

- Јутарња порука – кратка реченица; више слике;
- Мотивација – штрумпф, мајмунче, тихи кутак, седи на истом месту;
- Сам ће... не уместо њега (Морала сам да интервенишем у вези са причом око чега неке треба помоћ, а око чега не треба);
- Чита кад и сви читају, пише кад и сви пишу (Свако чита и пише у складу са својим темпом напредовања);
- Реаговање на плач (У једном периоду је плакањем покушавао да ескивира углавном писање; тада је било потребно објашњење осталој деци моје реакције тј. неодустајање од захтева, како не би протумачили као мој нехуман гест);
- Позив у игру;
- Причати у пару док идемо у биоскоп;
- Ићи до библиотеке;
- Изврши захтев;
- Захтев на енглеском језику.

Прилагођавање простора: Мењање центра (уз моју помоћ бира у који ће центар да иде, осим ако је отворена градња, онда прво бира то).

Актери/ко је пружао подршку: учитељица, логопедица, реедукаторка, мајка ученика

Додатна подршка: Једном недељно ученик има час са реедукаторком у школи. Школа је потписала уговор о међусобној сарадњи са Домом за децу и омладину Ветерник.

Два пута недељно долази учитељица из боравка као сарадница у настави и помаже ми на настави.

Два пута недељно долази учитељица која је обезбеђена путем пројекта, а радила је раније са дечаком.

Исходи

Дечак се пријатно осећа у школи. Воли да иде у школу. Види се напредак пре свега на социјалном пољу. На великом одмору укључује се у дечије игре на своју иницијативу. Деца му пружају велику подршку. Шале се заједно, смеју. Потпуно припада групи.

Остала деца стално мисле о свом другу. Врло су обазриви када се иде на излет и сл. тада га „не испуштају из вида“ иако им то није наметнуто од стране учитељице. У социометријској анкети неколико ученика је навело дечаково име код недовршене реченице „Свиђа ми се како размишља _____“. У одељењу је топла, подржавајућа атмосфера. Из спонтане потребе да га охрабре, упућују му похвале, пријатне гестове, спонтани аплауз и све то су проширили и на остале другаре. То је постала општа појава. Смета им и револтирани су када га неко задиркује из других одељења.

После петнаест година радног стажа ово искуство и рад ме је, сигурна сам, учинило квалитетнијом учитељицом. Боље посматрам, прилагођавам се брже, флексибилнија сам, способна сам да променим приступ у тренутку. У прво време, рад са описаним дечаком ми је донео разна освешћења. Учила сам колико је настава оријентисана на усмену реч; боље сам проучила нивое мишљења; разлучила у својој глави шта је битно а шта мање битно да се научи; шта је од знања неопходно за живот, а шта није; тера ме да се више припремам код куће, али на часу да будем смијенија, стрпљивија, и да нудим „разно“ и на „разне начине“.

Пример њирегдила: *Ивана Грошко, учитељица, Основна школа „Соња Маринковић“ Нови Сад*

Пример 2

Дечак има 12 година. Нема мајку, а по решењу Центра за социјални рад раздвојен је од оца, браће и сестара и смештен у установу социјалне заштите. Код дечака постоји поремећај у понашању. Бежао је из домова, установа и хранитељске породице. Одрастао је на „улици“. Неповерљив је према одраслима.

Дошао је у нашу школу у 3. разреду, као штићеник Дома за децу и омладину без родитељског старања. По узрасту је требало да похађа 5. разред, али је његово образовање било нередовно, периодично, а предзнање оскудно. Нередовно је долазио у школу и није радио домаће задатке. Понекад, а нисмо успели да увидимо разлог, дечак није хтео да учествује у раду на часу и да уради задати задатак на табли. Дешавало се да током великог одмора побегне из школе и не врати се у Дом неколико дана.

Деца из одељења су га прихватила. Показивао је наклоност и пријатељство према учитељици. Она се трудила да стекне његово поверење како би се осећао добродошлим и равноправним чланом одељења. Веома је драг и непосредан у комуникацији, али је било ситуација када би почео да негодује и не поштује правила понашања у учионици (устаје са места, виче).

Дечак брзо учи, воли да црта, радо игра игрице на рачунару, спретан је у фудбалу и кошарци.

Као приоритетне области за пружање подршке смо идентификовали:

- Доласци у школу
- Социјалне вештине
- Српски језик
- Математика

Приликом прављења плана активности водило се рачуна о интересовањима дечака и његовим јаким странама.

ИОП измењен програм – српски језик и математика

Доласци у школу

Мотивисали смо дечака да долази у школу прављењем система награђивања:

договорене су дневне награде за сваки долазак (бира друга са којим ће радити, спортску игру, добија слаткише) и

награде на крају недеље – уколико долази током целе наставне недеље (игрице на рачунару Counter Strike и др, другови му додељују похвалницу итд.).

Деца из одељења и учитељица су стварали позитивну атмосферу играјући игре „Код тебе ми се свиђа“, „Чудесни поклон“, „Не волим када ми неко“, „Сакривено благо“ и др, организоване су чајанке уз књигу и сл.

Вођене су белешке о доласцима у школу у Дневнику рада.

Учење

Коришћен је рачунар у настави (Power point презентације, образовни интерактивни CD – српски језик и математика).

Употребу великог слова дечак је савладао тако што је у реченицама заокруживао имена и презимена људи, насеља, наслове и читајући стрип из правописа.

Таблицу множења дечак је научио помоћу збира једнаких сабирака и очигледних примера: у две екипе по пет кошаркаша, колико има укупно играча? Научио је да први број значи на колико места се нешто/неко налази, а други по колико елемената/чланова ($2 \times 5 = 5 + 5 = 10$). Пошто воли да црта, задатке и решења је представљао цртежом. Затим је уз помоћ постера таблице множења и друга-добровољца савладао множење и дељење до 100.

Учитељица му је објаснила поступак сабирања и одузимања вишецифрених бројева уз помоћ шеме – табеле са потписивањем (јединице-ј, десетице-д, стотине-с, хиљаде-х....)

Када смо играли кошарку или фудбал, један постигнути кош/гол бисмо представљали стотином, хиљадом или милионом. Сабирали смо и одузимами кошеве/голове две екипе.

За учење писаних слова латинице смо користили уџбеник за 2. разред и припремљене наставне листиће. Дечак је у програму Paint цртао/писао слова латинице.

Рад у хетерогеном пару је је допринео бржем савладавању градива тако што је друг-добровољац у улози наставника помагао дечаку у раду на часу.

Групни рад са подељеним улогама обезбедио је активно учешће дечака сходно његовом тренутном знању или интересовањима: на часу српског језика, када смо обрађивали текст, дечак би имао улогу „илустратора“ (цртао је главне ликове, окружење или радњу, а затим би остали чланови групе разговарали о тим сликама), „бирач цитата“ (преписивао је најважнији одломак из текста, а затим читао својој групи), „посматрач“ (пратио је понашање осталих чланова групе током рада и дискусије, а затим извештавао шта је уочио).

Понашање

Примерена и позитивна понашања су похваљена, а игнорисано је неодговарајуће понашање које не крши драстично одељењска правила (тихо пева на часу, понекад додајује другу који одговара).

Реализоване су радионице „Учионица без насилништва“, „Уа, неправда“ и друге које развијају осетљивост за потребе других.

У одељењу смо се договорили да за свако учињено добро дело у теглицу убацујемо по један каменчић и листић на ком описујемо то дело. Када би теглица била пуна „добрих дела“ правили смо чајанку или журку. Дечак је радо учествовао и давао допринос својим добрим делима.

Провера знања

Оцењивани су тачни одговори дечака, а не његове грешке.

За тачна решења добијао је оцену 5, учитељица је цртала „смајлије“ и уписивала похвале и речи подршке за труд.

Материјали и учила

Power point презентације – рачунар, наставни листићи, уџбеници.

Прилагођавање простора

Реализовани су часови допунске наставе из српског језика и математике уз помоћ другова из одељења (самостално су састављали задатке на рачунару за друга и помагали му у раду).

Учитељица, стручни сарадник, васпитач из Дома, вршњаци

Додатна подршка: у оквиру пројекта Министарства просвете „Развој функционалног модела инклузивног образовања,“ школа је обезбедила образовне интерактивне CD и поједине договорене наградe за дечака.

Исходи

- Циљеви постављени ИОП-ом су остварени, а предвиђене активности реализоване.
- Дечак је редовније долазио у школу и радио задате домаће задатке. Радовао се договореним дневним и недељним наградама.
- Научио је таблично множење и дељење, као и сабирање и одузимање вишецифрених бројева.
- Успешно употребљава велико слово на почетку реченице, у писању наслова, имена и презимена људи, као и називе градова. Уме да пише дванаест писаних латиничних слова.
- Поштовао је договорена одељењска правила понашања.
- Прихваћен је од другова из одељења. Међусобно су се дружили, играли и посећивали и после часова.

Пример ириредила: Гордана Гајин Цвейкоски, професорка разредне наставе, ОШ „Исидора Секулић“, Панчево

Пример 3

М. С. доводе родитељи на упис у први разред школске 2008/9 године са годину дана закашњења због специфичних сметњи које дете показује. Од 2003. године је на третману у Заводу за поремећај говора, због проблема у развоју који су највише изражени у области говора, комуникације и социјалних односа.

Са поласком у школу, М. С. радо прихвата долазак, сам се буди, облачи. Зна имена другова у разреду, упознао је своје и остале наставнике у школи. Говор много гласнији него ранији. Другови га зову на рођендане и он њих зове на свој, бира им поклоне са родитељима.

У учионици не показује интересовање за рад, пажња му осцилира. Понекад „бурно“ реагује ако му се не испуне захтеви. Постепено усваја правила понашања у одељењу и ван њега. Смањује одласке до тоалета током часова, каже када жели да изађе, ређе се шета по учионици, виче или удара руком о клупу. Најтеже почиње са радом на часу после распуста, викенда, или петком кад је уморан.

Радо долази у школу, радознао је да упознаје простор око себе. Научио је да сам спрема своје ствари на радном месту, да се пакује и обуче кад одлази. Стекао поверење наставница и другова. На питања постављена директно њему, даје одговоре. Воли одласке са одељењем у позориште, биоскоп, музеје. Учи имитирајући вршњаке и наставнице. То чини тако што одлази у друго одељење и говори им да отворе читанку да читају нови текст или да решавају задатке из уџбеника математике. Прихвата помоћ вршњака, а они му радо помажу на часовима и позивају га на игру. Воли да његов рад буде на одељењском панолу.

Ученик је савладао технику писања штампаним словима ћирилице. Делимично уочава елементе граматике и правописа. Чита споро и разуме прочитано. Чита и пише бројеве до 100, сабира и одузима до 10. Уочава новчане поене. Препознаје m као јединицу мере за дужину. Посматра и уочава живу и неживу природу.

Препознаје једноставне, узрочно-последичне везе, појаве и процесе у природи. Учествоје у једноставним елементарним играма. Користи научене поздраве при одласку из групе.

Родитељи, нарочито мајка, веома расположени за сарадњу са учитељицом и стручним сарадницима. Одржана три састанка ИОП тима током првог разреда уз повремено присуство логопеда из

Завода, који је радио са М, и стручњака психолога ван школе. Обављен је велики број разговора са директором школе. Мајка М. С. је укључена у Савет родитеља, где је узела активно учешће.

*Предмет: математика:
Здруживање сабирака*

Уводни део часа:

- Обнављамо појмове: први сабирак, други сабирак, збир, која је то операција и који знак користимо.

Главни део:

Дидактичка игра: Пред таблу излазе три ученика (три сабирка).

Наставник каже: „Нека стану у заграду први и трећи сабирак“; ученици се хватају за руке, други сабирак остаје сам.

Шта су урадили први и трећи сабирак? Ухватили се за руке, стали у заграду или ЗДРУЖИЛИ СЕ?

Нацртамо на табли: $(\frac{2}{10} + \frac{3}{10}) + \frac{4}{10} =$. Нека се здруже први и други сабирак $(\frac{2}{10} + \frac{3}{10}) + \frac{4}{10} =$ нека се здруже други и трећи сабирак: $\frac{2}{10} + (\frac{3}{10} + \frac{4}{10}) =$. На табли цртамо чича глише. Ученике одређујем бројалицом тако да је један од сабирака МС (ИОП).

Најава наставне јединице, запис на табли, истицање циља часа: лакше израчунавање збира.

У кутији су 2 црвена папирића, 3 зелена и 4 плава. Три ученика излазе и свако од њих узима по једну боју. Записујемо на табли и у свескама изразе бројеве пишемо бојама којих су и папирићи: $(2+3)+4=$ $2+(3+4)=$ $(2+4)+3=$ и израчунавамо збир. Да ли се збир променио здруживањем сабирака?

Штафетно решавање припремљених примера: сваки ученик пише по један сабирак и на крају израчунава збир. Метода се користи ради лакшег укључивања МС у рад:

1. Здружи сабирке на сва три начина:

$$10+30+50=$$

$$20+40+15=$$

2. Задатак се ради хорски да би се због држања пажње и МС укључио у рад.

Здружи сабирке како би најлакше израчунао збир:

$$13+15+27=$$

$$20+36+14=$$

$$53+27+18=$$

Решавање задатака из уџбеника – ученици раде самостално уз помоћ наставника где је потребно.

Наставнице које воде одељење (целодневна настава)

Исходи:

- Ученик схвата појам здруживање сабирака. Усвојио правила здруживања сабирака, примењује правила у конкретним задацима.

Пример иприпремила: Елеонора Лазаревић, наставница, чланица ИОП шима, ОШ „Ослободиоци Београда“, Београд

Дрући разред

Предмет: математика: провера знања
(Јединице за мерење дужи)

Главни део часа:

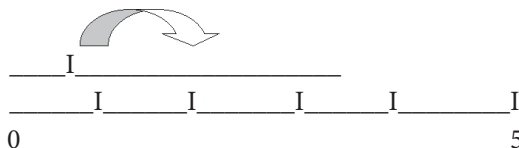
- Подела контролних задатака по групама. При слагању контролних задатака водити рачуна да МС добије посебно припремљен контролни задатак а да помисли да сви имају такве задатке у његовој групи, иначе одбија рад.
- Самостално решавање задатака

Контролни задатак за МС:

Допуни:

1m=_____dm 1dm=_____cm 1m=_____cm

- Измери лењиром и напиши колико је скочио зека.

- Упореди јединице за мере и стави <, >, =.
5cm 3cm 1m 1 dm 3cm 3dm
- Ако је ауто дугачак 1 m колико је дугачка колона аутомобила?
Колона је дуга _____.

5. Измери дужи и напиши њихову дужину:

A _____ В С Н Р О

AB=_____ CH=_____ PO=_____

6. Нацртај три дужи дужине: 3cm, 1dm, 5cm и обележи их.

За време израде задатака наставница проверава рад ученика М. С. и пружа му помоћ код мерења и цртања дужи.

Исходи:

Ученик претвара веће јединице за мерење дужи у мање, употребљује, мери и црта дужи по захтевима из задатака. Примењује знање на решавање задатака.

Примере припремила: Елеонора Лазаревић, наставница, чланица ИОП шима, ОШ „Ослободиоци Београда“, Београд

Други разред Предмет: Српски језик: Провера знања (именице и глаголи)

Уводни део:

Поновљање градива о именицама и глаголима: Шта су именице, а шта глаголи? Које врсте именица постоје? Које именице пишемо великим почетним словом?

Главни део часа:

Подела листова и давање упутстава за рад: Прво прочитајте сва питања, па тек онда одговарајте. Ако не разумете нешто, питајте наставника;

НАСТАВНИ ЛИСТ: ИМЕНИЦЕ, ГЛАГОЛИ

(име и презиме) _____ датум _____

ПИТАЊА:

1. Дати речи разврстај на именице и глаголе:
 ЈАЗУКА, ДРВО, КОЗИ, КУПА, ПЕВА, ГРАДИ, МИША, ЧИТА, БЕОГРАД, СЛАВИ
 Именице: _____
 Глаголи: _____

2. У датој реченици претреси именице и глаголе:

 Именице: _____
 Глагол: _____
 Птица пева на дрвету.

 Именице: _____
 Глагол: _____
 Тито се припада мачка.

 Именице: _____
 Глагол: _____
 Дечак игра на улици.

 Именице: _____
 Глагол: _____
 Отац је играо.

Питања за остале ученике:

1. Дате речи разврстај на именице и глаголе. ЈАБУКА, ДРВО, ВОЗИ, КУЋА, ПЕВА, ГРАДИ, МИША, ЧИТА, БЕОГРАД, СЛАВИ

Заједничке именице:

Властите именице:

Глаголи:

2. У реченицама заокружи глаголе, а препиши именице на листицама.

3. Попуни табелу речима из реченица (налази се на другој страни листа)

заједничке именице			властите именице	глаголи
имена бића	имена предмета	имена појава		

Марко се плаши грмљавине.

Маја иде у школу.

Девојчица је угледала дугу.

Дунав протиче кроз Београд.

Пас се изгубио у гужви.

Наставни лист је креиран за ученика МС. Визуелно је исти са наставним листом за све ученике, садржај је измењен. Илустрације прате садржај датих реченица. Задаци са једноставним упутствима и поткрепљени цртежима. Одговор је једна реч. Време за рад није ограничено. Пише штампаним словима.

Исходи: Разуме упутства и захтеве из задатака, појам именица и глагол. Примењује стечено знање на решавању задатака.

Пример припремила: Мирјана Јовановић, наставница, члан ИОП школа, ОШ „Ослободиоци Београда“, Београд

ИОП –иј дружи разред

Српски језик: „Пас и његова сенка“

Усмено изражавање –приричавање текста

Уводни део:

Ученици читају басну обрађену на претходном часу.

Поновимо: Која врста текста је ова прича? Шта су басне?

Ко је лик у овој басни? (питање директно упућено ученику М. С.) Он одговара да је то куче.

Главни део:

- Бележење наслова;
- Шта је препричавање?
- Када некоме испричамо својим речима оно што смо прочитали;
- **Када препричавамо водимо рачуна да оно што причамо буде једноставно, јасно, занимљиво и да причамо по редоследу догађаја;**
- **Ученицима поделим радни материјал, илустрацију текста, у 4 слике да би сви могли да одговоре на питања;**

Усмено препричавање помоћу питања.

Сви ученици добију листић са питањима.

Ученик М. С. добија исти задатак (мањи број питања) штампани на папиру поред илустрација и одговоре записује у облачиће; 1. Шта је пас носио у устима? 2. Шта је спазио у реци? Шта је помислио? 3. Шта је пас урадио? 4. Шта је добио?

Прво тражим од М. С. да одговори (прочита) своја питања, држећи се редоследа питања као за остале ученике, ако не зна, допуњују други ученици.

- **Усмено одговарамо на питања:** Опишимо пса. Како изгледа? Шта је пас носио у устима? Куда је пролазио? Шта је спазио у реци? Колико је парче мяса имао пас кога је видео у води? Шта му се учинило? Шта је помислио? Шта је пас урадио? Зашто је пас скочио у реку? Шта му се догодило? Шта је добио? Чему се на крају пас чудио? Како је изгледао кад је изашао из реке? О чему је пас размишљао када је схватио да је изгубио парче мяса? (*одговори: Носио је у устима парче мяса. Пролазио је поред реке. Уледао у води дужио је са већим комадом мяса у устима. Скочио у реку и отишао му јер је његов комад мяса већи и лепши. Убрзо је скочио у реку и изгубио свој комад мяса. Зачудио се како то да нема ни свој ни други комад мяса. Био је сав мокар и јадан. Размишљао је како је био неспособан, лаком. Зашто је све изгубио.*)
- **Писмено препричавамо басну** – пишемо као причу (уносећи нове детаље за напредније ученике, као што су изглед пса, изглед реке, одакле му комад мяса, колики је комад

меса имао у устима, изглед пса када је изашао из реке, размишљање пса када је изгубио парче меса);

- Док МС пише проверавам да ли се сналази, ако је потребно интервенишем.

Читање написаног: МС и неколико осталих ученика прочитају написано.

- коментари ученика.

Истицање поруке басне: Један од ученика каже поруку басне као пословицу: „Ко тражи веће изгуби из вреће“

На овај начин су ученици лакше и брже препричали басну. А ученици којима је потребна подршка су према способностима препричавали басну или је проширили додавањем описа што је било веома занимљиво.

Ученици којима је потребно „више“ имали су прилику да то остваре проширивањем приче.

Радни материјал који се дели ученицима је визуелно исти за све ученике. Садржајно се разликују захтеви, према способностима ученика.

*ИОП –иј друји разред Српски језик:
Читање са разумевањем – вежбање,
рад у јруји, (одговори на питања)*

текст „Медвед и девојчица“

Уводни део:

Изражајно читање текста: „ Медвед и девојчица“ – (наставник);

Руска народна прича

Медвед и девојчица

Једнога дана пође Маша с другарицама у шуму по јагоде. Наберу девојчице јагода, кад – нигде Маше. Дозивале су је, дозивале – ње нема. Маша лутала, лутала, па наиђе на једну кућицу. Уђе унутра и седне. Мало после ето ти медведа. Помилова девојчицу шапом и рече:

„Е, лепо, сад те не пуштам. Остаћеш код мене“.

Мислила, мислила девојчица, па смислила.

„Медо, однеси у село моме тати и мами мало јагода.“

Медвед пристане.

„Али их немој успут појести“, рече девојчица.

„Ја ћу се попети наврх крова, па ћу гледати.“

„Гледај!“, рече медвед.

Док се медвед спремао за пут, девојчица уђе у корпу и покри се јагодама.

Медвед упрти корпу и пође.

Ишао медвед, ишао, па рече:

„Сешћу на тривицу, појешћу јагодицу“.

„Видим, видим!“, проговори девојчица из корпе.

Медвед се уплаши, упрти корпу и пође даље.

Кад је стигао у село, спусти корпу пред капију и закуца:

„Куц, куц! Отварајте, донео сам вам од Маше јагода!“

Пси залајаше и појурише медведа. Он побеже у шуму, а корпа остаде пред капијом.

Кад Машин тата отвори капију, а Маша излази из корпе и смеје се.

Разговор о утиску; Како вам се допала прича?

Главни део:

Подела ученика у 4 групе (по 4 ученика); (група 1, са М. С. и др., обавезан члан је и наставник)

Подела задужења – питања за сваку групу и штампани текст добија сваки ученик.

Питања по групама:

1. **група;** Ликови у причи су:... ? Где су ишле Маша и девојчице? Шта су желеле да беру? Шта се десило Маши?
2. **група;** После дужег лутања, Маша је наишла на... ? Шта је Маша урадила? Ко је дошао после краћег времена? Шта је медвед урадио? Напиши место вршења радње у причи.
3. **група;** Које су особине Маше? Које особине има медвед? Шта је медвед рекао Маши? Шта му је девојчица одговорила? Напиши време и место дешавања радње у причи.
4. **група;** Шта је урадила девојчица док се медвед спремао на пут? Док је путовао медвед је пожелео да ..., али је зачуо глас? Шта је глас поручио медведу? Шта је Машин тата угледао кад ја отворио корпу? Запиши редослед догађаја у причи: од 1–5.

Читање извештаја рада групе. (Сваки ученик чита свој одговор);

Задатак за све ученике: Подвуци речи које изговара медвед **плавом** бојом. **Црвеном** бојом подвуци речи које изговара Маша.

Анализа часа: Ученици су читали текст, писали и читали одговоре. Одговоре су поткрепљивали примерима из сопственог искуства, везано за догађај из текста. Ученик М. С. био је члан 1. групе. Самостално је одговорио на прво питање. На треће питање из прве групе ученица црта одговор (јагоде), зато што споро пише и испушта слова. Четврто питање радила наставница).

Сви ученици су активно учествовали и успешно решили задатке. Чланови групе 1 и М. С. су решавали задатак уз моју подршку. Ја сам била обавезан члан групе, о томе су обавештени сви ученици. За време рада нико од ученика из других група није тражио моју помоћ као обично. Чланови групе 1 и М. С. самостално су прочитали одговор, сачекавши свако свој ред.

Наставни лист са диференцираним задацима. Прву групу чине: МС и ученици којима треба додатна подршка и наставник.

Исходи: Ученик разуме прочитано, одређује ликове, место радње, одговара на питања, записује и чита одговоре.

ИОП –иј друји разред Српски језик: Субјекат и предикат (обрада)

Уводни део: обновимо раније стечена знања о именицама и глаголима

Ученици извлаче из кутије цедуље (две боје) на којима су исписане именице или глаголи. Ученици „именица“ стану на једну страну учионице, док на другој страни остају ученици „глагол“. Поновимо шта су именице и шта су глаголи. Један по један ученик „именица“ чита гласно, а ученик „глагол“ се придружи, ако одговара, именици. Ученици тако спајају именицу и глагол и добијају реченицу. Парови записују реченицу у свеске.

Главни део:

Анализа једне од записаних реченица: *Птица пева.*

Ко је главни лик ове реченице? (птица),

Шта ради птица? (пева);

(питања запишем на табли, а реч којом се пита, обележим другом бојом).

Дајем објашњење:

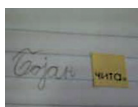
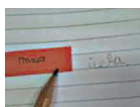
У реченици постоје речи које су главни делови. Главни лик у реченици је субјекат. Сваки главни лик врши неку радњу, а радњу у реченици исказујемо предикатом.

ЗАКЉУЧУЈЕМО: Главни делови реченице су СУБЈЕКАТ И ПРЕДИКАТ.

Записујемо: (диктира наставник) Субјекат означава ко врши радњу у реченици. Он је вршилац радње. Предикат нам казује шта субјекат ради или какав је субјекат. Субјекат одређујемо питањем КО врши радњу? А предикат, питањем ШТА ради субјекат?

Рад у Радној свесци, ученици раде самостално, уз неопходну подршку и помоћ, ученицима којима је потребно;

За ученика М. С. сјремила сам маркер у више боја за записивање дефиниције, и подвлачила сваку реч у мојој писменој припреми. Ученик је преписивао подвучене речи (уби ред док пише), док сам осталима диктирала. То ја је било мотивисало ја је без проблема завршио задатак.

Исходи: Ученици су савладали које су главне речи у реченици, усвојили појмове субјекат и предикат, познају њихове функцију и међусобно их разликују.

Физичко васпитање: Ходање на ниској греди

После вежби обликовања вежбамо ходање на ниској греди, тј на поду. Ученике поделим у три групе. Залепимо неколико „молерских“ трака, као линију по којој ученици вежбају.

Демонстрирам начин ходања и ученици вежбају ходање. Надгледам ученике, асистирам и показујем правилно постављање стопала на линију. Када увежбају правилно постављање стопала на линију кретања, прелазимо на ходања на ниској греди. Ученици међусобно указују један другоме како треба постављати стопала.

Када дође ред на ученика М. С., држећи га за једну руку, покушавамо да хода на правој линији „нацртаној“ на паркету. Самостално губи равнотежу. Инструкцију да исправи стопала – не разуме. Чучим поред њега и на сваки његов корак подижем, исправљам стопало и спуштам на линију. Када самостално у већини корака успе да исправи стопало на подној линији покушавамо исто то да урадимо и на ниској греди. Обавезно га држим за руку, јер самостално губи равнотежу. Почео је да показује несигурност у новим ситуацијама и тражи помоћ – пружа ми руку и каже „пашћу“. Прва три покушаја ходања на греди исправљам му стопала, касније успева да сам исправи стопала, али не увек. Док остали ученици раде вежбу „ходање на ниској греди“ он са мном асистира осталим ученицима, да би му се држала пажња и да осети да и он другима помаже.

Развој социјалних и комуникацијских вештина

игра: „Ласте проласте“

циљ: укључивање ученика М. С. у игру са другим ученицима

Бројалицом се изабери два ученика која се ухвате за руке и подигну их изнад главе, правећи „капију“. У тајности се договоре о именима која их представљају („златно перо“ или „златан мач“). Остали ученици стану у колону и пролазе кроз „капију“. Све време певају песму: Ласте проласте/ на Мораву доласте/ наша гора зелена/ваша гора увела... На задњи слог песме „капија“ пада и зароби ученика. Ученици који праве капију, питају га шта бира. Када се одлучи за једно од понуђених имена, стаје иза оног ученика чије је име одабрао. Игра се наставља док сви ученици не прођу кроз капију и одаберу страну. Тако се формирају две групе и надвлаче се, рукама се држећи један за другог. Побеђује група која повуче ону другу.

Од самог почетка игре М. С. учествује и уредно пролази кроз капију када на њега дође ред. Наставник намерно њега оставља на крају колоне да би му све време држао пажњу, наговештавајући му да ће можда баш он бити следећи „ухваћен“. Док чекају да се „ухваћени“

одлучи на коју ће страну, наставник додацује лопту ученицима који чекају (тако вежбају хватање и бацање лопте), правећи игру динамичнијом, М. С. је појачана пажња јер очекује да ухвати лопту.

По завршеном одабиру група, ученици се хватају за појасе и покушавају да надвуку другу групу.

Наставник се у овој фази игре укључује, стаје иза М. С., хватајући га за појас. На тај начин га подржава и подстиче да учествује до краја у игри. М. С. ни једног момента не испушта друга испред себе и својски се труди да победи другу групу. После три покушаја надвлачења, проглашава се победник.

Организација простора: Познат простор који ученику не одвлачи пажњу другим садржајима (сала за физичко, двориште школе).

Исход: **Ученик познаје и придржава се правила игре. Дружи се са вршњацима.**

Пример њприпремила: Мирјана Јовановић, наставница, чланица ИОП њима школе, ОШ „Ослободиоци Београда“, Београд

Предмет: Ликовна култура:

Различити амбијенти; Кућа од њаира (два часа)

Уводни део:

Кроз дијалог, користећи искуство ученика, наставник их наводи да разумеју појам амбијент, постављајући им одговарајућа питања: У коју просторију улазите кад дођете у школу (учионицу), шта она представља (место где се учи), где одлазите после часова (школско двориште). Та места зовемо: радни амбијент, тј. амбијент за игру или игралиште.

Ученици решавају задатке у уџбенику, лепећи сличице на одговарајућа места, на тај начин ученици везују појам амбијента за одређене просторе и препознају намену тог простора.

Ученик М. С. ради уз подршку наставника, препознаје одређене сличице и место где треба да их залепи. Наставник тражи од њега да именује простор где је залепио сличицу и којој намени служи тај простор, што М. С. чини уз подстицај.

Стваралачки рад:

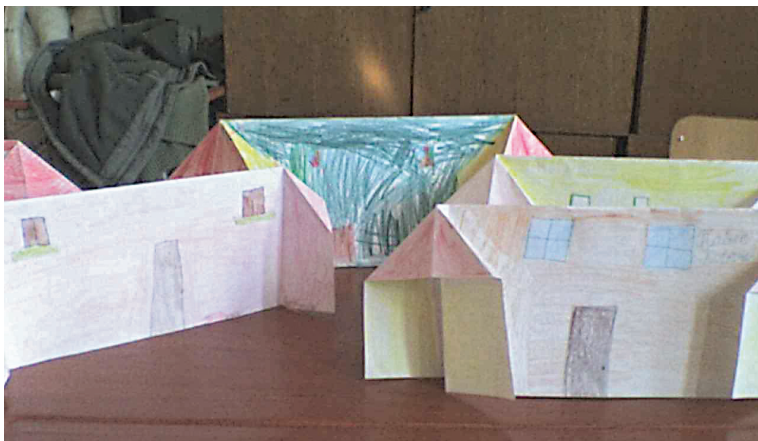
Наставник се са ученицима договара да ће и он радити заједно са њима и тражи да седи између М. С. и ученика који је нестрпљив и све брзо завршава. На почетку рада наставник фронтално даје упутства ученицима и демонстрира прављење куће од папира. Пружа помоћ ученицима којима је неопходна у савијању папира и обликовању куће. То ради и ученику М. С., гласно га упућујући да прати кораке

у упутству из уџбенику. Затим седа, и сви раде другу фазу – цртање делова фасаде и крова и бојење фасаде и крова. Док ради, наставник гласно даје упутства М. С. и осталим ученицима како и шта да раде (Не заборави да нацрташ, прозоре и врата, на крову су црепови, њих бојимо црвено). То позитивно утиче на М. С, тако да завршава све задатке у тој фази, а ученика који жури, успорава, да сачека, да сви заврше истовремено, речима: Док они завршавају, ти украси врата или прозоре.

Када је кућа код свих обојена, прелазимо на другу фазу рада, цртамо различите амбијенте у унутрашњости куће. Отварамо преклопљени лист и радимо по истом принципу из претходне фазе. Наставник говори шта све може да буде нацртано као амбијент у некој кући да би навео М. С. и остале, шта све могу да цртају. М. С. црта дневни боравак и спаваћу собу са елементима који их чине. То ради сам и говори да је нацртао компјутер, столицу, фотељу, кревете, степенице и лампу.

За време рада атмосфера у одељењу је опуштена. Ученици гласно коментаришу шта цртају, неки певуше, неки се шале, а сви се труде да буду оригинални, бирајући амбијенте којих се нико није сетио. М. С. учествује у разговору тако што је испричао шалу коју је гледао на ТВ-у.

По завршеном раду, „куће од папира“ се анализирају и ученици сами предлажу оцене. (И наставник показује свој рад). Ученици постављају своје „куће“, правећи „град“, и М. С. уредно поставља „кућу“ у једној од „улица“.

Исходи: Ученици усвојили појам амбијент, разликују различите амбијенте (у стану, кући, школи), примењују знање цртајући – цртеж пројекат.

Пример иприремила: Мирјана Јовановић, наставница, чланица ИОП њима школе, ОШ „Ослободиоци Београда“, Београд

*Ликовна култура: Маске;
Новогодишње капе – израда (2 часа)*

Уводни део:

На почетку часа, разговор са ученицима о маскирању: Како и када то раде, да ли воле да се маскирају, шта им је потребно да би се маскирали? Наставник укључује у разговор и М. С. тако што тражи од њега одговор у који би се лик маскирао? Он одговара да би био возач. Одговори осталих су да би волели да буду принцезе, принчеви, нинџе, Бен Тен итд.

Главни део:

Са ученицима разгледамо и разговарамо о материјалу којим располажемо и одлучујемо какве маске и капе ћемо правити.

Прво подсећам ученике да су неки другови на боловању и било би лепо да им пошаљемо честитке за Нову годину. Од папира из блока ученици праве честитке савијањем папира, цртањем, бојењем и украшавањем. Текст честитке је исписан на табли, па га ученици преписују. Ученик М. С. учествује у раду уз помоћ наставника. Папир за честитку савијам му ја и за то време га питам чиме украшавамо станове за Нову годину? М. говори да китимо јелку. Упућујем га да црта новогодишње мотиве: јелку са украсима и сличним предметима и да то обоји, што он и чини. Текст честитке преписује са табле, пошто му наставник скреће пажњу да то уради. Честитку намењује другу из одељења који је на боловању.

Рад у пару

Наставница одређује парове, а пошто је у одељењу био непаран број ученика, наставница преузима улогу пара за ученика.

По шаблону из уџбеника и упутству наставника, ученици од танког картона праве маске. Упућујем ученике да једни другима помажу како би сви успешно урадили задатак. Што и чине, они спретнији брже заврше и помажу другу или другарици. М. С, такође, приступа раду тако што му наставница помаже да одређени шаблон залепи на картон, да га обоји и исече. М. С. активно учествује у раду према својим могућностима. Тражим од њега да држи шаком шаблон док опцртавам, да намаже лепак где му покажем, да реже маказама равне делове (компликованије делове реже наставник). Маску је обојио у две боје: тамно плаво и црвено. На мој предлог да му „пар“ нацрта „звездике“ потврдно одговара, и на подстрек боји их у жуто. Када су маске завршене ученици их испробавају и траже да се фотографишу, што чини и М. С.

За израду новогодишњих капа, М. С. бира папир као и остали ученици. Заједно са наставником, на исти начин као и маске, израђујемо капу (једноставнија за рад од маске).

За време рада ученици су били веома мотивисани и веома успешно израдили маске и капе. По завршеном раду и естетској процени и анализи радова, уследило је пробање маски и капа. Ученици су желели да виде како све то изгледа па су отишли до тоалета да се виде у огледалима, тако је поступио и М. С. На крају часа сви ученици су стали у групу и М. С. да се фотографишу. Радећи уз наставницу М. С. је био активан, према својим способностима и веома задовољан кад је све испробао. Није желео да скине ни маску ни капу, прво је прошетао другим учионицама, хвалећи се наставницама на спрату. Тако је отишао кући.

Исходи: Ученици праве маске и капу, користе различите материјале за рад, постају вештији у манипулативном раду, исказују креативност, раде естетску процену радова.

Пример иријремила: Мирјана Јовановић, наставница, чланица ИОП њима школе, ОШ „Ослободиоци Београда“, Београд

Пример 4

Дечак је јединац и показује детињасто, незрело понашање. У раду је несамосталан и често нема вољу за радом. Чека да прође одређена активност и предлаже да он то ради код куће. Веома је спретан са лоптом, свакодневно инсистира да игра фудбал, без обзира на договорене активности. Тешко разуме правила игре. У првом разреду не уме да разликује боје и не уме да их именује.

Област подршке: учење

Позитивно реагује на похвалу. Веома тешко усваја слова и бројеве и зато често вежбамо синтетичко-аналитичке вежбе. Доста уредно пише, али не препознаје слова (користим картончић са словима и сличицама). Док чита, испред себе држи картончић и кад наиђе на непознато слово погледа у картончић и уз помоћ сличице препознаје слово. У трећем разреду почиње видно да напредује у самосталном писању. Упоран је у раду и труди се, а мајка му пружа велику помоћ и подршку у раду код куће. Требало му је дуго времена да савлада одузимање и одједном, на велико изненађење, после упорног вежбања почиње да одузима. Веома тешко је усвајао песме напамет, за то сам му остављала простора и по десет дана. Деца су га прихватала, јер смо свакодневно истицали његове добре особине.

Награда за савладано градиво или понашање било је играње фудбала.

Исходи: До краја четвртог разреда овладао је техником читања и писања, сабирања и одузимања. Омиљен је у одељењу и добар спортиста.

Пример припремила: Весна Маџин, професорка разредне наставе, ОШ „Мирослав Антић“, Чонойља

Примери прилагођавања наставе и израде индивидуалних образовних планова у вишим разредима основне школе

Пример 1

Б. је ученик шестог разреда. Дечак је из ромске породице која је у веома тешком материјалном положају. Има старију сестру која такође иде у шести разред, јер је понављала у млађим разредима. Мајка редовно долази у школу и сарађује са одељењским старешином и школским психологом у складу са својим образовним могућностима. Дечак оставља утисак ведрога, веселог, комуникативног и дружељубивог. Игра се са другом децом и равноправан је са њима у игри. Наставу пажљиво прати, слуша, учествује у групном раду и ради задатке осмишљене и конципиране само за њега. Труди се да уради сваки домаћи задатак. Веома је заинтересован да учи градиво као и остали ученици, да га запамти. Знатижељан је и љубопитљив. Будући стимулисан од стране другова и наставника, заинтересован је да прати рад друге деце, да буде укључен у све активности. Жели да сазнаје нове ствари. Лепо прихвата индивидуални и рад са другом који му помаже. Са њим је рађено прилагођавањем оперативног плана рада без детаљно израђеног ИОП-а. Праћена су његова занимања и потребе и у складу са њима организовано је или учење или цртање или посматрање илустрација или репродуковање градива. Пре сваког задатка наставник је водио разговор са учеником не би ли утврдио која су му тренутна интересовања и могућности, као и да би своје задатке ускладио са обавезама из других предмета.

*Прилагођавања, организација начина испитивања и
праћења наредовања ученика*

Предмет: историја

Редослед корака у процесу рада са учеником

1. Разговор са учеником и одељењским старешином о предзнању, интересовањима, процењивање могућности ученика. Утврђивање јачих страна на које се у раду ослањамо. Код дечака је уочен дар за цртање и његова жеља да посматра илустрације у уџбенику. На ову његову карактеристику указали су ученици одељења који су били веома заинтересовани да му помогну у раду.
2. Предлагање модела тј. начина рада ученику. Наставник је предложио да дечак добија на часу задатке да прецртава једноставније цртеже, а сложеније да изради код куће. Добијао је од наставника цртеже, папир, бојице и сав потребан материјал. Педантно је извршавао своје обавезе.
3. Сарадња у процесу учења и учење и разговор о ликовним радовима. Сваки цртеж био је својеврсна подлога за разговор о средњовековном животу, витезовима и сл. Разговори су обављани на часовима и утврђивања и обраде новог градива јер су илустрације могле да послуже и ученицима и наставнику за визуелизацију теорије. Нарочито је било важно упоређивати савремено доба са средњовековним и истицати упечатљиве разлике. Дечаково самостално закључивање и усвајање коментара наставника вредновано је и у свесци за личну евиденцију наставника и у дневнику, сваког часа. Приликом учења Б. је имао тешкоће у разумевању значења појединих речи, временског оквира прошлости, средњовековног простора. Ову тешкоћу смо успешно превазишли поједностављивањем текста и упрошћавањем израза, поређењем прошлости и садашњости, указивањем на породичну историју и ток времена од рођења детета до старости и сл. Илустрације су биле од велике помоћи али и стално враћање на важне податке и њихово поређење са познатим ситуацијама. У другом полугодишту дечак је нарочито био заинтересован да учи и да одговара на часу. Заједнички смо закључили да ће му пријати рад са другом из одељења. Тему Немањићи заједнички су обрадили тако што је другар овог ученика учио да механички понавља сажете делове градива. Касније је оно што је Б. запамтио наставник повезао са сликама фресака најпознатијих Немањића. Дечаково знање је „оживело“ када је штуре податке могао да повеже са ликом владара или светитеља. Инсистирао је да сваког часа ради са другаром А. што им је наставник омогућавао у просторијама ђачког клуба. Највеће задовољство је било слушати и гледати Б. који одговара као и други ученици, а при том је и сам био веома расположен да се и на тај начин искаже. На

предлог наставника, Б. је учио два часа за редом у ђачком клубу са другом из одељења. На трећем часу Б. се јавио да одговара и наставник му је изашао у сусрет. Описао је почетке српске династије Немањића и прва освајања. Дело-вало је да не разуме о чему говори све док није на пануу наставник показао ликове Стефана Немање и Светог Саве, Стефана Првовенчаног и Цара Душана. Б. као да је могао од тог тренутка да замисли време и витезове средњег века, па је покушао чак и да повеже српске владаре са познавањем историје живота у средњеveковном граду. Био је веома задовољан и поносан што је активан на часу, што је похваљен, ученици су му аплаудирали. Наредних часова је увек инсистирао да учи са другом, и да после тога одговара, исказао је иницијативу и ентузијазам. Испољио је знатижељу, потребу да буде равноправан са другима, изборио се за модел рада у коме се сналази и може да функционише и напредује.

5. Вредновање и јавно саопштавање напредовања ученика. Сваки корак у раду са учеником је јавно коментарисан, вреднован и описиван. Његови цртежи су изложени на пануу у кабинету за историју и на пануима у школском ходнику – то је изазивало нарочит понос код дечака и било део смишљеног стимулативног истицања његових добрих страна
6. Похвала – Веома често је хваљен и пред друговима и пред одељењским старешином уз сугестије да породица буде информисана.

Актери/ко је све пружао подршку: вршњаци, одељењски старешина, психолог и педагог

Коришћени материјали: Уџбеник за историју шестог разреда, зидне слике и родослови, илустрације у књигама наставника, школска библиотека и медијатека, рачунари и простор ђачког клуба; дечакови цртежи, школски панон

Пример ѡприредила: Оливера Вуковић, наставница историје, ОШ „Милутићин и Драгиња Тодоровић“, Крајевца

Предмет: Српски језик

На часовима српског језика запазила сам да дечак има веома брзе покрете очију и да је несигуран. Ђутљив је, скрива поглед, и изузетно се труди да остави утисак да прати наставу са разумевањем и да пажљиво записује. Прегледањем школске свеске запазила сам бесмислено исписане редове који су настали на основу диктирања и

уредно написане текстове рађене по моделу (преписивање са табле). На постављена питања углавном ћути, делује збуњено или даје погрешне одговоре. Највећа подршка у овој тешкој, и за мене, непознатој ситуацији били су ми остали ученици из одељења. Они су га познавали боље од мене и исправно су се понашали у ситуацијама када се Б. осећао непријатно. Никада се нису смејали када нешто погрешно, храбрили су га говорећи му да свако од њих некада погрешно. Покушавали су да му помогну постављањем потпитања и да на свој начин покушају нешто да му објасне, а нису изостајали ни гестови охрабрења када нешто добро уради. Схватила сам да је ученику Б. потребна подршка у остваривању посебних образовних стандарда.

Дечак отежано пише и чита. Углавном зна слова ћирилице, али се дешава и да нека заборави, па се онда присећа и нагађа (најчешће заборави на коју страну треба окренути неко слово). Уме да се потпише. Упоран је и вредан у писању слова, преписивању текстова. Лако и уредно пише по моделу, али не може да пише по диктату. Ако се од њега тражи да нешто прочита наглас, осећа се врло непријатно, шапуће, застаје, присећа се слова, гледа негде на другу страну и довршава започету реч по некој својој аналогiji. Да бисмо смањили непријатност, понекад је читао заједно са другом.

Теже се изражава речима и може да репродукује само једноставно и конкретно градиво. Блиско му је оно што се може замислити и представити цртежом.

Веома лепо црта и редовно доноси радове за пано – цртеже (илуструје књижевне текстове) или преписане текстове које украшава. Обрадује се када су његови радови на пану. Позитивно реагује на аплаузе и похвале од стране ученика и наставника. То га мотивише и ојачава његову жељу да научи да чита и пише.

Приоритети:

Писање по диктату краћих реченица

Самостално писање краћих састава (7–8 реченица)

ЦИЉ: Ученик ће до краја првог полугодишта научити да пише краће реченице по диктату, а до краја године да пише и краће саставе са конкретним темама (7–8 реченица).

План се спроводи на редовној и допунској настави.

Облици рада су индивидуализовани и групни.

ПРВИ КОРАК

Писање реченица по диктату. Поред места где ученик седи на зиду је залепљена словарица. Наставник показује ученику слова за која није сигуран.

РЕАЛИЗАТОР: наставник

ПОТРЕБНО ВРЕМЕ: два месеца (септембар и октобар)

ИСХОД: Када има визуелну помоћ (словарица) и помоћ и подршку наставника, ученик ће моћи да напише краће реченице по диктату.

ДРУГИ КОРАК

Писање краћих реченица по диктату. Ученик самостално користи словарицу.

РЕАЛИЗАТОР: наставник

ПОТРЕБНО ВРЕМЕ: два месеца (новембар и децембар, до краја првог полугодишта)

ИСХОД: Уз визуелну подршку (словарица) дечак ће моћи да напише краће реченице по диктату.

ТРЕЋИ КОРАК

Подршка при састављању краћих састава (7–8 реченица).

Учење по моделу:

- читање краћих ученичких састава и текстова
- уочавање целина задатака уз подстицајна питања наставника

РЕАЛИЗАТОРИ: ученици и наставник

ПОТРЕБНО ВРЕМЕ: почетак другог полугодишта – јануар и фебруар

ИСХОД: Ученик схвата како треба да изгледа и шта треба да садржи један задатак

ЧЕТВРТИ КОРАК

Правилан одабир теме у складу са интересовањима ученика и знању које поседује (лик, игра, доживљај, догађај, предмет...)

Помоћ наставника – даје инструкције у виду подсећања шта задатак треба да садржи (добро је да ученик има код себе и писани подсетник)

ПОТРЕБНО ВРЕМЕ: континуирано до краја школске године

ИСХОД: Ученику треба да буде јасно шта треба да напише.

ПЕТИ КОРАК

Ученик самостално пише рад

(понеки рад се прочита на часу и о њему се води дискусија)

РЕАЛИЗАТОР: ученици и наставник

ПОТРЕБНО ВРЕМЕ: ученик ће до краја године учестало писати радове.

ИСХОД: ученик самостално пише краће саставе на конкретне теме њему блиске.

Ученик је имао највише тешкоћа при писању писаних задатака. У почетку уопште није желео да пише. Дечак је имао тешкоће да истовремено мисли и на садржај теме и на композицију и на правопис.

Кораци које смо предузимали:

Пред сваки писмени задатак смо сви заједно по десетак минута на часу покушали да откријемо која му је тема блиска, а у складу је са оним што се тренутно обрађује.

У складу са резултатима до којих се дође наставник понуди више тема за писмени задатак међу којима је и нека конкретна, блиска ученику (описивање неке игре, догађаја, неспоразума, лика итд.).

На часу исправке неколико ученика чита своје задатке, истиче се и похваљује оно што је добро и указује на нове могућности како би задатак постао квалитетнији. Један од ученика прочита и задатак овог ученика, пошто се он стици, не жели или није у могућности да сам прочита. Најважнији део дискусије, када је у питању његов задатак, није критика и осуда, или подсмех, већ показивање како се лоши делови задатка могу поправити, лепше исказати, престилизовати. Најоригиналнија решења се награђују давањем „смехуљка“ који доприноси скупљању поена за бољу оцену. Ученик пише исправак уз помоћ једног или два ученика. Наставник прегледа и оцењује нови задатак, а то је снажно охрабрење за ученика са посебним потребама.

Да би ученици који помажу своме другу били мотивисани и одговорни и да би се што више развијао осећај солидарности, договорили смо се да се такви ученици зову ученици асистенти. Улога асистента им је примамљива, па се за њу боре. Добит је двострука, сви остварују напредак у области писмености и креативности, али и заједничког рада. На овај начин се развија и другарство, блискост, осећај сопствене вредности, задовољство што се помаже другоме.

Развија се и такмичарски дух – ко ће написати најбољи састав, ко ће бити најбољи асистент, тј. ко ће најбоље помоћи другу.

Један од ученика води евиденцију о напредовању ученика коме помажу, а у томе учествују сви који су били асистенти. Они прегледају његову свеску и изводе закључке о напредовању:

- У почетку је гутао нека слова, а нека писао погрешно, па је смисао написаног често био нејасан.
- Сада је много мањи број словних грешака, а реченице су кратке и смислене.
- Почео је да издваја композиционе целине.

- Може да напише краћи састав на неку конкретну тему, али не и на теме које се односе на апстрактне садржаје.

ПРЕПОРУКА ЗА ДАЉИ РАД: Пошто је у области писмености остварио видан напредак, не треба да прекида са вежбањем и усавршавањем и сматрамо да у следећој школској години треба више пажње посветити увежбавању читања.

Сваки ученик има задатак да опише каква осећања у њему изазива помоћ другу, а сам ученик којем се пружа подршка да објасни како се осећа док га другови подржавају у учењу. И тако можемо набројати много речи којима се исказују осећања.

Коришћени материјали/ресурси:

Пошто ученик уме лепо да црта, често у настави користим ту вештину. Пред час утврђивања лектире добио је задатак да код куће нацрта омиљеног јунака из неке прочитане приче. Нацртао је Седефну ружу (илустрација за бајку „Седефна ружа“ – Г. Олујић). Ученици су добили следећи задатак: Да ли је Седефна ружа остварила свој сан? Било је интересантних одговора. Нпр. НЕ, јер је желела слободу и нове просторе, а доспела је у ропство. ДА, јер је целом свету показала своју скривену тугу и схватила да је та њена туга, у ствари, лепота...

Друго питање се односило на то да ли ученици имају неке своје скривене жеље. Ученик је одговорио: „Желео бих да све могу сам, али да никад не будем сам“.

Најзначајнија промена је у томе што је ученик почео да самостално пише краће саставе, постао је слободнији и на часу равноправан са својим друговима и другарицама. Осећао је радост и задовољство што је напредовао, што су га другови прихватили и пружили му подршку. Остали ученици били су поносни што су се изборили за успех заједно са њим. Ојачано је самопоуздање свих ученика и осећај солидарности. Најлепша награда за све ученике била је када је наставник прочитао дечаков четврти школски писмени задатак који је самостално урадио. Овај рад се нашао међу мноштвом литерарних радова на паноу у холу школе.

Ученик има већу мотивацију за учење и бољи успех. Пружена могућност да напредује и да се формира као достојанствена личност. Осећа се сигурније, слободније комуницира, развија самопоштовање.

Ученици без сметњи у развоју прихватају да су људи различити, али једнако важни и вредни. Уче да сарађују и пружају подршку другима и развијају већу друштвену одговорност. Индивидуализовано подучавање других позитивно утиче на мотивацију и успех у школовању.

Пример њирегидила: Зорица Милетић, професорка књижевности, ОШ „Милутићин и Драгиња Тодоровић“ Крајевцац

Пример 2

И.Б. је ученица петог разреда, а у нашу школу је кренула у припремни предшколски период и тада је због тепања одлазила код логопеда. Комуникација са осталом децом и васпитачицом није увек била спонтана и на питања је одговарала са „да“ и „не“. Осамљивала се и веома ретко је имала контакте са другом децом. Девојчица је имала тешкоће да успостави друштвене односе са осталом децом а и са учитељицом. На ниже оцене реаговала је плачем или ако нешто није знала. Показивала је страх и несигурност и реаговала је сузама на сваки повишен тон. Имала је тешкоће у изговарању сложенијих речи. У наредним млађим разредима, њен изговор се поправио и почела је чешће да ступа у контакте са две девојчице из одељења и са њима се дружила и за време одмора. Пре поласка у школу, према речима мајке, одлазила је код логопеда. И даље је повремено одлазила код логопеда, ипак, сложеније речи је и даље теже изговарала, али боље него раније.

У млађим разредима усвојила је основна знања из свих предмета и то уз помоћ јасних и кратких инструкција. Боље се сналазила у писаној провери знања. Самостална је у преписивању и одговорима на постављена питања ако их пише и ако су инструкције кратке и јасне. И. је највише тешкоћа имала у настави математике. Брзо је заборављала већ научено и задаци који су захтевали сложеније операције није могла да савлада. У четвртм разреду за И. је урађен посебан програм – (измењен програм) из математике и са њом је поред учитељице индивидуално радила педагошкиња, а И. је такође редовно похађала и допунску наставу. У четвртм разреду је успостављена и сарадња са оцем, која је до тада изостајала и он је са И. радио математику код куће на основу инструкција учитељице.

Ученица се веома радовала свакој похвали и радо је прихватала сваки нови задатак. Њено знање из математике оцењивано је у четвртм разреду на основу садржаја из Посебног програма тако што је добијала исти број задатака као и остала деца али прилагођених њеним способностима и знањима. У петом разреду Одељењско веће је упознато са педагошким профилем ученице И. Б. и тада је наставницима учитељица и стручна служба дала препоруке и сугестије како са њом да се ради. Предложено је да се из математике уради ИОП (измењен програм), а да се за остале предмете примени индивидуализација и диференцијација. Такође су предложени и начини рада са И. који се односе на социјализацију и комуникацију ради развијања њеног самопоуздања и самопоштовања.

Математика

За И. Б. је на почетку школске године (5. разреда) урађен ИОП (измењен програм). Основ за ИОП су била знања која ја И. стекла у

претходном периоду и у изради ИОП-а учествовала је и учитељица. Будући да је наставница математике тек почела да ради у нашој школи, стручна служба и учитељица упознале су је са суштином ИОП-а и са И. потребама и јаким странама. Садржаји из математике за И. су се односили на млађе разреде настављајући се на знања која је претходно савладала. Из петог разреда уврштено је из оба полугодишта веома мало садржаја. Ревизија ИОП-а вршена је на тромесечјима, али се интервенисало кад год се наставница обратила стручној служби, па су се планирали даљи кораци у раду са И. Редовно је ишла на допунску наставу и са њом је код куће радио отац. И. је на проверама знања добијала исти број задатака као и остали ученици али који су били прилагођени њеном програму из математике. На часовима допунске И. је повремено помагала другарица из одељења која се добровољно јавила, а са којом је И. почела да се дружи у млађим разредима. И. су се оцењивали и задаци које је радила код куће са оцем, а такође и задаци које је радила на допунској настави.

Остали ѡредмети

У осталим предметима примењена је индивидуализација и диференцијација наставе.

Наставници за И. одређују минимум садржаја које она може да савлада у оквиру прописаних стандарда. Када је оцењивање у питању начин испитивања се прилагођава И. тако што јој наставници помажу или деца када даје одговоре, а веома често се испитује и писаним путем док друга деца одговарају. Наиме, њој се дају листићи са питањима или јој наставник/ца запише питања у свеску. Током обраде градива ради оно што раде и друга деца. Током задавања домаћих задатака И. се посебно нагласи шта треба да научи тако што јој се означе делови из уџбеника или јој се испишу задужења које треба да вежба код куће. Такође јој се за домаћи задатак задаје и преписивање одређених делова градива из уџбеника јер И, воли да пише и преписује. Нарочито се из наставе српског језика И. подстиче да пише саставе и код куће и у школи јер она то воли и ту се доста добро сналази. Своје саставе чита на часовима.

Комуникација и социјалне вештине

И. је повремено на свим часовима, на крају часа, уз помоћ наставника понављала оно што је најважније што се тог часа учило и шта је потребно да се научи. На часовима одељењског старешине и радионицама, И. је повремено уз помоћ другарица презентовала ставове своје групе које је исписане читала, док је усмено саопштавала који је био задатак њене групе. На свим часовима И. је јавно похваљивана и

добила је аплаузе након урађеног задатка и датог одговора. С обзиром на то да се И. боље изражава писано и нарочито воли да пише о природи, селу и о својој баки на часовима српског језика читала је пред ученицима своје саставе, а при том су у госте позивани педагог и психолог. И. је такође ове саставе читала и пред ученицима првог разреда код њене учитељице.

Материјали, учила и пролајођавање простора Математика

И. је на часовима допунске наставе користила уџбеник математике из четвртог разреда и наставне листиће са задацима који су се односили на области такође из млађих разреда а које је И. требало да савлада. На редовним часовима коришћен је уџбеник из петог разреда (делови уџбеника). И. је на часовима преписивала задатке из овог уџбеника које је наставница заокружила, а у изради задатака јој је помагала на часу, док је одређени број задатака требало да уради код куће уз помоћ оца. На редовним часовима су се такође користили наставни листићи и код обраде и приликом провере знања који су имали исти број задатака као и код осталих ученика, али који су били прилагођени садржајима ИОП-а. Листови за проверу знања су визуелно изгледали исто као и код осталих ученика. С обзиром да је И. брзо заборављала неке поступке у рачунању задатака на листићима су јој увек били примери како се који задатак ради и сваки наредни задатак као свој саставни део имао је урађен пример, мада је наставница и поред тога указивала И. на поступак израде и пружало јој је подршку. Како је И. заборављала таблицу множења у својој свесци је имала (на крају свеске на корицама) залепљену таблицу множења коју је могла да користи. Када су организовани писани задаци у вежбанкама, И. је са осталим ученицима преписивала задатке са табле (она воли да преписује и има веома леп рукопис и организацију записивања), али је накнадно добијала посебне задатке на наставном листићу које је претходно вежбала на допунској настави и код куће. Задаци које је радила код куће са оцем и задаци које је радила на допунској настави су такође били оцењивани. И. је такође уз помоћ наставнице радила задатке на табли и за сваки успешно обављен задатак добијала је похвалу и аплауз и наставница јој је оцене записивала у свеску.

Остали предмети – индивидуализација

Користе се наставни листићи, бележење делова лекција које би требало И. да савлада. Записује јој се у свеску шта треба да уради

кући за домаћи задатак и И. то чита на часовима, а затим јој се у вези са тим постављају краћа потпитања. Често јој се дају тестови типа заокруживања и допуњавања, а користи се и програмирани материјал у ком се у претходном сегменту задатка налази и одговор за следећи.

И. седи у првој клупи са другарицом која је са њом седела и у млађим разредима до наставничког стола. Када се раде провере знања И. и остали ученици којима је то потребно и који желе добијају продужено време за израду одговора. Када се раде писани задаци из математике у вежбанкама, наставница пре часа запише задатке јер их И. преписује са осталом децом, а такође се са наставником/цом који имају наредни час договоре да се, ако је потребно час продужи 5 до 10 минута ако је И. потребна додатна подршка наставнице да уради своје задатке, или се наставница са И. премести у слободан простор (кабинетска је настава) док за то време ученици који имају наредни час, организује почетак часа према претходно датим упутствима наставнице, а часу док не дође наставница присуствују педагогица или психолог. Некада И. довршава задатке код педагогице или психолога.

Исходи:

И.Б. је савладала основне исходе из свих наставних предмета који су предвиђени за пети разред осим у настави математике. Савладала је предвиђене исходе у ИОП-у (измењеном програму) за математику. Самостално сабира и одузима, множи и дели вишецифрене бројеве и примењује ова знања у краћим текстуалним задацима. Уме да примењује операције са разломцима уз помоћ. Решава једначине и неједначине основних бројева уз помоћ и уме да израчуна обим и површину основних геометријских облика и зна да препозна геометријска тела. Самостално црта основне геометријске облике и уз помоћ уме да нацрта геометријска тела.

И. подиже руку када наставници постављају питање и даје краће одговоре. Не плаче ако нешто не зна да уради. Чита саставе пред својим одељењем и пред одељењем првог разреда своје учитељице. Долази код педагогице и психолога да каже коју је оцену добила. Дружи се са другарима из одељења за време одмора и прича им када је питају шта је радила код куће за време викенда. Ученици увек И. награђују аплаузом када дâ тачан одговор и када наставници то од њих не траже. И. учествује у групном раду на грађанском васпитању и презентује резултате своје групе читањем онога што је уз помоћ другара записала. Понавља пред одељењем шта имају за домаћи задатак. Када не уме да уради задатак каже да то не уме и чека да јој наставник/ца помогну или другарица из клупе. Ученици подржавају И. и пажљиво је слушају и бодре са „Браво И.“ када она одговара или

уради задатак на табли. Отац са И. редовно ради домаће задатке из математике и из осталих предмета. И. Б. се често осмехује.

Пример иприремили: Чланови Сѣручној ѣшима за инклузију ОШ „Слободан Секулић“: Весна Бојосављевић, ѣедајојица, Александра Савић, ѣсихолој, Гордана Жунуић, учииѣљ, Оливера Тејић, наѣи. енѣлеској језика; ѣример сасѣављен на основу ѣодајѣака учииѣљице Сѣанолје Цвеѣковић, наѣавнице маѣемаѣиике Браниславе Филијовић, наѣавнице срѣској језика Ирена Пеѣиронијевић; сѣручни сарадници и осѣали чланови одељењској већа.

Пример 3

Ученица Н. А. живи скромно са мајком, старијом сестром и баком. Има контакте са оцем који живи у оближњем селу и посећује га током распуста, некад викендом и празником. Установљен јој је селективни мутизам, касни у емотивном и интелектуалном развоју. Повучена је, ђутљива и невешта у социјалним контактима, недовољно прихваћена од околине, наивна је и неопрезна, има слабу концентрацију. Одложен јој је упис у први разред, а током школовања понављала је други разред. Од тада се за њу организује модификација наставног градива, техника и метода. Модификације и индивидуални приступ за Н.А. су били прихваћени од стране мајке, у чему је и сама делимично учествовала, као и у разреду. Мајка је добијала инструкције за рад код куће и сарадња је била добра.

Од петог разреда се за Н. А. организује рад по ИОП-у за српски језик, математику, географију, биологију, енглески језик и техничко васпитање. Израду ИОП-а је радила учитељица М. Унчевић (учитељица од другог до четвртог разреда) у сарадњи са предметним наставницима наведених предмета. Ученица је сада осми разред и за њу се и даље израђује ИОП за неколицину предмета.

За ученицу Н. А. се организује ИОП/измењен и прилагођен програм и то за српски језик, хемију, енглески језик и организовање радионица (групног рада) на тему личне психофизичке заштите.

У оквиру **српског језика:**

- Наставни листићи креирани посебно за девојчицу, а који се баве описмењавањем, препознавањем и поштовањем основних правописних правила (велико слово, знакови интерпункције, самостално креирање кратких реченица на задату тему, најчешће према слици или према датим појмовима).
- Креирање формулара са основним личним подацима и употреба званичних формулара из поште и банке (ученица

вежба уписивање личних података – попуњавање формулара који су у употреби у свакодневном животу). Сарадња са службеницом локалне поште која је упућена у потребе осамостаљивања ученице Н. А. у попуњавању стандардних образаца који су у употреби у свакодневном животу. У почетку организована помоћ мајке, а касније самостално.

- Коришћење енциклопедија о животињама (ученица воли животиње) у циљу овладавања вештином разумевања прочитаног текста. Везано за текстове давани су листићи са питањима на која је одговоре могла да проналази у датом тексту. Уз то потенцирано је сналажење у садржају енциклопедије и других књига и именика повезивањем наслова (траженог садржаја, имена, презимена) и броја странице на којој се дати садржај налази. У почетку је постојала асистенција наставнице српског језика, а затим давање инструкционих картица уз мању помоћ ученице са којом Н. А. седи у клупи.

У оквиру **хемије**:

- Показивање амбалаже кућне хемије и помоћ при препознавању знакова који обележавају опасне материје. Давани су задаци да прецртава и боји знакове који обележавају опасне материје и да проналази, прочита и понови упутства за употребу у свакодневном животу.
- Оспособљавање за самосталну бригу о посућу које се користи на часовима хемије уз инструкције наставника, а касније самостално (сналажење у кабинету хемије).
- Препознавање и описивање важних материја и једињења за живот, које је имала прилику да опипа, помирише, проба укус (со, сода бикарбона, сирћетна киселина, лимунска киселина) и да научи употребу у свакодневном животу. Укључивање мајке, сестре и баке у активности везане за употребу опасних материја као и материја и једињења која се користе за исхрану у свакодневном животу, а све према упутству разредног старешине према препоруци наставнице хемије. Укључивање Н.А. у припреми хране код куће, читање рецепата и мерење количина на кућној ваги уз асистенцију маме и баке.

У оквиру **енглеског језика**:

- Овладавање елементарним знањима из енглеског језика кроз усмену комуникацију. Коришћење само основних фраза везаних за свакодневно поздрављање и именовање предмета и бића. Оспособљавање за усмено одговарање на једноставна

питања везана за сваки час и ослобађање за чешћу комуникацију. Укључивање старије сестре у понављање фраза на енглеском језику у кући (садржај са часа).

У оквиру личне психофизичке заштите:

- Групне радионице (мала група) са познатим вршњакињама са циљем препознавања опасности од предмета и људи у свакодневном животу у окружењу. Саветодавни рад психолошкине школе и разредног старешине као и саветодавни рад мајке и старије сестре, а према савету и упутствима психолошкине школе и разредног старешине.

Садржаји за наведене предмете су значајно сажети, кориговани и модификовани у односу на предвиђен план и програм, а у складу са потребама ученице Н.А. Провере знања вршене су усмено или писмено уз употребу, за њу, препознатљивих форми задатака и наставних листића.

Коришћени су модификовани, за њу посебно, креирани наставни листићи и формулари, формулари у свакодневној употреби у пошти и банци, инструкционе картице са упутствима за самостално сналажење у решавању задатих задатака, предмети и материје које су у употреби у свакодневном животу, прилагођени текстови из књига на тему која занима ученицу, рецепти за колаче, амбалажа кућне хемије, велике (А4) свеске за записивање важних садржаја, упутства, питања, цртање, фломастери за појачавање записаног, именици, енциклопедије о животињама, појачавање текстова помоћу илустрација, цртежа и слика.

Седење у првој клупи са вршњакињом с којом се иначе дружи ван школске средине. Укључивање у вршњачке групе у оквиру групног рада на часовима као и на грађанском са разредним старешином и на превентивним заштитним радионицама са психолошкињом школе.

Исходи:

- Самостално попуњава личне податке који се траже у једноставним званичним формуларима из поште.
- Самостално комуницира са људима из окружења (насеља).
- Оспособљена је за сналажење у књигама познатог садржаја и именицима.
- Овладала је основним правописним правилима (велико слово, знакови интерпункције) и оспособљена да самостално записује кратке реченице.

- Одговара на кратка и јасна питања везана за садржај кратког текста.
- Препознаје и разликује опасне материје у домаћинству.
- Овладала основним знањима о материјама и једињењима које се користе у исхрани.
- Научила је основне поздраве који се користе у комуникацији на енглеском језику и оспособљена је да разуме неколико кратких фраза на енглеском језику.
- Овладала је новим вештинама у циљу препознавања опасности од предмета и људи.
- Ослобођена је у свакодневној комуникацији са вршњацима.
- Подигнут је праг свести о поштовању и прихватању различитости у окружењу: код деце у школи, наставника, родитеља друге деце.

Пример њприпремила: Исидора Торњански (наставница српског језика, члан ИОП њима), Маријана Унчевић (учињелица, члан ИОП њима); ОШ „Исидора Секулић“ у Панчеву.

Пример 4

Ученица А Д, 14 година

- прихваћена у одељењу, има подршку одељења
- срећна је кад је похвале
- памћење је добро
- решава лакше задатке
- сабира и одузима до 50
- пише кратке, просте реченице, саставе
- пише љубавне песме
- воли да црта, пева, вози ролере, квизове
- мило дете, мирна на часу
- смањене интелектуалне способности,
- оштећен вид
- немотивисана за рад на часу
- усмено изражавање је слабо
- отежано репродукује градиво, уз подсећање, зна целине
- лоше чита, меша писма, не зна да множи и дели, зна да сабира и одузима до 50

Живи са полуписменом баком у веома тешкој материјалној ситуацији, па чак и кад може не иде на излете, у позориште, биоскоп. Родитеље не виђа.

За ученицу се примењује ИОП/измењен програм

- смањени су садржаји и захтеви у оквиру свих предмета;
- из лекција се ваде скраћени садржаји које наставници додатно подвлаче истичући битне речи у лекцији;
- ученица има додатно време за завршавање задатака;
- добија поједностављена упутства рада на тестовима и усмена објашњења ако је потребно;
- ради скраћене задатке са кратким одговорима;
- рад са учеником у пару, вршњачка подршка у учењу на часу;
- због оштећености вида и немогућства да ради за рачунаром, ученица више не похађа наставу информатике и рачунарства већ цртање, сликање и вајање;
- како би јој се пружила подршка у усменој комуникацији, постала је члан школског хора;
- писање штампаним словима;
- прилагођавање садржаја предмета практичним животним потребама из групе предмета (географија, историја, биологија, хемија и физика);
- основне комуникацијске вештине из енглеског и немачког језика.

Материјали и учила

- краћи, једноставнији, занимљиви текстови из биологије, историје, географије, хемије, српског и енглеског (наставници подвлаче, издвајају мале целине из градива; ученица само то учи и инсистира се на усменом одговору)
- за енглески, немачки и српски језик, појачавање текста помоћу слика, илустрација..., да слика увек прати текст (градиво се преформулисало у логичне целине: саобраћај...)
- ученица не користи уџбенике, поседује две А4 свеске са различитим бојама листова (по један штос боја за сваки предмет) у којој ученица лепи тестове, контролне, задатке и скраћене и прилагођене наставне јединице и тако прави свој уџбеник за сваки предмет
- седење у првој клупи на свим часовима да би дете било у фокусу наставницима

Пример иприремиле: Драјана Малиџан (разредни старишина), Мијана Трифуновић Паул (психолошкиња), Одељењско веће VII разреда

Пример 5

Девојчица има 13 година. Доселила се са породицом из Израела и матерњи језик јој је хебрејски. Породица је доброг материјалног стања и живи изоловано од осталих мештана села. Мајка не зна српски језик, а деца врло оскудно. Девојчица је мирна, повучена, стидљива. Према речима очуха, девојчица је и у Израелу била повучена, са мало друштвених контаката, али веома успешан ђак, међу најбољима. Много воли да чита књиге и у школи се не одваја од њих, чита на часовима и одморима. У школи избегава комуникацију са децом и одраслима, игнорише покушаје деце да јој се приближе. Често плаче и одбија да разговара са педагогом и психологом. Демонстративно напушта час и седи у ходнику зграде. Матерњи језик хебрејски. Пре две године се први пут сусрела са српским језиком. Зна слова, уме да напише речи, али слабо разуме прочитано. Несигурна је када треба да говори и покаже своје знање. Брзо одустаје када наиђе на препреку и губи мотивацију за даљи рад.

Како би се дете адаптирало и боље научило српски језик, предузели смо следеће активности: стручна служба школе је позвала оба родитеља на разговор након краћег боравка детета у школи у циљу размене информација о детету, али и сугестије родитељима шта би било добро предузети ради њене боље социјализације (нпр. да се девојчица посећује са неким другим дететом из разреда, да одлази на приредбе, излете посете које школа организује итд.). Укључили смо је у рад продуженог боравка у ком је радила учитељица која је била веома заинтересована за рад са девојчицом, а девојчица је изузетно добро прихватила. Рад у малој групи, игра друштвених игара према њеним афинитетима са учитељицом или паром кога она бира, опуштена и пријатна атмосфера, млађа деца у чијем присуству се осећала сигурније. Дечије игре из Израела је преводила и учила децу из продуженог боравка. Одељењски старешина је припремио децу из одељења да буду стрпљивија и дају јој довољно времена за прилагођавање. На ЧОСу су заступљене радионице и игре за опуштање у пару, малим групама. Она у почетку одбија да учествује, али заинтересовано посматра шта деца раде и касније бира пар или групу. Почиње да се дружи са девојчицом из паралелног одељења и викендом одлази код ње кући, заједно уче, играју се, друже. Блиска веза је остварена са учитељицом из продуженог боравка и са њом радо учествује у уређењу школског простора (панои, кутак у боравку, цвеће). Стручна служба је разговарала са предметним наставницима, децом из одељења и смене у коју она иде, указујући им на разумевање за њено понашање, толеранцију. У почетку је одбијала разговор са педагогом и психологом, али је стручна служба посећивала часове, обраћала јој се на

одморима и полако остварила први контакт, а касније је девојчица лакше прихватала позиве на разговор.

Предметни наставници су били флексибилни, нису инсистирали на истим циљевима као за осталу децу из одељења.

Исходи: Девојчица одлази на све часове, укључује се у рад у одељењу, насмејана је на одморима, игра одбојку са децом из одељења и смене, има друштво од куће до школе. Одлази на једнодневни излет са одељењем (посета галерији и музеју), посећује школске приредбе. Одлази и на дводневну екскурзију. Све боље говори и разуме српски језик.

Српски језик: измена садржаја и исхода

Прилагођавање начина подучавања: кратки текстови (занимљиви и посебно бирани за њу), подвлачење непознатих речи, одговарање на питања у вези са текстом. Девојчица треба да промени крај приче, поставља питања у вези са текстом. Користимо приче у сликама, препричавање краћих текстова, састављање реченица од задатих речи, драматизација на часовима српског језика. На часовима енглеског језика преводи са српског на енглески. Укључивање у библиотеку. Посебан избор текстова подразумева избор писан савременим српским језиком. Дете добија да прочита лектире које је већ читала на хебрејском (Том Сојер, Хари Потер). Не инсистира се на излагању детета пред читавим одељењем, већ у пару или малим групама. Пошто не жели да покаже своје знање, наводи се да исправи нетачне одговоре неких других ученика, што јој јако прија.

Посебан избор школске (домаће) лектире, њој тематски приступачнији.

Приметно боље расположење код девојчице на часу, боља сарадња са наставником и другом децом, израженија жеља за учењем. Показује иницијативу, јавља се како би показала своје знање.

Пример припремиле: Звездана Узелац, његајошкиња, Вера Пољак, психолошкиња, Милена Кекић, наставница српског језика, ОШ „Мирослав Анђић“, Чонољба

Примери индивидуализације и прилагођавања наставе у средњим школама

Пример 1

Ученик В. Д. похађа редовно наставу у другом разреду средње школе, профил економски техничар. Генерација вршњака у одељењу од њега је млађа две године. Током треће године, у његовом напредо-

вању, родитељи су приметили одступања од очекиваног понашања (за трогодишње дете). Након давања различитих дијагноза, лекари су констатовали Аспергеров аутизам. Препоручује се рад са стручњацима у Београду и родитељи тамо добијају охрабрење и наду јер им стручњаци указују на могућност оптимистичних исхода. Родитељи улажу огромне напоре да подрже социјални развој В. Д. Успевају да га прикључе групи вршњака, млађих две године, у предшколској установи у њиховом селу. Са том генерацијом, уписује и редовну основну школу, коју успешно завршава. Током осам година школовања, В. Д. је постепено напредовао у свим аспектима свога развоја – учествовао је у свим активностима одељења, ишао је на такмичења из историје, пажња му је била све сталнија. Полаже пријемни испит, као осми на листи ученика основне школе коју је завршио. Воли похвале и тражи их. Има богат речник, очувану интелигенцију и добру меморију. Изузетно је вешт у прикупљању података, информатички писмен, комуникативан преко ИС технологије. Као љубитељ хералдике, успоставља контакте са другим особама сличних интересовања, из земље и иностранства. Направио је свој website, размењује мишљења и ставове користећи facebook и форуме. Пише чланке за ученички електронски часопис, поставља их на своју веб страну. Најбрже и најтачније користи тастатуру („куца“) на часовима кореспонденције и рачунарства и информатике. Воли друштво и ужива у јавним наступима. Често од вршњака тражи e-mail контакте, пише им и тражи да му одговоре. Пита и вршњаке и професоре да ли су прочитали његове чланке и коментаре, захтева њихов суд о томе, упућује их да иду на његову веб страницу и прочитају „то и то“. Има јаку подршку и родитеља и другара из одељења. Редовно похађа наставу. На часовима свих предмета, воли да чита или излаже резултате свог домаћег рада или да представља резултате групе у којој је радио током наставе. Током млађег основношколског узраста, у кући се често окупљало вршњачко друштво, мада само дете није одлазило код друге деце. Са одрастањем, проређивале су се и престале вршњачке игрице па и посете. Повремено се јављају мањи проблеми са узимањем претеране количине хране и родитељи се труде да га наведу да исконтролише тај нагон. Родитељи су задовољни дететовим укључивањем у живот у школи. Посебно су задовољни одељењем којем припада, сарадњом са одељењским старешином и стручном службом. Задовољни су успехом који постиже али посебно им значи његов видан напредак у социјално-емоционалном пољу личности („покушаји лагања и преписивања“).

Ученик бурно реагује у ситуацијама када је ометено испуњење његових жеља/намера и када се одступа од утврђених правила. Плаше га јаки звуци. Забрињава га и иритира када му неко каже да није добар.

Планови за будућност укључују и даље школовање на Учитељском факултету – библиотекар, с обзиром на дететова специфична интересовања, знања и способности.

За дете се примењује индивидуализација наставе.

Наставни предмет: Пословна кореспонденција

Ученику је потребна подршка да се самостално организује за рад у групи и за самостално обликовање пословних писама у различитим формама.

Поступак наставника: Сама подела у групе захтева од ученика да размишља како да се организује како би урадио неки посао на радном задатку групе. Радни задатак је био да ученици по групама прикажу своје плакате са правилима пословног одевања мушкарца, жене на радном месту. Након поделе ученика у групе и приступу изради конкретног задатка сваке групе, ученик В. Д. се није укључио у групни рад, узимао је маркере од осталих ученика групе, цртао по плакатима грбове, писао слогане које немају ништа додирно са задатом темом. Остали ученици групе су заинтересовани да реализују задатак у задато време, са што успешнијим резултатом, тако их је понашање ученика В. Д. унервизовало и ометало у изради задатка. Професор је тада доделио ученику В. Д. улогу у групи – да он презентује плакат групе, познавајући његову склоност да воли јавни наступ. Ученик В. Д. је допустио ученицима групе да заврше плакат, није их више ометао у раду, посматрао је израду плаката. Уживао је у презентацији плаката своје групе и јавном наступу пред таблом.

За обављању пословне кореспонденције (пословне преписке између предузећа) примењују се општа правила обликовања пословних писама (форме пословних писама) којих се кореспондент мора придржавати. Ученик В. Д. препознаје све елементе пословног писма (обавезне и необавезне) као и форме пословних писама. Ученик В. Д. кад је добио задатак да самостално обликује пословно писмо у задатој форми (блок форми) од датих елемената постао је узнемирен, лупао по радном столу, устајао, шетао по кабинету. Професор је понудио ученику В. Д. да погледа шему пословног писма – блок форму, која се налази у уџбенику, и покуша урадити задатак. Користећи уџбеник ученик В. Д. је самостално обликовао пословно писмо у траженој форми од задатих елемената пословног писма.

Исходи: Активно учествује у настави, заинтересован и мотивисан за рад у групи, стиче практично искуство у презентацијама, кроз тимски рад развија социјалне вештине... Користи уџбеник, помоћу задатих шема пословних писама у уџбенику самостално решава задатке, примењује стечено знање...

Пример иприремила: Мелија Даниловић, наставница економске групе предмета у Средњој економској школи у Сомбору

Наставни ѡредмеј: Физичко васпитање

Понашање детета: Ученик се боји лопте јер не може да предвиди са које стране долази у његов видни простор.

Поступак наставника: Постављајући га у разне ситуације, професорка је дошла до закључка да се ученик боји више лопти одједном уколико не може да контролише њихове путање, али да се не боји рада у пару (што је искоришћено за игру кошарке) и додавања лопте која долази са пода. Уведено је да сва додавања у кошарци иду од пода. У одбојци се изузетно добро адаптирао (у игри је само једна лопта), игра улогу „дизача“ тако да је окренут према мрежи и на тај начин има контролу над лоптом.

Предметни наставник физичког васпитања и вршњаци из одељења помажу у промени позиције на терену, радују се његовом успеху и мотивишу га на даље ангажовање.

Пример ѡриѡремила: Марија Лукић, наставница физичког васпитања у Средњој економској школи у Сомбору

Пример 2

А. Л. ученик је I разреда, профил кувар, трогодишње образовање. Наставу похађа са генерацијом млађом једну годину од себе.

Од раног узраста, констатована је развојна дисхармонија, спорија социјализација, проблем развоја говора и одређене интелектуалне тешкоће.

Има велику подршку мајке (захваљујући чему су развијене радне навике код ученика). Одговоран је, упоран и заинтересован за школске задатке. Редовно прати наставу, јавља се да „да одговара на време“ тј. не заостаје са градивом а такође се одговорно припрема за све врсте писмених испитивања. Има навику да пита и тражи додатна објашњења.

Све рецепте које уче у школи, А.Л. редовно испробава код куће (за разлику од већине вршњака његовог профила).

Потребна му је подршка у одржавању дужих периода активне концентрације. Такође му је потребно додатно понављање неких садржаја и „проверавање“ да ли их је разумео.

Треба му обезбедити атмосферу у којој га остали могу чути јер нејасно говори. Треба повести рачуна о месту седења – да буде близу табле и наставника јер има оштећење вида и споро и нечитко пише.

Највећа подршка потребна му је за уклапање у вршњачку групу и савладавање неких основних вештина јер повремено одступа од правила

„лепог понашања“. Постоји дугогодишњи проблем у вршњачкој комуникацији који је просто пренет из основне у средњу школу (ученици који су га „малтретирали“ по речима мајке у основној школи сада су у истом одељењу са њим и настављају, покушавајући да укључе и друге вршњаке).

Интересовања су му специфична – митологија, диносауруси и цртани филм па често служе као полазна тачка за развијање разговора са њим. Изузетно добро реагује на пажњу и похвалу.

За дете се примењује индивидуализација наставе.

Понашање детета: **У кабинету куварства**, приликом прања судова, А.Л. је потребна подршка у комплетном завршавању задатка – прање и сортирање судова.

Потребна му је помоћ у увежбавању покрета и спајања елемената у целовиту вештину, како би постигао потребну брзину. Приликом прања судова треба му указивати на ефикасне покрете за отклањање остатака хране и на места на која треба обратити пажњу јер се тамо могу задржавати мрље. Такође је неопходно скретати му пажњу и континуирано понављати и подржавати да сортира судове према облицима, величини и намени.

Предметни наставник организује рад у кабинету тако да функционишу у групама, како би се остварило учење по моделу (од других ученика). Уведена је „контрола“ на крају дневне, практичне наставе. Дежура пар ученика и њихов задатак је да преконтролишу да ли је сваки суд на свом месту и о томе реферишу наставнику. Наравно, и А. добија повремено тај задатак.

Истовремено, предметни наставник математике са А. понавља градиво, даје му домаћи са садржајем – ред величина, облици – и награђује труд оценом. Задају се једноставни задаци из области геометрије (основношколски ниво), на пример, да нацрта пет правоугаоника (троуглови, кругови, ромбоиди, трапези...) са задатим димензијама тако што ће сви бити редом сложени, мањи у већем.

А. још увек не уме самостално да сортира све судове у кабинету али се примењује да примењује неке принципе (намена и величина посуде).

Пример припремио: Милан Косановић, реализатор вежби из куварства у Средњој економској школи у Сомбору

УКЉУЧИВАЊЕ ДЕЦЕ СА ПОСЕБНИМ ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА У ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ И ЖИВОТ ШКОЛЕ

Да би образовање једног детета сматрали квалитетним и потпуним неопходно је обезбедити услове и доступност ваннаставних активности и редовног живота школе заједно са вршњацима и осталим ученицима у школи.

Свака школа која планира и примењује инклузивно образовање размишља и о различитим слободним или ваннаставним активностима и како их учинити доступним ученицима и ученицама са посебним образовним потребама. Ово, наравно, не подразумева креирање и увођење посебних активности само за ученике/це са посебним образовним потребама већ прилагођавање учешћа у редовним активностима са свом другом децом. То могу бити различите секције, спортске активности, школске манифестације, прославе у које ће дете бити укључено у складу са својим интресовањима и потребама. Ове врсте активности не само да доприносе општем развоју и напретку детета већ увелико утичу на боље комуникацијске вештине, успостављање пријатељских односа са другом децом, развој социјалних вештина кроз вршњачко учење, јер обезбеђује природнију интеракцију између ученика током једног школског дана.

Вршњачка подршка и учење игра веома важну улогу у развоју сваког детета, а школа треба да обезбеди услове и могућности организовања овакве врсте учења и интеракције међу свим ученицима.

Пример 1 ПРИМЕР ИНКЛУЗИВНЕ ПРАКСЕ

Педагошки профил ученице

М. има 12 година и ученица је 5. разреда. Потиче из ромске породице и живи са родитељима и троје браће и сестара. Породица живи у лошим материјалним и стамбеним условима и издржава се од повремених послова оца и социјалне помоћи. Са школом сарађује нередовно и неадекватно. М. је ведрa и комуникативна девојчица.

Од самог почетка школовања појавили су се проблеми око њеног редовног похађања наставе. Школа је покушавала да позивањем родитеља у школу и решавањем проблема, за које су родитељи тврдили да су узрок одсуствовања (недостатак књига, прибора, одеће, обуће...) обезбеди М. редован долазак на часове. Међутим, све то је имало углавном краткотрајне ефекте. Када је похађала наставу, М. је успевала да понешто научи на часу, али, пошто су недоласци у школу били и по пар недеља, ефекти оног што се научило на часу су се губили. Током времена, одсуствовања из школе су постајала све дужа. Иако је била добро прихваћена од стране друге деце у школи, М. је све више избегавала доласке у школу, нарочито од када је почела да већину времена током дана проводи „на улици“. Ни укључивање невладиних и других организација и институција из окружења у решавање проблема, нису дали праве резултате. При поласку у старије разреде, М. је препознавала већину слова, није умела да чита, ни да пише, није владала рачунским операцијама. На часовима је учила слушајући предавања наставника. У ситуацијама када је присуствовала часовима, наставници су се трудили да индивидуализованим приступом у раду и путем допунске наставе, омогуће М. да учи.

Поддршка у учењу од стиране Ученичкој парламенти

- На одељењском већу предметни наставници су идентификовали проблеме које М. има, а чија је суштина у нередовном похађању наставе, лошој сарадњи са породицом и slabим постигнућима од почетка школовања.
- Направљен је договор између ње, предметних наставника, Тима за инклузивно образовање и Ученичког парламента о начинима помоћи.
- Пошто М. не уме да чита, одлучено је да се помоћ у учењу базира на начину на који она најлакше и најбрже учи, а то је усмено излагање-слушање. Договорено је да јој другови из парламента читају лекције из историје, биологије, географије...
- У договорено време, у Ђачком клубу, она је пажљиво слушала и потом се преслишавала оно што су јој старији другови читали.
- Већ на наредним часовима, М. је постала активнија, показала оно што је научила и поправила оцене.
- Показано знање, оцена и похвала од стране наставника и вршњака, били су највећа мотивација за даље напредовање.

Исходи:

- редовније похађање наставе
- позитиван однос према школи и учењу

- боља постигнућа у школи
- лична иницијатива за оваквим начином подршке (почела је и сама да тражи помоћ и за друге предмете)
- повећање самопоуздања
- већа укљученост у активности на часовима
- веће ангажовање саме ученице у школи
- задовољство оним што постиже и мотивација да тако настави...

Када се сагледају ефекти оваквог начина рада и код М, али и код других ученика у школи, којима је помоћ у учењу пружио Ученички парламент, сигурно је да ће се са оваквим видом подршке наставити и даље. А радост и задовољство је обострано, и код оних који такву подршку примају, и код оних који је пружају. Осмех и речи „Успела сам, поправила сам оцену...Хајде да се договоримо опет“ и слично током кратког сусрета између часова, на одмору, најбоље говоре о томе.

***Пример иприпремила:** Оливера Чубровић, школска психолошкиња-педагошкиња, координаторка Ученичког парламента ОШ „Милутићин и Драгиња Тодоровић“ из Крајевца*

Пример 2

Ученица четвртог разреда

Радознала је, знатижељна, вредна и послушна, што јој омогућава да прилично лако учи. Заинтересована је за читање и учење текстова напамет (прозних и поетских), као и за учење лекција из природе и друштва. Активна је на часовима грађанског васпитања (жели да учествује у раду, анализира, наводи примере). Има потребу да буде у центру пажње, што јој прилично и успева (умиљата је, симпатична, постала је комуникативна). **ПРИХВАЋЕНА ЈЕ** (ја сам је прихватила, па је, неминовно, тај „талас заплуснуо“ и децу – јер од става учитеља зависи и став деце, а и осталих родитеља), тако да јој то помаже у учењу.

Живи под старатељством (отац је умро када је дете имало четири године, а мајка је у психијатријској установи – не виђа се са дететом, тако да је детету речено да је и мајка умрла). Дете је под старатељством тетке (очеве сестре), која не живи у кући са дететом, већ девојчица код ње спава, а дању је код стрица (који конзумира алкохол), тако да у школу долази од стрица, а враћа се из школе код тете

(или обрнуто). Бака, која је била дететова старатељка од очеве смрти, па до поласка у школу (и са којом је дете живело), је умрла у октобру 2009. године, што је дете јако потресло.

Ученица је из ромске породице. Корисници су социјалне помоћи, јер нико у породици не ради. Пошто потиче из социјално угрожене породице и средине, школа настоји да за њу обезбеди **бесплатно школовање**:

- учбеници, ужина, фотографисање, позоришне представе, прославе, екскурзије, рекреативне наставе.

Пошто јој је успех слаб (није похађала предшколско, а процес опсмењивања је ишао успореним темпом) за њу је направљен **ИОП – индивидуални образовни план** (раније и за српски и за математику, а сада само за математику).

Социјални контакти и дружење ученице су били неразвијени: није похађала предшколско, никог није познавала, није имала ни једну другарицу (ни из комшилука, ни из школе), тешко се укључивала у вршњачку групу. Првих дана школе држала је савијену главу у једну страну, тако да сам мислила да дете има неки проблем са вратом, а у ствари она се толико стидела и плашила школе, учитељице, деце, да је целог дана седела у грчу, погнуте главе. Тај грч не би нестајао ни приликом ходања. Уз и низ степенице је ходала привлачећи другу ногу првој на сваком степенику, тако да сам мислила да дете има проблема и са кретањем. У реду је желела да да руку само мени (учитељици). Током свих година школовања са девојчицом се радило на ослобађању од страхова и укључивању у групу својих вршњака, а дружење са децом јој помаже у **МОТИВАЦИЈИ ЗА УЧЕЊЕ**:

Први разред:

- Одлазак у **Нови Сад** на „ФЛУОШ“ – Фестивал луткарства основних школа и учешће у **представи „Толеранција“** (бесплатан тродневни боравак у Новом Саду, смештај у породицама вршњака – једне ноћи је плакала у породици домаћина, па идућег дана није хтела да се одвоји од мене. На питање „шта јој фали код домаћина?“ рекла је да јој фали њен меца, са којим спава. Купила сам јој новог мецу и дозволила да из позоришта понесе своју лутку (реквизит за глуму) и себи и њеној новој другарици – домаћици. Отишла је и успевали су да је анимирају све до вечери, али када је требало да спава, плакала је и тражила мене. Позвали су ме и она је друге ноћи спавала са мном у хотелу (у мом кревету).

- Одлазак на **Рудник на рекреативну наставу** (бесплатан седмодневни боравак и дружење са вршњацима: активна у физичким активностима током дана и забавним активностима (журке, маскембал, ревија фризура...) током вечери, али плаче ноћу и не сме да спава „сама“ (иако је у соби била са још седам другарица), буди се чим осети да нисам поред ње, тако да ни она, ни ја скоро да нисмо спавале данима. Свесно (да се не би поновила „прича из Новог Сада“) нисам хтела да је доведем у своју собу, да би се она дружила са децом, осамосталила се и ослободила. У томе су ми помогле девојчице из њене собе, њене другарице. Оне су је, под мојим надзором, укључивале у све свакодневне активности око хигијене (и тела и собе), дружиле се са њом у шетњама, играле се, спремале се за играчке, маскенбале, причале са њом, увече су препричавале дневне догађаје и причале јој или измишљале приче за лаку ноћ. Говориле су јој да су се и оне први пут одвојиле од куће, и да и њима није баш свеједно, али да желе да се сви заједно друже и да су сада велике, па могу да буду саме. Једна другарица је чак учила и како се спава (ни сама не знам како, али је то био њихов ритуал, игра, шала). Тражила је да јој позовем тетку, да је води кући. Сматрала сам да кад бих то урадила, да би сва дотадашња борба за осамостаљивање и социјализацију била изгубљена. Рекла сам јој (нашаливши се) да је и мени тешко са њом и свом осталом децом и да бих радо и ја отишла кући и рекла јој да, ако не оде да спава, да ћу ја сутра позвати директора да ме врати кући, а њих нека чува ко хоће. Мало се уплашила, али је од тада спавала без проблема.

Дрући разред:

- Учешће у представи **„Новогодишњи буквар дејих права“** и извођење представе на школској приредби и на Градском сајмишту „Шумадија сајма“ за децу из Дома за незбринуту децу „Младост“ (уз доделу пакетића)

Трећи разред:

- Учешће на **школском такмичењу рецитатора** и освојено треће место (пошто је претходне године кроз слободне активности оправдала указано поверење да она буде главни лик у новогодишњој представи, на мој предлог и сагласност ученика, она је изабрана за представницу нашег одељења на

такмичењу. Ја сам јој помогла око избора песме и технике рецитовања, што је она врло радо прихватила. Такав пласман на такмичењу је оснажио њу саму, а остали ученици су је више уважавали и озбиљније је схватили, тако да је постала свеснија својих квалитета, смелија и одважнија). Те године смо и прекинули да радимо по ИОП-у, тако да је дошла до петице из српског језика (што је њу много оснажило).

Четврти разред:

- Одлазак на **Копаоник на рекреативну наставу** (бесплатан седмодневни боравак и дружење са вршњацима: учење скијања током дана и забавне активности (журке, маскенбал, ревија фризура...) током вечери. Овог пута није било проблема са ноћним спавањем.
- Учешће на регионалној смотри „ФЛУОШ-а“ – Фестивала луткарства основних школа из Новог Сада, које је одржано у школи у Белошевцу и глума у **представи „Школа по мери детета“**.
- Учешће у енглеском пројекту о **превенцији дрога (болести зависности)** и глума у **представи „Ко ће мене да роди?“**, изведеној у ОШ „Мирко Јовановић“ за госте из Енглеске, Београда и представнике Школске управе Крагујевца.
- У оквиру одељењске активности **„Дете дана“** показала велику активност (рецитовала две песме: народну песму „Јетрвице, Адамско колено“ и „Тужну песму“ Душка Радовића).
- Учествовала на школској приредби **„Вече страних језика“**.
- Била активна, разиграна и, надам се, срећна на **„Мини матури“**.
- Све ове активности допринеле су да се девојчица **социјализује**, да је другови прихвате и да она заволи школу и књигу, тако да показује изузетно добре резултате (осим у математици и енглеском језику). Изузетно лепо чита, рецитује, глуми, игра и пева. Врло активна у раду луткарске секције (у почетку је само држала лутку, док су друга деца причала, а сада то сама врло успешно ради).
- На крају четвртог разреда јој је закључена четворка из српског језика. Тог дана је она била „Дете дана“ и одрецитовала поменуте две песме (а читала је и занимљивости о животу у пустињи), након чега су јој деца аплаудирала и замолила ме да јој закључим пет из српског језика, што сам и учинила.
- Скијање на Копаонику.
- Дружење са вршњацима.

Ученица је за ове четири године показала највећи напредак у раду (знању) – доживела је највећу трансформацију личности у односу на полазак у школу.

Други ученици су постали толерантни, саосећајни, брижни, да-режљиви, добродушни, бољи другови.

Старатељи су „добили“ самопоуздано, слободно, комуникативно, вредно и активно дете.

Остали родитељи су „добили“ толерантну и саосећајну децу.

Наставници ће касније моћи лакше да наставе рад са ученицом, јер је направљена добра основа за даљу надградњу и знања и социјалних вештина.

Школа је добила равноправног ученика, коме „посебне потребе“ у прилагођавању програма и рада са њом полако постају излишне.

Пример њијпремила: Светлана Андријанић, учитељица, ОШ „Милутићин и Драгиња Тодоровић“ Крајевеца

Пример 3

С. је сада ученик 5. разреда наше школе, а у први разред дошао је као мој ученик.

На први поглед, ученик оставља утисак детета без већих тешкоћа у развоју, али у каснијем упознавању и раду са њим отвара се низ потешкоћа у наставним и ваннаставним облицима рада. Ученик има тешкоће у ходању, отежано хода, саплиће се док трчи и пада. Показује општу нестабилност у брзом ходању. Координација покрета му је слаба, што је изражено при држању оловке, држању лопте, резању папира.

Ученик често мења активности уз устајање без дозволе, показује заинтересованост само за ствари и области које су интересантне, а нису везане за наставу. Прекида излагање учитеља и другова необавезном причом.

У комуникацији прави прекиде у реченици, вокабулар је оскудан. Ученик не уме да издвоји битно од небитног да би се усменим путем изразио. Графичко приказивање гласова је јако слабо. Не везује гласове за слова, препознаје само одређена слова које је научио код куће. У почетку чита слово по слово, понекад не препознавајући слово.

Броји до 10, зна да напише бројеве, али не сабира у оквиру десетице.

Такође, ученик се супротставља друговима, има тешкоће да се уклопи у групу.

Изражене су физиолошке потребе ученика, посебно када се од њега тражи да испуни некакав задатак. Дешава се да се упишки на часу, а свакодневно више пута излази у тоалет.

Дете живи са мајком у стану са мајчиним родитељима, а деда има проблема са алкохолом. Отац није показивао заинтересованост за контактом до краја другог разреда. Материјална ситуација у породици јако тешка.

По доласку у школу ученик није показивао заинтересованост за комуникацију. Изразио је жељу да седи сам у клупи. У почетку сам му то допуштао. На мој предлог да седне са неким он је упорно одбијао. Пратећи његово понашање уочио сам да му се свиђају флуоресцентни фломастери друга из суседне клупе. На одмору би се, без питања, играо њима и шарао по свесци. Замолио сам ученика С. В. да седне са учеником С. и дозволи му да користи фломастере. Дечак то није примио са одушевљењем, али ме је послушао. С. је цртао, писао слова и користио фломастере у учењу бројевних скупова. Јавно сам похвалио С. В. пред друговима и родитељима. После тога мајка ученика С.В. купила је нове фломастере свом детету, али и комплет за С. Ово је био важан тренутак у социјализацији. Од тога дана С. је комуницирао са другом из клупе и пратио га у корак. Нисам смео да дозволим С. да буде редар и да иде по ужину сам степеништем до кухиње, јер сам се бринуо да не падне. С. В. је изразио жељу да он и С. буду редари, што сам им дозволио. Врло брзо су се вратили носећи ужину за цео разред, који их је дочекао громогласним аплаузом. С. је често ишао да покваси сунђер, донесе креде...

Ученици су се од тада променили, али су центар његовог разреда и даље били учитељ и С. В.

На основу утврђених чињеница, а у сарадњи са педагогом школе одлучено је да се направи индивидуални образовни план у областима:

- а) Српски језик и култура изражавања
- б) Математика
- в) Физичко васпитање
- г) Социјализација ученика

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА УЧЕНИКА:

- 1. Рођендан у оквиру одељења
- 2. Укључивање у ваннаставне активности
- 3. Настава у природи
- 4. Екскурзије и излети

У раду са овим учеником наилазио сам на многе потешкоће, од оних које сам могао и решавао сам, до оних у које је било потребно укључити друге особе и стручну подршку. Поред литературе коју сам редовно читао а односи се на децу са потешкоћама у раду, многе ствари морао сам да решавам на основу личних ставова, искустава и одлука.

Тешкоће су представљали:

- Лоши комуникацијски односи разведених родитеља, као и унутар породице у којој дете живи,
- Лоша финансијска ситуација породице,
- Игнорисање ученика од стране другова из разреда.

Начини превазилажења тешкоћа

Интензивни разговори са мајком, присуство на многим радионицама у оквиру Одељењске заједнице и родитељских састанака.

Помоћ ученику у прикупљању бесплатних уџбеника, гардеробе, школског прибора, бесплатна кухиња, позоришна представа, екскурзија, излети (у почетку је школа самостално обезбеђивала све наведено, а када је укључена Социјална служба и Црвени крст, ученик је добијао део средстава од њих. Ученик и сада има бесплатну екскурзију, представе, излете и ужину, од стране школе).

Разговор мајке са педагогом школе.

Укључивање социјалног радника у проблематику.

Успостављање контакта са оцем.

Анимирање ученика за помоћ другу у образовном и васпитном процесу.

У бројним потешкоћама на које смо наилазили постојали су и други сарадници у долажењу до решења и његовом спровођењу.

- Дечакова бака, која је била свесна проблематике и реално сагледавала ситуације у којој се дете налази, помогла је својим сталним доласцима у школу, радом са дететом код куће уз инструкције учитеља и педагога,
- Друг С. В. који је својом неизмерном помоћи допринео да С. научи основне елементе писмености и математичког знања, као и да се укључи у групу,
- Другови из разреда,
- Педагог школе,
- Комплетно наставно и помоћно особље на челу са директором,

- Центар за социјални рад: на мој предлог педагог школе је контактирао Црвени крст и Центар за социјални рад, што се показало добрим. Највећа помоћ социјалог радника, који је дошао два пута у току школске године у школу, била је у разрешењу односа између родитеља. Центар за социјални рад се и сада бави материјалном и саветодавном помоћи дечаку и породици. Црвени крст је нашао више начина за помоћ дечаковој породици. Мајка је добила привремени посао у Црвеном крсту, дете је добијало гардеробу и обућу, као и пакете хране. На крају 4. разреда, С. је испред разреда са неколико другова представљао школу на Градским сусретима подмлатка Црвеног крста у области Прве помоћи и заштите. Ученици су као екипни победници освојили награду.
- Кошаркашки клуб

Изворе подршке проналазили смо и на:

- радионицама Грађанског васпитања,
- часовима Физичког васпитања,
- часовима Одељењске заједнице,
- организација рођендана у оквиру одељења
- укључивање ученика у различите активности у оквиру наставе у природи

Сматрам да је и поред великих тешкоћа, а улагањем рада, времена и труда дошло до позитивних резултата у напредовању у образовном, васпитном и социјалном погледу.

С. је постигао следеће у васпитно образовном процесу:

- чита, пише по диктату
- рецитује краће песме
- препричава текстове,
- врши краће анализе текстова
- сабира и одузима у оквиру прве стотине
- решава лакше математичке задатке

Физички:

- боље се креће, трчи;
- физиолошке потребе обавља контролисано.

Све колеге које су сада ученикови наставници у директној настави, превазишли су проблематику адаптације, јер су од првог дана његовог школовања индиректно или директно познавали његову

ситуацију. Већина наставника је направила индивидуални образовни план за ученика. Колеге ме и даље у појединим ситуацијама консултују и увек ме извештавају о раду, напредовању и понашању.

Са учеником се постигао бољитак у свим областима рада. Требао је да прође скоро три школске године да се описмени и самостално уради по неки задатак. Таблицу сабирања и одузимања је савладао у оквиру прве стотине.

Са учеником је највећи успех постигнут у области социјализације. Од првих часова наставе Физичког васпитања почео сам да радим вежбе са учеником С. Како је протицало време, ја сам увео једну нову јутарњу активност за све ученике, а наравно очекивао сам највећи позитиван ефекат управо код њега. Сваког јутра пре почетка наставе ученици су у учионици радили вежбе различитог ходања уз музику. Ходали су око клупа, настранце, унутра, на петама, прстима итд. Сваког дана по неко је био „диригент“, тј. онај ко говори како ће се ходати. Вежба је представљала начин да се сви докажу, а поред обавезног начина хода измишљали су што год су хтели. Наравно и С. је био диригент и то веома захтеван, али и активан. Ход је био стабилнији, а он самопоузданији. На часовима Физичког васпитања, док су остали трчали, а он није могао, убацивао је лопту у кош. Толико је усавршио убацивање да је био најбољи од свих ученика. Ученици су понекад тражили да играју кошарку и сви су желели да С. буде у њиховој екипи.

Једног дана у школу су дошли тренери кошаркашког клуба на промоцију и упис заинтересованих. С. је желео да се упише, али када су видели његове ногице, тренери су били резервисани. Други момент који је представљао проблем било је материјално стање. Након промоције, поразговарао сам са тренерима, изнео дечакову ситуацију и ракао да ћу ја финансирати његове тренинге, па какав год да ефекат постигне. Одмах су прихватили, не тражећи надокнаду за тренинге. Успели су да код њега развију борилачки дух, координацију покрета и учине га чланом тима који може и жели да побеђује. Ученици из разреда и ја били смо ватрени навијачи на неколико утакмица које су се одигравале у нашој школи. Касније су деца правила транспаренте подршке. Стекао сам утисак да је израженије реаговао у односу на остале другове из екипе. И успех и пораз је доживљавао са много емоција, понекад агесијом па чак и хистеријом. У консултацији са педагогом школе сазнао сам да је то пратећа реакција.

И данас С. иде на тренинге. Наравно, неће бити професионални играч, али он путује, улази у игру по 5–10 минута према својим могућностима и срећан је што је третиран као човек. И сада, после свих часова и утакмица, он долази код свог учитеља да поделимо нова дешавања.

Период реализације: од 1. до 4. разреда, од 2005. до 2009. године

Пример иприпремио: Зоран Живановић, професор разредне наставе, ОШ „МИЛУТИН И ДРАГИЊА ТОДОРОВИЋ“, КРАГУЈЕВАЦ

Укључивање деце са посебним образовним потребама у редовне школске активности не само да унапређује њихову образовну ситуацију и комуникација са вршњацима већ и утиче на развијање отвореније, сарадничке и прихватајуће атмосфере међу свим учесницима у школи. Школе организују различите школске активности и манифестације на којима равноправно учествују сви ученици и ученице и на тај начин недвосмислено показује инклузивну оријентацију и доприноси развоју прихватајућег става.

Пример 4

Школске 2009/10. година ОШ „Исидора Секулић“ из Панчева је покренула ваннаставну активност ИНКЛУЗИВНО ПОЗОРИШТЕ.

Почетне идеје

Идеја нам је била да „она нечујна, неприметна деца, која, чини се, таворе у последњим клупама и школи, и која нису укључена у секције, додатну наставу, школске приредбе, такмичења“ имају ваннаставну активност, која је скројена по њиховој мери.

Избор је пао на позориште јер форме одигравања деца веома воле; разноликост изражавања у позоришту омогућава свима да се искажу било речима, покретом, израдом сценографије, и да деца/учесници ове ваннаставне активности сами креирају (уз подршку наставнице српског језика) текст представе. Имамо искуства са Форумом театром, веома је активан у школи, посећујемо са децом Битеф полифонију, Љубица Ристић Бељански, креаторка Форум театра, веома уважава оно што радимо у овој области, долази у школу на састанке са нама.

Желели смо да текст буде из њиховог искуства, да обрађује тему неке од друштвених неправди, које су искусили (који иде уз положај појединца, који је „део маргинализоване групе“), те самим тим да има катарзично дејство по учеснике представе, а сензитивно за будућу публику (остале ученике наше и других школа у Панчеву).

Кораци у реализацији

- Маркирање ученика који нису укључени ни у једну школску активност (неприметни, маргинализовани, сиромашни...).
- Мотивисање ученика да се укључе у нову ваннаставну активност (током редовних часова српског, преко школског разгласа дати информације занимљиве садржине, на привлачан сценски наступ).

- Формирање хетерогене групе ученика (тзв. маргинализовани, неукључени и они који су укључени).
- Радионица о ВРЕДНОСТИМА (универзалним и појединачним; хијерархија вредности) реализована са свима у циљу сензитивисања ученика за рад на позоришној представи и усмеравање ка теми друштвене/социјалне неправде.
- Креирање упитника и дистрибуција ученицима 5, 6. и 7. разреда; желели смо више да сазнамо какву климу деца перципирају у школи и друштву и како себе виде у њој (прихватања различитости, слободног исказивања свог мишљења, особине популарних ученика, вредност пријатељства, исмевање, о осећањима, о односима међу половима); обрада упитника која нам је дала више информација него што смо знали раније о нашим ученицима. Са друге стране, имали смо више представе како да управљамо процесима у изградњи представе, знали смо сада више вредносни оквир наших ученика него раније.
- Одржавање ваннаставне активности – стварања сценарија представе, пробе, израда сценографије. Наставница српског и учитељ су особе које су усмеравале процес стварања сценарија, сензитивисали децу да иду ка пожељним исходима, у правцу решавања постављене друштвене/социјалне неправде, да развијају стратегије решавања проблема, да јачају своје личне капацитете. Веома је важан избор особа на оваквом „пројекту“, јер рад захвата и дубље структуре личности учесника представе; радећи на креирању сценарија, деца су радила и на себи.
- Извођење завршне представе; планирамо гостовање по другим школама и на Битеф полифонији.

Исходи

- Процесни исходи деце учесника (деца су спремнија да уоче неку од друштвених/социјалних неправди и да трагају за решавањима истих; из позиције објекта прелазе у позицију активног субјекта; јачају своје личне капацитете и подижу праг рањивости у односу на друштвени контекст).
- Исход код деце која су публика је подизање осетљивости за друштвене теме око њих.

Пример ипирремила: Мирјана Трифуновић Паул, психолог Школе; Наставници Инклузивног позоришта су Драгана Малићан и Зоран Кнежевић

Пример 5

ОШ „Мирослав Антић“ у Чонопљи има развијену инклузивну климу у колективу, коју преноси на нове наставнике, родитеље и ученике. Из тога произлази да је за нас сасвим природно да свако дете које је код нас у школи учествује у свим ваннаставним и ваншколским активностима у складу са својим способностима и интересовањима. На пример, слепо дете, који је ученик и музичке школе свира на школским приредбама, дете са физичким инвалидитетом је члан КУД-а где свира тамбурицу. Дете са аутизмом учествује на игракаима и приредбама, такмичењима на општинским нивоима из историје.

Код увођења деце са посебним образовним потребама у вршњачки колектив и школске активности најважнији кораци су:

- упознавање детета (информације од родитеља, претходне школе, или друге институције);
- у складу са узрастом и специфичностима детета, заједно са родитељем, договара се о активностима у периоду адаптације;
- праћење и ревидирање активности, ако има потребе;
- избор учитеља/одељењског старешине који би био најбоља подршка детету;
- припрема учитеља/одељењског старешине од стране стручне службе и размене са родитељима;
- учитељ као модел понашања;
- припрема будуће одељења и деце (упознавање вршњачког колектива са посебностима детета, позив на сарадњу, подршку новом другу, толеранцију и стрпљење);
- одржавање родитељског састанка као обавезног корака;
- инсистирање на истицању јаких страна детета што је кључно за прихватање од стране вршњака;
- организовање радионица са ученицима (ЧОС, и према потреби) од стране стручне службе;
- организовање хуманитарних акција за децу из социјално угрожених породица.

Рад са децом са посебним образовним потребама заснивали смо на интуитивном вођењу сваког ученика и ослањајући се на личне ресурсе. Било је и погрешних корака и тешкоћа које смо отклањали мењањем стратегија рада и приступа. По нашем мишљењу и искуству најважнији је позитиван став према сваком детету, заједничко планирање активности и ослањање на све ресурсе који су доступни.

Ученици са посебним образовним потребама укључени су у различите секције према својим интересовањима и способностима (фудбал, фолклор, историјска секција итд.).

Исходи: Свако дете има прилику да се развија сопственим темпом и у складу са својим специфичностима.

Пример иприремиле: Звездана Узелац, ђедајошкиња и Вера Пољак, психолошкиња, ОШ „Мирослав Анђић“ Чонојља

У оквиру пројекта „Развој функционалног модела инклузивног образовања у Србији“, школа „Милутин и Драгиња Тодоровић“ из Крагујевца је посебно пилотирала укључивање деце са тешкоћама у ваннаставне активности. Циљ је био осмишљавање делотворног приступа укључивања деце са потребом за додатном подршком у рад ђачког парламента и вршњачке активности/манифестације на нивоу школе. Овај аспект инклузивног образовања развијале су и друге школе кроз ваннаставне активности за децу са посебним образовним потребама.

Реализоване активности:

- Школски тим за инклузивно образовање је на нивоу школе анализирао актуелну ситуацију у школи и идентификовао број деце са тешкоћама и подручја потребне сарадње са ученичким парламентом;
- Школски тим за ИО је информисао ученички парламент и помогао му да направи план рада са предлогом заједничких активности;
- Ученички парламент је направио предлог нивоа и форме укључивања деце са тешкоћама у свој рад;
- Школски тим је прикупљао примере добре праксе укључивања деце са тешкоћама у вршњачке активности/манифестације на нивоу школе, промовисао тај рад и подстицао ширење добре праксе на нивоу школе.

Остварени исходи:

1. Предлог модалитета укључивања деце са тешкоћама у рад ученичког парламента:
 - ниво и форма укључености (дефинисање статуса и одговорности деце са тешкоћама, начина доношења одлука и сл.);
 - облици сарадње и заједничке активности

2. Предлог модалитета укључивања деце са тешкоћама у организацију и реализацију манифестација на нивоу школе и/или других ваннаставних активности:
 - Збирка примера добре праксе (10 примера)

У складу са овако постављеним планом рада, школски инклузивни тим организовано је и пратио рад у школи.

Ученички парламент у школи постоји и ради већ шест школских година. Окупља ученике 7. и 8. разреда – по два представника из сваког одељења. Ове школске године проширени састав ученичког парламента чине представници ученика из 5. и 6. разреда и ученици којима се пружа додатна подршка у развоју и образовању – као сарадници ученичког парламента. Ученици су, у складу са својим афинитетима и интересовањима, помагали у информисању, организацији и реализацији активности ученичког парламента.

У школи је од средстава Светске банке формиран ђачки клуб у коме су се ученици окупљали, договарали, планирали, припремали материјале, дружили и реализовали различите активности. Циљеви ученичког парламента су разноврсни и увек усмерени на побољшавање климе у школи, на унапређивање сарадње и развој занимљиве, пријатне, подстицајне и пре свега деци прилагођене средине. Активности ученичког парламента организују се и реализују у оквиру следећих задатака:

- Давање предлога и спровођење акција са циљем да наша школа боље функционише и буде уређенија и у естетском и у функционалном смислу;
- Организовање турнира у различитим спортовима: шаху, стоном тенису, фудбалу, кошарци итд;
- Вршњачка едукација у оквиру помоћи у учењу;
- Вршњачка едукација у оквиру превентивних делатности (превенција болести зависности, неговање ненасилне комуникације, унапређивање здравствене културе...);
- Професионална оријентација у оквиру информисања и упућивања о врстама и специфичностима средњих школа;
- Сарадња са вршњацима из земље и иностранства на различитим нивоима (сајмови, спортски турнири, конкурси...);
- Организација хуманитарних акција, журки, трибина;
- Подстицање сарадничких односа међу ученицима;
- Посредовање у решавању конфликта, проблема у учењу у сарадњи са наставницима и школским тимовима.

У рад ученичког парламента укључене су наставница историје Оливера Вуковић и школска психолошкиња Оливера Чубровић. Парламент има безрезервну подршку директора школе, осталих наставника и ученика.

Представници парламента присуствују састанцима школског одбора на којима дају мишљења о питањима од важности за ученике и добијају подршку и помоћ за реализацију својих активности.

У оквиру ДИЛС пројекта у школској 2009–2010. години уз помоћ и активно учешће ученичког парламента реализоване су бројне активности. Када су у питању ваннаставне активности и школске манифестације, најпре је упућен позив ученицима школе да искажу своја интересовања и потребе, и у складу са њима је направљен договор о врстама активности које ће бити реализоване. Ученици сваког одељења су додатно мотивисали и укључили у школска дешавања вршњаке којима се у школи пружа додатна подршка у развоју и учењу.

Реализоване су активности у оквиру следећих секција и манифестација:

- Манифестације у оквиру дечје недеље: на смотри ђачких организација Ђачки парламент се представио дељењем флајера о свом и раду школе и тачком шоу-денса.
- Спортски турнири: организовање школског турнира у стонм тенису, појединачно и у дублу у мушкој и женској конкуренцији. Заинтересованост ученика је велика, а акценат је, наравно, на фер-плеју и упућивању на здрав начин живота.
- Манифестација „Отворена врата школе“: У оквиру ове манифестације школа се представила будућим првацима и њиховим родитељима. Запослени у школи упознали су предшколце и њихове родитеље са школским простором и начином рада у школи. За све присутне приказана је и луткарска представа. Чланови ђачког парламента су заједно са наставницима били промотери школе.
- Новогодишњи вашар: Традиционална манифестација која окупља ученике и њихове родитеље. Ученици излажу своје радове настале у оквиру бројних секција. Прикупљена средства улажу у опремање својих учионица или као помоћ ученицима којима је потребна.
- Превентивне активности на тему „толеранција“
- Форум театар на тему „ненасиље“ и „болести зависности“
- Луткарска секција
- Секција љубитеља физике и географије

- Шаховска секција
- Етно радионица
- Секција о рециклажи
- Креативна радионица
- Вршњачка едукација везана за превенцију. У школи у оквиру Тима за превентивно деловање наставници креирају радионице за ученике на теме: наркоманија, пушење, алкохолизам, сида, толеранција, брак и породица... Радионице реализују одељењске старешине заједно са ученицима. Тако, представници парламента као едукатори, дају свој допринос превентивном деловању школе.

Резултати рада...

Постојањем Ђачког парламента ученицима је отворена могућност да иницирају, организују и одлучују о многим дешавањима у школи.

- Парламент је својим деловањем утицао у школи на:
- Одлучивање о врсти и начинима организовања слободних активности и школских манифестација;
- Побољшање положаја ученика – пружањем прилике сваком да се укључи;
- Информисање ученика о питањима која су од важности за њих на бржи начин – укључивањем већег броја ученика;
- Организовање заједничког живота у школи – кроз различите ваннаставне активности;
- Превенцију непримереног понашање ученика и наставника.

Активности ђачког парламента засноване су на принципу равноправности и поштовања различитости. Сваки ученик има слободу и право да изнесе своје мишљење.

Ученици изражавају своје мишљење, износе своје потребе, развијају вештине сарадње, јачају своје самопоуздање, учествују у доношењу одлука и преузимају одговорност за њих.

У заједници са другима, поштују принципе уважавања, слушања и изражавања. Степен учешћа ученика варира у зависности од врсте активности и креће се од самосталних иницијатива, консултација, активног учешћа до заједничког рада и реализације. Неке активности реализују се активним тимским учешћем свих чланова, а поједине кроз рад подтимова. Такође, неке реализују ученици парламента самостално, а неке у сарадњи са својим друговима или наставницима. Колико ученици доживљавају тимски рад као

значајан показује и то што су изабрали за свој слоган –ТИМ КОЈИ УМЕ, ЗНА И МОЖЕ!

Неговањем тимског рада ствара се могућност заједничког одлучивања. Сваки појединац даје допринос у складу са својим капацитетима и могућностима, развијајући своје афинитете у одређеном правцу.

Давањем могућности да се доносе колективне одлуке, које су битне за свакодневни живот у школи, побољшава се општа атмосфера у школи, омогућава се и развој квалитетнијег односа међу актерима школског живота, а кроз сучељавање и уважавање различитих аргументација и ставова.

Одлуке које доноси Ђачки парламент доносе се заједнички, равноправно. Важно је да сваки члан може да искаже свој став и да буде задовољан јер је учествовао у доношењу одлуке.

Добити за ученике:

- Осећају припадност заједници – осећају се сигурније и развијају самопоштовање;
- Разумеју и прихватају да су људи различити а једнако важни;
- Развијају осетљивост за потребе других;
- Уче да сарађују и развијају пријатељство са ширим кругом вршњака;
- Имају већу мотивацију за учење и бољи успех;
- Стичу искуство тимског рада;
- Учествоју у доношењу одлука битних за њих;
- Развијају вештине комуникације – боље изражавају потребе, жеље и намере вербалним и невербалним путем – уче на основу модела другара и имају више различитих искустава.
- Добити за школу и наставнике:
- Боља сарадња и комуникација са ученицима и наставницима;
- Упознавање са жељама и потребама ученика;
- Осамостаљивање ученика, преузимање одговорности;
- Смањивање времена које се троши на увођење реда и дисциплине у свакодневном раду;
- Веће задовољство радом и животом у школи;
- Боље познавање дечијег развоја и запажање индивидуалних стилова учења;
- Поузданија процена индивидуалних снага и одређивања области у којој је деци потребна подршка;

- Више уважавања индивидуалних потенцијала и интересовања ученика;
- Вештији су у индивидуализацији рада са ученицима;
- Уче нове технике подучавања, планирања рада, праћења и процене постигнућа деце и самопроцене;
- Остварују бољу и ширу сарадњу са родитељима;
- Стручно се усавршавају путем обука, литературе и у сарадњи са другим стручњацима.

Пример припреме: Оливера Чубровић, шк. психолошкиња-педагошкиња, Оливера Вуковић, професорка историје

Превентивне активности на тему ТОЛЕРАНЦИЈА

На часовима одељењског старешине у свим одељењима у школи реализована је радионица на тему ТОЛЕРАНЦИЈА. Радионицу је осмислио, припремио и реализовао Ђачки парламент школе уз помоћ одељењских старешина и својих другова. Планирано је да се радионица одржи у свим одељењима.

Фазе у реализацији биле су следеће:

1. Припрема за реализацију радионице

На састанцима парламент је направио договор да се ученици ангажују око прикупљања и дефинисања порука које ће добити сваки ученик, а које се односе на толеранцију, прихватање различитости, упућивање на значај уважавања, разумевања, поштовања правила... Те поруке су ученици откуцали на рачунару, одштампали на папирима разних боја, увезали машницама у виду мини-порука. Целокупну припрему обавили су ученици Ђачког парламента (њих 20), уз укључивање и деце са тешкоћама у развоју, као сарадника.

2. Реализација активности

На часовима одељењског старешине припремљен материјал је затим достављен сваком одељењу у школи и подељен тако да сваки ученик добије другачију поруку. Разговарано је о томе како они разумеју толеранцију и њен значај. Заједничким ангажовањем израђен је одељењски плакат.

3. Изложба одељењских плаката

Сви одељењски плакати били су изложени у холу школе 20 дана, како би били у прилици да их погледају сви ученици, будући прваци и њихови родитељи за време Отворених врата школе и сви остали посетиоци школе.

4. Пројашење најбоље плаката

За време док су радови били изложени, свако одељење гласало је за 3 рада, која су по мишљењу ученика у одељењу најлепша, имају најефектнију поруку. Тако су сви ученици били у прилици да детаљније погледају и међусобно прокоментаришу све плакате. Гласање је било по систему 3–2–1 бод. По завршетку гласања проглашен је најбољи плакат. Ученици 1. разреда, који су направили најбољи плакат награђени су последњег наставног дана 2009. године тортом и соковима.

5. Плакати су и даље ту

Победнички плакат је заједно са још седам радова, које су ученици видели као најбоље, урамљен и изложен у школском холу. Сви остали радови фиксирани су за картонску подлогу и изложени у учионицама. Тако ће и даље свакодневно упућивати на разумевање, поштовање и уважавање различитости.

Ефекти ове радионице огледају се у следећем:

- масовност – активности су реализоване у свим одељењима у школи, уз активно учешће свих ученика;
- помагачи у припреми и реализацији радионице били су ученици са тешкоћама у развоју, што је допринело томе да се осећају задовољно и корисно (пр. коментар девојчице која има церебралну парализу и вишеструке сметње – “Ја никад нисам радила нешто овако лепо за школу...”);
- заинтересованост и задовољство ученика;
- развијање креативности и оригиналности код ученика;
- продукти-одељењски плакати, који ће трајно бити изложени у холу школе и учионицама;
- развијање духа толеранције, прихватања различитости, разумевања и уважавања међу ученицима;
- превенција насиља-повећање безбедности у школи;
- развијање такмичарског духа;
- развијање сарадње кроз групни рад у одељењу.

Пример иријеремила: Оливера Чубровић, шк. психолошкиња-педагошкиња

Форум театар

СПРОВЕДЕНЕ АКТИВНОСТИ

Припремне активности:

- радионица са ученицима осмог разреда о болестима зависности (пушење, алкохолизам, наркоманија) и сиди (јединој болести која се не добија, него се узима);
- упознавање са начином рада форум-театра (партиципативно позориште);
- осмишљавање, писање сценарија;
- избор глумаца за форум-театар (8 глумаца);
- упознавање ученика са сценаријем;
- избор улога;
- читалачке пробе;
- сценске пробе;
- постављање сценографије;
- генерална проба;
- представа (уз активно учешће публике, међу којима су и деца са тешкоћама у развоју).

НАЧИН РАДА СА УЧЕНИЦИМА: разговор, објашњење, читалачке пробе, глума, дискусија, „врућа столица“, предлагање, образложење, мењање улога

БРОЈ И СТРУКТУРА УЧЕНИКА

- 8 ученика (глумци форум-театра);
- ученици осмог разреда са и без тешкоћа у развоју (5 одељења), за које је представа изведена и који активно учествују у креирању срећног расплета;
- посебну шансу за предлагање својих решења и укључивање у ток представе имају они ученици који теже прате наставу из различитих разлога: потичу из ромских породица, родитељи су им неписмени (нема ко да им помогне), немају родитеље (живе код старатеља), нередовно долазе у школу, а не уче код куће, имају здравствене проблеме.

РЕЗУЛТАТИ

- дружење, пријатност, уважавање, укључивање, прихваћеност, опуштеност, креативност, маштовитост, глума, одговорност, брижност, јавно наступање;

НАЈВАЖНИЈА ПОСТИГНУЋА (ЕФЕКТИ РАДА)

- оснаживање личности, преузимање одговорности за своје поступке;

ПАРАМЕТРИ ЗАКЉУЧАКА О ПОСТИГНУЋИМА

- стил живота, одговорност, успех у школи;

ПРЕПОЗНАВАЊЕ ПОСТИГНУЋА

- здрав живот, одговорност према себи и другима, самопоуздање, смех, опуштеност, срећа, самосталност, популарност, радост, задовољство, одговорност, разбијање страха од јавног наступа;

ДОБИТИ (КО ИХ СВЕ ИМА?): ученици осмог разреда са и без тешкоћа у развоју, глумци форум-театра, родитељи ученика, наставници, учитељица која води форум-театар („фацилитатор, џокер“), школа;

БАРИЈЕРЕ, ТЕШКОЋЕ У СПРОВОЂЕЊУ АКТИВНОСТИ

- код ученика: оснаживање ученика са тешкоћама у развоју да се укључе у дискусију, да предлажу и да мењају улоге глумца (превазилажење страха, предрасуда...);
- код „џокера“: изискује много времена за реализацију представа у свим одељењима, па је потребна боља сарадња са разредним старешинама;

НАЧИНИ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ТЕШКОЋА

- за ученике: прихватање, уважавање, подстицање, охрабривање, награђивање аплаузом;
- за „џокера“: помоћ других колега;

НАЧИНИ ОДРЖИВОСТИ РЕЗУЛТАТА

- чешће радити представе форум-театра, јер оне дају могућност да се укључе сви ученици.

Сценарио сам написала после разговора са ученицима и урађене радионице, тако да сам њихове идеје преточила у кратак, али језгровит драмски текст. Пошто сам члан школског Тима за превенцију болести зависности, изабрала сам ту тему и кроз **представу „Одлучи сам“** приказала како дечак, који је дете разведених родитеља и живи са мајком, због лошег утицаја друштва – другова из школе (задиркују га да буба, да је штребер, мамин син) престаје да учи, а у току викенда, које проводи код тате (који је парајлија, женскарош, пушач и

алкоголичар) одлази са друштвом у „ноћни живот“ где га другови и лепа девојка (у коју се заљубљује и почиње да се забавља с њом) „навлаче“ на пушење, алкохол и дрогу. Завршава у лекарској ординацији где му се дијагностикује sida.

Представа се одиграва у 7 сцена, на 5 места: мамина кућа, школа, татина кућа, дискотека и лекарска ординација, а улоге су: дечак, мама, друг, другарица, наставница, тата, девојка и лекар. Представа траје 7 минута.

Публику чине вршњаци, ученици 8. разреда. После извођења представе, публика се активно укључује и **учествује на 3 начина:**

1. поставља питања глумцима (у „врућој столици“)
2. даје предлоге за измену сценарија
3. сами преузимају улоге појединих глумаца.

Деца са тешкоћама у развоју су у позицији да и сама активно учествују у раду форум-театра и преузимају одговорност за себе у своје руке, да оснажују сопствену личност, да знају да помагачи увек постоје и да за сваки проблем у животу увек постоји решење.

Пример припремила: Свешлана Андријанић, професорка разредне наставе

Луткарска секција

СПРОВЕДЕНЕ АКТИВНОСТИ:

- писање сценарија,
- избор учесника (међу њима и ученици са тешкоћама у развоју),
- избор глумаца-луткара и глумаца-помагача,
- упознавање ученика са сценаријем,
- избор улога,
- читалачке пробе,
- прављење лутака од папира,
- сценске пробе,
- прављење лутака од материјала – гињолке (помоћ родитеља),
- израда сценографије,
- избор музике (помоћ учитеља),
- генерална проба,
- представа.

НАЧИН РАДА СА УЧЕНИЦИМА: разговор, договор, читалачке пробе, израда лутака и сценографије, избор музике;

БРОЈ И СТРУКТУРА УЧЕНИКА

- укупно 10 ученика
- 8 ученика са тешкоћама у учењу – ученици другог и четвртог разреда који слабије прате наставу из различитих разлога: потичу из ромских породица, немају родитеље (живе код старатеља), нередовно долазе у школу, имају здравствене проблеме и
- 3 глумца-помагача (ученици четвртог разреда);

РЕЗУЛТАТИ

- дружење, пријатност, прихваћеност, опуштеност, одважност, креативност, маштовитост, глума, вежбе читања;

НАЈВАЖНИЈА ПОСТИГНУЋА (ЕФЕКТИ РАДА)

- оснаживање личности, одважност;

ПАРАМЕТРИ ЗАКЉУЧАКА О ПОСТИГНУЋИМА

- самопоуздање, задовољство, поноситост;

ПРЕПОЗНАВАЊЕ ПОСТИГНУЋА

- смех, опуштеност, срећа, самосталност, популарност, радост, задовољство, разбијање страха од јавног наступа;

ДОБИТИ (КО ИХ СВЕ ИМА?): сви учесници, родитељи учесника, учитељи, школа, учитељица која води луткарску секцију;

БАРИЈЕРЕ, ТЕШКОЋЕ У СПРОВОЂЕЊУ АКТИВНОСТИ

- тешкоће у читању текста
- тешко памћење улога (немогућност или спорост учења текста напамет);

НАЧИНИ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ТЕШКОЋА

- помоћ глумаца-помагача (шаптачи);

НАЧИНИ ОДРЖИВОСТИ РЕЗУЛТАТА У БУДУЋЕ

- наставити са радом укључивањем нових ученика.

Пример ипријремила: Светилана Андријанић, ипрофесорка разредне наставе

ПАРТИЦИПАЦИЈА РОДИТЕЉА

Сарадња са родитељима деце са посебним образовним потребама и њихова активна улога

Родитељи су нам важни сарадници и подршка при планирању и организовању образовања једног детета. Они нам могу дати драгоцене информације о детету, његовом/њеном понашању, начину учења, досадашњем развоју, али су, у исто време, важни и за спровођење корака планираних индивидуалним образовним планом.

Када се процени да је детету потребан индивидуални образовни план, приступа се формирању тима за израду ИОП-а, а обавезан члан тог тима је и родитељ. Такође, родитељи дају сагласност на израду и примену индивидуалног образовног плана за дете. Родитељ, односно старатељ је обавезно члан тима за израду индивидуалног образовног плана. Родитељ/старатељ мора да учествује у доношењу одлука важних за образовање свог детета. Он пружа податке осталим члановима тима које једино родитељ може да зна и од других чланова тима сазнаје важне податке о свом детету.

Новина у Закону о основама система образовања и васпитања је да и представник родитеља деце са сметњама у развоју буде члан Савета родитеља.

Пример 1

Партнерски односи између родитеља и наставника су одлучујући у реализацији инклузивног образовања. У том циљу потребно је одрадити више корака:

- Информисати Наставничко веће, Савет родитеља и родитељске састанке;
- Стручно оспособљавање наставника за сарадњу са родитељима;
- Оспособљавање родитеља за индивидуализацију у оквиру тима за ИОП;
- Формирање тима родитеља заинтересованих/ опредељених за инклузивно образовање;

- Укључивање представника у Савет родитеља школе;
- Методологија саветодавно-инструкторног рада са родитељима за укључивање у васпитно-образовни рад са дететом (водич кроз сарадњу са родитељима);
- Укључивати родитеље у ваннаставне активности кроз сарадњу и подршку наставницима.

Стручно оспособљавање наставника за сарадњу са наставницима се одвија на Наставничком већу, семинарима и разменом искуства.

Пример са Наставничког већа:

Директор школе са стручном службом дао је упутство о саветодавном раду са родитељима са чијом децом се ради индивидуализирано и по ИОП-у. Сваки наставник је добио откуцано упутство:

- Основни принципи развијања сарадничких односа су: узајамно поштовање и поверење, договарање, објективност, слагање у погледу циља развоја детета, флексибилност, упутства и објашњења која наставник даје морају родитељу да буду разумљива и подстицајна;
- Родитељ је преосетљив и субјективан када је његово дете у питању. Најчешће је то због нагомиланих проблема и искустава. Понекад избегавају да долазе у школу. Потребно је бити упоран у позивима, телефоном и писмено. У позиве поред одељењског старешине, стручних сарадника, наставника, укључује се и директор. Када дође, дочекати га са осмехом на лицу.
- Родитељи су највише заинтересовани за напредовање детета. Искористити успешно урађене задатке (индивидуализацијом) и похвалити рад детета, залагање и завршен задатак.
- Однос родитеља и школе је увек са високим степеном емоција. Када дође до кризе у напредовању, неспоразуми могу да зауставе сарадњу и постигнућа детета. Не дозволити да родитељ љут и са претњама оде из школе.
- Саслушати родитеља стрпљиво и посветити му довољно пажње. Уважити мишљење и предлоге које родитељ износи, па тек тада наставник предлаже своје мере. Свака страна располаже знањима и вештинама које могу довести до успеха у развоју детета.
- Родитељи су често нереални у очекивањима и могућностима детета. Постепено, кроз конкретне ситуације, успешно решене задатке, активности код куће и на часу, ускладити могућности и очекивања на реалну меру.

- У млађим разредима доминира сарадња са наставником разредне наставе и родитељ је усмерен на једног човека и тим. У старијим разредима одељењски старешина објективно не може да покрије све сегменте равоја и образовања детета па је неопходно укључивање осталих наставника (одласци на родитељске састанке, позивање на индивидуалне разговоре и учешће у тимовима);
- Родитељ који је укључен у рад тима мора активно да учествује у опису детета, доношењу ИОП-а, реализацији задатака, процени задатака, примени поступка, давању мишљења код утврђивања стандарда за оцену и изради извештаја.
- Родитеље треба укључивати у културну и јавну делатност школе, ваннаставне активности.

Индикатори за самовредновање сарадње са родитељима:

Попуњава родитељ и наставник

Показатељи				
1. Сараднички односи су засновани на поштовању и поверењу				
2. Успостављено је слагање у погледу циља развоја детета				
3. Објашњења која наставник даје родитељу су разумљива и подстицајна				
4. Родитељ долази у школу самоиницијативно				
5. Родитељ долази у школу по позиву				
6. Родитељ је учествовао у давању мишљења и предлога за развој детета				
7. Благовремено је дете укључено у индивидуализирани рад				
8. Родитељ је учествовао у изради ИО-а				

Пример

Укључивање родитеља у инклузивно образовање

На Савету родитеља школе, 2. 12. 2009. у Савет је укључена М. С, као представник групе родитеља који имају децу са сметњама у развоју.

- Образложење:
- Њено дете похађа 2. разред;
- Са њим се другу годину ради по ИОП-у;

- Подршка мајке је у свакодневном раду;
- Укључена је у предлагање мера и решења образовно васпитног рада
- Сарађује са другим институцијама, удружењима и повезује њих са школом;

Задаци:

- Осмислити циљеве, задатке и садржаје рада тима/удружења родитеља;
- Израда плана рада;
- Формирање тима/удружења родитеља; Тим је мешовит, у циљу повећања осетљивости, разумевање већине и смањења предрасуда.
- Утврдити правила организације рада тима/удружења родитеља и начине деловања;
- Сарађивати са координатором, тимом пројекта и Тимом за инклузивно образовања школе у изради сврсисходног модела подршке родитеља инклузивном образовању;
- Учествовање у тестирању понуђеног модела укључивања родитеља у рад школе;
- Извршити анализу предложених решења како би модел укључивања родитеља у рад школе и развој деце функционисао као део Годишњег плана рада школе.

Активност, задаци и протокол тима родитеља укључених у рад школе на инклузивном образовању

Ред. бр.	Активности и задаци	Носилац задужења
1.	Законске основе и услови организовања инклузивног образовања /информисање/	Директор Стручни сарадници
2.	Иницирање и праћење обезбеђивања услова да се свако дете образује у складу са својим могућностима	Родитељ-члан Савета родитеља школе
3.	Избор представника у Савет родитеља школе	Тим родитеља
4.	Учешће родитеља у прилагођавању образовно васпитних задатака, стандарда за оцењивање	Чланови ИОП-а
5.	Укључивање родитеља кроз домаће задатке у реализацију индивидуализације и ИОП-а	Чланови ИОП-а

Ред. бр.	Активности и задаци	Носилац задужења
6.	Поступци и активности на развијању сензибилитета деце, наставника и родитеља на уважавању различитости и укључивања у живот и рад групе и одељења	Чланови тима
7.	Препознавање сметњи у развоју деце	Чланови тима
8.	Укључивање родитеља у доношење ИОП-а	Стручни сарадници
9.	Успостављање интеракције са вршњацима	Стручни сарадници
10.	Саветодавно инструктиван рад са родитељем у прикупљању података, опису детета, прихватању ИОП-а и праћењу постигнућа	Наставници сарадници
11.	Избор родитеља посматрача за Завршни испит	Савет родитеља
12.	Сарадња са стручним институцијама, удружењима и тимовима других школа	Руководилац тима

Пројекат

Представник родитеља деце која су са сметњама у развоју је члан Савета родитеља школе и руководиоца Тима родитеља;

Руководилац тима у сарадњи са тимом школе за инклузију сазива састанке родитеља који имају изражену остелјивост за рад са децом која имају сметње у развоју.

Тим води евиденцију о свом раду:

Сви заинтересовани могу да имају контакт са руководиоцем тима у планирано време, телефоном, мејлом и преко сајта школе.

Тим развија модел сарадње родитеља деце у инклузивном образовању са школом и предузима мере у случајевима када су права угрожена.

Сарађује са сервисима у случајевима укључивања у реализацију ИОП-а педагошких асистената.

Припрема материјала за информисање родитеља, нпр. флајер.

Савет родитеља школе се упознаје са извештајем о раду Тима.

Пример припремио школски тим за инклузивно образовање ОШ „Ослободиоци Београда“ Београд

Пример 2

Активности које је спроводио тим за инклузивно образовање у ОШ „Соња Маринковић“, Нови Сад

1. Организовање радионица за родитеље „Како помоћи деци са сметњама у учењу“

Педагог школе, Отилиа Велишек Брашко, припремила је и реализовала радионице за едукацију родитеља на тему „Како помоћи деци са сметњама у учењу“. Првобитно су родитељи анкетирани о томе да ли би желели да присуствују едукацији. Анкетни листић је прослеђен свим родитељима путем одељењских старешина. Заинтересованих родитеља је било 87 па су заказана три термина за радионице: један за родитеље ученика I и II разреда, други за III и IV разред, а трећи за родитеље ученика старијег узраста. Предвиђено трајање радионице је било 2,5 сата са следећим садржајем:

- Уводна игра за мотивацију – Кућа
- Увод – Зашто ова тема?
- Тешкоће у учењу – ппт
- Карактеристике појединих тешкоћа у учењу – рад по групама
- Најчешћи узроци тешкоћа у учењу – ппт
- Шта са ученицима са тешкоћама у учењу? – задаци по центрима
- Разне стратегије учења – рад у тандему
- Евалуација уместо закључка, која је показала следеће:
- Родитељи су наводили да су добили пуно информација о томе како да помогну детету и себи, како тај однос родитељ-дете да побољшају, како да активирају и мотивишу дете за школске обавезе, конкретне технике помоћи детету, а корисно им је било и сазнање да се деци са тешкоћама у учењу све више поклања пажња. Такође, родитељима је била од изузетне користи размена искустава са другим родитељима и чињеница да нису сами у свему томе.

Пројектни тим је организовао две трибине за родитеље на тему Инклузија – укључивање деце са потешкоћама у развоју у редован систем школовања, толеранција, и повећање укључености родитеља и локалне заједнице у живот школе. Родитељи су о трибини обавештени путем огласне табле и позивним писмом преко одељењских

старешина. И поред тога, на трибинама је број присутних родитеља био испод очекиваног, али је ефекат био добар. Присутни родитељи су били заинтересовани за тему, дискутовали, питали и размењивали искуства. На крају трибине један родитељ је пришао и рекао да се у ствари случајно задесио ту, чекао је да дете заврши са наставом, али да га је тема толико заинтересовала да није могао да је напусти и остао је до краја.

Активност 3

У току школске 2008/2009. године, за 5 ученика млађег узраста припремљено је и реализовано 5 ИОП-а. У изради и реализацији сваког ИОП-а учествовали су и родитељи деце за који је ИОП писан. Предлог родитељима да је за дете потребан ИОП дао је тим који су чинили учитељица сваког детета, педагог школе и педагошки асистент, а на основу претходног описа детета и његовог постигнућа у образовној ситуацији.

Пример дечака у првом разреду:

Дечак је уписан као дете са потешкоћама у развоју, али родитељи нису знали о каквој је потешкоћи реч. У предшколској установи редовно је ишао на третман код логопеда и једанпут недељно у развојно саветовалиште, али нисмо имали информацију од васпитачице како дечак функционише у групи деце. Након прве две недеље његовог боравка у школи било је назнака да дечак има симптоме аутизма, па смо на наставу позвали дефектологе из специјалне школе, који су нашу сумњу потврдили. Требало је да родитељима саопшtimo своју констатацију. Окупили смо се у тиму: педагог школе, учитељица, дефектолог и родитељи. На том састанку смо саопштили родитељима како се њихов дечак понаша на часовима, дали смо много конкретних примера и такође од њих добили много примера који су казивали о његовом понашању ван школе. Стручњак из специјалне школе је родитељима објаснио да су то све показатељи аутизма и свима нам рекао како треба са дечаком да се опходимо. Сви смо прихватили савете, написали образовни профил и ИОП, те кренули са реализацијом договорених активности.

Отац је у почетку имао велики проблем са прихватањем чињенице да њихово дете има неку развојну потешкоћу. У почетку су се оба родитеља понашала као да је дечак болестан од неке дечје болести која ће ускоро проћи. Но то се није догодило!

У другом полугодишту смо имали родитељски састанак са децом, а на крају школске године смо објавили књиге (писане на часовима српског језика). Родитељи овог дечака су сваки пут били видно узнемирени јер је по понашању њихов дечак одударао од остале деце.

Но, пошто су видели да ни учитељица ни остала деца, а ни родитељи остале деце томе не придају већи значај, него га бодре и похваљују за сваки успех, као и осталу децу, сарадња се учврстила и наставили су да са поверењем долазе у школу и заједно са тимом раде оно што је у дечаковом интересу.

Активност 4

На улазу у школу постављено је сандуче за питања и уз њега обавештење за родитеље да уколико имају било какво питање у вези са инклузивним образовањем, могу да га запишу и убаце у сандуче, а да ће се одговор наћи на табли за одговоре. Међутим, то је била једина активност која није дала резултате – сандуче је постављено, али се нико није обратио за помоћ на овај начин. Анализом ситуације дошло се до неколико могућих разлога за то:

- сандуче и обавештење нису били довољно видљиви
- овакав начин комуникације није близак родитељима или није било заинтересованих за питања на ову тему
- родитељи су слободни да се директно обрате за помоћ и подршку, па нису имали потребу за анонимношћу

Активност 5

Савет родитеља је обавештен о инклузивној политици школе и активностима које се у њој реализују путем пројекта. Предложено је да би један члан Савета родитеља требало да буде и представник деце са потешкоћама у развоју. Како је Савет родитеља за ту годину већ био формиран, што значи да је свако одељење имало свог представника у Савету, предложено је да се накнадно у рад Савета укључи и један родитељ детета са потешкоћама у развоју. Задатак родитеља би био да присуствује састанцима Савета, извештава, предлаже и учествује у планирању активности Савета, без права одлучивања (гласања). Одељењске старешине које имају у свом одељењу децу са потешкоћама у развоју, добиле су задатак да поразговарају са родитељима деце и предложе им чланство у Савету. Чланство је прихватила мајка дечака са церебралном парализом који похађа први разред.

На крају школске године Савет родитеља је анкетиран о томе колико су били укључени у пројектне активности. Анкета је показала да је већина родитеља из Савета родитеља била упозната са пројектним активностима у школи и већина је за те активности чула управо на састанку Савета родитеља, док су остали наводили да су чули од одељењских старешина, педагошко-психолошке службе и пројектног

тима. Ипак, већина је навела да није учествовала ни у једној активности, а као разлоге су наводили недостатак времена, затим став да нису знали како да лично допринесу својим присуством, као и да нису имали потребу јер у одељењу њиховог детета нема деце са потешкоћама у развоју. Они који су се изјаснили да су присуствовали некој од активности у школи, навели су да им се допао начин на који су родитељи анимирани и ангажовани, ангажовање педагошко-психолошке службе и пројектног тима, ширење толеранције, помоћ и подршка деци са потешкоћама у развоју, добробит за све. Потом су родитељи навели да би било потребно укључити што више ученика и родитеља у овакве и сличне активности и да родитељи треба да буду што више информисани и ангажовани у животу школе. Један део родитеља је још сматрао и да је инклузивно образовање пожељно, али тешко изводљиво у нашим условима, док је већина родитеља изјавила и да је инклузивно образовање неопходно јер пружа могућност квалитетног образовања свој деци.

Прилој: Анкејта за родитеље

УПИТНИК ЗА РОДИТЕЉЕ

Пројекат „Школа која даје шансу“ се приводи крају. Да бисмо могли проценити колико су пројектне активности биле успешне, молимо Вас да одговорите на постављена питања.

1. Да ли сте били упознати са активностима у оквиру пројекта „Школа која даје шансу“, који се у току ове школске године реализовао у нашој школи?
2. На који начин сте сазнали за ове активности?
3. Да ли сте учествовали у некој од њих и ако јесте наведите у којој?
4. Ако нисте наведите зашто нисте.
5. Шта Вам се у активностима којима сте присуствовали допало?
6. Шта бисте волели да се организовало другачије?
7. На које бисте све начине волели да будете укључени у живот и рад школе?
8. Укључивање деце са сметњама у развоју у редован систем образовања по Вашем мишљењу је:
 - а) неопходно, јер пружа могућност квалитетног образовања свој деци
 - б) пожељно, али тешко изводљиво у нашим условима
 - ц) неприхватљиво, јер _____

(дописати шта)

Хвала на сарадњи!

Пројектни тим

Највећу тешкоћу у реализацији ових активности представљало је питање како информисати и мотивисати родитеље да се укључе у неку од њих.

Информисање родитеља је ишло у више праваца:

- информације и презентације на Савету родитеља;
- обавештења на огласној табли и видљивим местима на улазу у школу;
- позивна писма родитељима.

Мотивација се огледала у представљању атрактивних тема са једне стране, и у организационој флексибилности са друге стране.

Исходи

С обзиром на број реализованих активности којима је био обухваћен један број родитеља, може се рећи да је повећана осетљивост свих актера за проблеме са којима се суочавају деца са сметњама у развоју и њихове породице, створила се позитивнија, прихватљива атмосфера и повећао се степен информисаности и разумевања ове области. Тиме се омогућило и повећање учешћа родитеља у животу школе што утиче и на побољшање квалитета образовања деце са сметњама у развоју, али и све остале деце.

Конкретно, исходи ових активности су:

- један број родитеља је едукован за препознавање потешкоћа и пружање конкретне помоћи свом детету у учењу;
- сензибилисани родитељи „типичне“ деце путем трибина;
- израђени и реализовани ИОП-и за сву децу којој су потребни уз активно учешће родитеља у ИОП тиму;
- постављено сандуче за родитељска питања и тиме омогућен још један начин комуникације са њима;
- 1 родитељ детета са потешкоћама у развоју је укључен у рад Савета родитеља.

Пример иприпремила: Драгица Миражић Немеш, наставница грађанској васпитања, ОШ „Соња Маринковић“ Нови Сад

Пример 3

Б. је ученик шестог разреда који живи у условима који нису подстицајни за рад и развој детета. Материјални услови су неповољни, а родитељи незапослени. Ученик има интелектуалне тешкоће. Вредан је и одговоран.

Припрема других родитеља у циљу успешне интеграције ученика у одељење и школу

Опис ситуације:

- заказивање родитељског састанка;
- упознавање ђачких родитеља са ученицима који имају посебне потребе (хетероген састав одељења– надарени ученици, слабовиди, ученик снижених интелектуалних способности);
- рад са децом која имају посебне потребе подразумева посебан приступ и начин рада;
- истаћи значај сарадње ученик-ученик;
- истаћи значај подршке ученик-родитељ;
- истаћи значај подршке ученик-наставник.

РАДИОНИЦА – родитељи су подељени у четири групе; свака група је добила задатак да сагледа добити за различите интересне групе

Прва група: истаћи користи за ученика без сметњи у развоју

Друга група: истаћи користи за ученика са сметњама у развоју

Трећа група: истаћи користи за родитеље ученика без сметњи у развоју

Четврта група: истаћи користи за родитеље ученика са сметњама у развоју

Након заједничког, тимског рада представник сваке групе је презентовао закључке члановима осталих група.

Користи за ученика без сметњи у развоју:

- сагледава и прихвата људске различитости-развија толерантност;
- уочава проблеме са којима се суочавају вршњаци и учи да се могу превазићи;
- развија осећај за потребе других;
- осећа задовољство приликом пружања помоћи и подршке другоме;
- развија пријатељство;
- вршњачка едукација позитивно утиче на мотивацију и успех у школи;
- стиче нове вештине и знања.

Користи за ученика са сметњама у развоју:

- ученик постаје део групе, тима;
- прихваћен је међу вршњацима;

- развија самопоуздање и самопоштовање;
- сагледава и прихвата људске различитости-развија толерантност;
- учи да сарађује и развија пријатељство;
- има већу мотивацију за напредовање;
- развија вештине комуникације;
- учи на основу модела друге деце;
- стиче нова искуства;
- добија могућност да користи „јаке стране“;
- осећа задовољство постигнутим успехом – напредовањем.

Користи за родитеље ученика без сметњи у развоју

- упознају децу другачију од своје и разумеју њихове особености;
- уважавају различитости;
- развијају позитивне ставове према деци са сметњама у развоју и њиховим породицама;
- развијају солидарност;
- дају позитиван пример својој деци.

Користи за родитеље ученика са сметњама у развоју:

- боље упознају своје дете у поређењу са вршњацима;
- развијају реалније ставове према могућностима детета;
- осећају се мање усамљено, а више као део заједнице;
- размењују искуства са другим родитељима (ученика и са и без сметњи у развоју);
- добијају помоћ и подршку других родитеља (ученика и са и без сметњи у развоју);
- мање су забринути за будућност.

Овакав начин рада створио је подстицајну атмосферу и допринео заједничком закључку да је неопходно пружање сваке врсте помоћи ученицима са сметњама у развоју.

Тешкоће у спровођењу активности

Предрасуде појединих родитеља да рад у одељењу може бити успорен и отежан присуством ученика са сметњама у развоју успешно су превазиђене заједничким дискусијама које су вођене у оквиру група.

Процена добити:

- напредовање ученика у свим сегментима;
- већа социјализација;

- превазилажење предрасуда;
- активности нису наметане, прилагођене су потребама;
- превазиђене су баријере у односу међу ученицима.

***Пример иприремиле:** Слађана Максимовић, професорка разредне наставе, Јасмина Видосављевић, професорка географије, ОШ „Милутићин и Драгиња Тодоровић“, Крајевеца*

У оквиру пројекта „Функционални модел развоја инклузивног образовања“, ОШ „Десанка Максимовић“ из Чокота је посебно пилотирала **План сарадње са родитељима и њиховог укључивања у живот школе** са циљем осмишљавања приступа у развијању квалитетне сарадње са родитељима деце са сметњама у развоју, као и укључивања родитеља у рад Савета родитеља и Школског одбора.

Активности и постигнути резултати

Организација семинара за родитеље деце са тешкоћама

С циљем што бољег представљања инклузивног образовног приступа родитељима у школи је организован семинар за родитеље. Семинар је био намењен Савету родитеља школе, и родитељима деце са тешкоћама у развоју.

Семинар је одржан 25. 11. 2009. године. Семинару је присуствовало око 70 учесника (45 родитеља деце укључене у инклузивни образовни приступ и 25 родитеља осталих ученика).

Семинар је рађен на интерактиван начин. Радило се у две групе, а модератори и фасилитатори су били чланови Тима за инклузију.

Теме о којима се разговарало на овом семинару:

1. Шта је то инклузија,
2. Стање у образовању у домену инклузивних приступа, са нарочитим освртом на стање у нашој школи,
3. Наши досадашњи кораци ка инклузивном моделу,
4. Предности и тешкоће у реализацији оваквог модела,
5. Упознавање са индивидуално-васпитно образовним плановима.

Након овог, условно речено пленарног дела, радило се у малим тимовима, који су већ били формирани за израду ИВОП-а. Предност овог семинара била је у томе што су присуствовали и родитељи

чија су деца у прошлој години радила по ИВОП– у и била укључена у школски пројекат „Школа за све“ (који је школа реализовала захваљујући средствима Фонда за отворено друштво).

Сматрамо да је овај семинар био велика добит за родитеље, како у самом сазнајном аспект, тако и у могућности да се међусобно зближе, упознају и поделе своје зебње. На овом семинару смо изабрали и представнике родитеља за Савет родитеља и Школски одбор.

За родитеље деца без тешкоћа добит је била у упознавању ове проблематике, али и у могућности да својим доприносом унапреде статус родитеља у школи. Будући да је највећи број њих дошао са изузетном мотивацијом то је био начин да сасвим учврсте своја уверења о оправданости оваквог приступа.

Упознавање Савета родитеља са ДИПС пројектом, заједнички састајанак и дојовор о сарадњи

Савет родитеља информисан је о учешћу у пројекту „Развој функционалног модела инклузивног образовања још у време када је школа попуњавала упитник и слала обавештења о свом досадашњем искуству. Сви су вест о укључењу дочекали с поносом, јер школа у средини важи за модерну са прогресивним идејама. На седници Савета родитеља поред детаљног упознавања са пројектом, покренуте су иницијативе за укључивањем родитеља у реализацију пројекта. Већ смо имали представнике родитеља у Школски инклузивни тим, али је сада требало иницирати низ нових активности и родитеље који ће суштински подржати ову инклузивну оријентацију. На том састанку донето је низ одлука које су свакако допринеле бољој имплементацији пројекта:

- Део средстава из фонда „Ученички динар“, који се сакупља на иницијативу и одлуку родитеља, утрошити на бољем осветљењу школских објеката, како би се поправила безбедност деце;
- Део средстава одвојити за прилагођавање уџбеника потребама деце са тешкоћама (велики део уџбеника се увеличава, а један део се копира и „прави“ према ИВОП-у);
- Организовано низ манифестација са циљем бољег упознавања родитеља и наставника (спортске активности, излети, путовања);
- На сваком тромесечју детаљно извештавати Савет родитеља о току пројекта, постигнутим резултатима, и евентуалним тешкоћама;
- Организовати семинаре за родитеље.

Укључивање представника родитеља деце са тешкоћама у Школски одбор и Савет родитеља

Након реализованог семинара за родитеље, када је направљен избор родитеља деце са тешкоћама, приступили смо укључивању изабраних родитеља у Савет родитеља и Школски одбор.

За Савет родитеља изабрани су родитељи девојчице са аутизмом, ученице 7. разреда и мајка ученице која је слабовида и са оштећењем слуха. Они су од дана избора па до сада присуствовали свим састанцима Савета родитеља, упознати су са свим законским и подзаконским актима који су важни за рад савета, планом рада Савета за ову годину и представљени су свим осталим члановима. Редовно долазе, учествују у раду и дискутују. Још увек не учествују у одлучивању, али је наша интенција да их и у овај део активно укључимо.

За Школски одбор изабран је отац дечака са интелектуалним тешкоћама. Као и представници за Савет родитеља и он је упознат са свим законским и подзаконским актима, статутом школе, Правилником о раду, Планом рада и слично. И он се веома активно укључује у дискусије, али за сада без права одлучивања.

Укључивање родитеља – помоћника у наставни процес

Свака врста укључивања родитеља подстиче ђачка постигнућа. Кад се родитељи укључе у школске активности, они шаљу јасну поруку својој деци да је школа вредна напора и важна. Та порука је од посебне важности за децу са посебним образовним потребама.

Школа „Десанка Максимовић“ у Чокоту кроз разноврсне активности упорно и одлучно ради на томе да привуче родитеље и да их укључи у посебне облике рада. Једна од активности јесте укључивање родитеља као помоћника у наставни процес. Како ова школа још увек нема педагошког асистента, помоћ родитеља деце са посебним образовним потребама јесте од велике користи, како за саму децу, тако и за наставнике.

Својим примером посебно се истиче отац девојчице са сметњама из спектра аутизма која је ове године похађала седми разред. С обзиром на то да девојчица долази из другог краја града, отац је свакодневно довози и одвози из школе, а време док је она на часовима проводи у школи, што је идеална прилика за његово укључивање у наставни процес.

Девојчица је у одељење дошла у шестом разреду и на самом почетку очево укључивање се сводило на интервенције у приликама када је девојчица била узнемирена, кад је галамом и непримереним

повицима/поступцима ометала рад осталих ученика у одељењу. Како је време одмицало, а девојчица се прилагођавала новој средини и вршњацима, тако се и потреба за оваквом врстом помоћи смањивала. Отац је све више радио са девојчицом на савладавању задатака предвиђених ИОП-ом у чијој је изради активно учествовао са одељењским старешином и предметним наставницима. Оваква подршка се углавном односила на рад код куће.

Са набавком нових рачунара и одговарајућег софтвера, прошириле су се и могућности за девојичин самосталан рад у школи, као и за рад уз очеву или помоћ наставника.

Како не може да ради тестове и писмене задатке које раде остали ученици, часове писмене провере девојчица је проводила учећи латиницу на рачунару најчешће уз помоћ свог оца. Ово се показало врло ефикасном методом, јер је до краја седмог разреда девојчица савладала готово сва штампана слова латинице.

Часови физичког васпитања су била још једна прилика за оца да узме активно учешће у наставном процесу тако што је помагао свом детету у активностима на часу, а и сам учествовао у играма, тиме подстичући ентузијазам и интересовање за спорт како код свог детета, тако и код свих осталих ученика у одељењу.

И сам музичар, отац је, давањем сопствене опреме на коришћење, у великој мери помогао рад школског хора у оквиру школских приредби и прослава.

Као главна тешкоћа у покушајима да се овај родитељ још више ангажује показала се недоступност адекватне просторије за рад, али још више неспремност појединих наставника да свој посао „препусте“ некоме ко није наставник, што би изискивало додатне припреме за наставу. Ова би тешкоћа требало да буде превазиђена у наредној школској години, јер се наставни кадар континуирано обучава за рад са децом са посебним образовним потребама (сада сви предметни наставници имају завршене обуке за израду ИОП-а) и ствара могућности за унапређење наставе, што укључивање родитеља у наставни процес свакако јесте.

Укључивање осталих родитеља огледало се у редовном доношењу на заказане састанке, активном учествовању у стварању и ревидирању ИОП-а, присуствовању огледним часовима.

Важно је да истакнемо да је и један „пасиван“ вид укључивања у наставни процес тај да су сви родитељи упознати са садржајима који ће бити реализовани током текуће недеље, или месеца, за поједине наставне области.

Такође смо родитеље обучавали за примену појединих софтвера које смо набавили у школи, и саветовали им употребу у кућним условима.

Сматрамо да ћемо у току следеће школске године успети да створимо механизме за изнајмљивање ових софтвера од стране родитеља и то ће бити задатак за библиотекаре наше школе.

Пример ирипремила: *Лидија Крстић, професорка енглеског језика*

Укључивање родитеља у рад секција које раде при школи

У школи „Десанка Максимовић“ ради 24 секција чије часове посећују сви ученици у складу са својим интересовањима и афинитетима. У рад секција укључена су и деца са посебним образовним потребама као и њихови родитељи. У оквиру пројектног задатка који је добила наша школа, између осталих видова укључивања родитеља у рад школе, трудили смо се да родитељи буду укључени у рад појединих секција, а у складу са њиховим могућностима. Родитељи су се сами опредељивали за неку од секција на заједничком састанку свих родитеља деце са посебним образовним потребама и тима за инклузију. Секције у које су били укључени родитељи деце са посебним образовним потребама су: луткарска, риболовачка, шаховска, новинарска, драмско-рецитаторска, хор и оркестар и пливачка.

У оквиру луткарске секције родитељи су учествовали у прављењу лутака, костима за лутке па чак и у осмишљавању и организовању саме представе. Били су нам веома драгоцени сарадници и у организацији луткарског фестивала одржаног у издвојеном одељењу у Новом Селу.

Укључивање родитеља деце са посебним образовним потребама у рад новинарске секције огледа се у прикупљању информација и изради чланака за школски часопис „Десанкина дружина“ који излази два пута годишње. Родитељи су писали чланак о представљању школе у Регионалном центру, као и о представљању инклузивног образовног модела у медијима.

У рад драмско-рецитаторске и пливачке секције као и у рад секције хор и оркестар родитељи су били укључени као пратиоци деце и сарадници наставницима.

У рад пливачке секције били су укључени и као помагачи професорима који су водили децу. Када је у питању хор и оркестар, родитељи помажу у организовању сценског наступа и аранжирању сцене, у набавци и ношењу инструмената, као и у прављењу костима. Били су укључени и у рад шаховске секције и учествовали на шаховском турниру који је организован у матичној школи у Чокоту. У рад риболовачке секције били су укључени и родитељи деце са посебним образовним потребама.

ловачке секције родитељи деце са посебним образовним потребама били су укључени у организацију и реализацију извођења риболовачких излета на Бованском језеру, као и на рукавцима Јужне Мораве и традиционалној посети сајму лова и риболова који се сваке године одржава у хали Чаир, у Нишу.

У реализацију поменутих активности укључено је 12–15 родитеља, а њихов степен укључености и број варира у зависности од конкретне активности која треба да се реализује. Сарадња је била веома добра и продуктивна.

Пример иприредиле: *Сузана Рисџић, професорка разредне наставе, Ивана Илић, професорка разредне наставе*

Укључивање родитеља у школске приредбе

Поред редовних наставних и ваннаставних активности, предвиђени су и други облици сарадње са родитељима деце са посебним образовним потребама. У оквиру те сарадње, планирано је да родитељи учествују у реализацији школских приредби. Овом врстом сарадње остварујемо већи степен поверења родитеља, омогућавамо бољу подршку а самим тим квалитетније упознајемо децу. На заједничким састанцима, родитеље смо најпре информисали о предстојећим активностима, тј. датумима одржавања школских приредби. Родитељи су својим идејама а касније и активним учешћем, допринели бољој реализацији. Такође, на овим састанцима, договорени су носиоци активности, као и време реализације.

Европски дан језика – Ову приредбу организују професори страних језика, сваког 26. септембра. Ове године, њима су се придружила деца са тешкоћама у развоју и њихови родитељи. Родитељи су учествовали у организацији простора и као техничка подршка. Својим фотоапаратима и камерама забележили су најзанимљивије детаље са ове приредбе.

Дечија недеља – Ово је највеселија приредба која се одржава у школи, јер су носиоци активности ученици млађих разреда и њихови родитељи. Родитељи деце са потребом за посебном друштвеном бригом били су задужени да заједно са децом и учитељицама учествују у припреми (костима, маски за луткарску представу, набавку народних ношњи за фолклорно извођење, исписивању дечијих права на пратећим паноима). Нарочиту пажњу посветили смо родитељима првака, за које се постарао посебан тим који их је након директоркиног обраћања, обавестио о начину рада школе, врстама подршке која

је доступна у школи. То је била и прилика за поделу „Добродошлица“ у Дечији савез.

Свети Сава – Традиционално, као и у свим школама широм Србије, 27. јануара обележава се школска слава Свети Сава. У преподневним часовима, родитељи су одвели своју децу на светосавску литургију, а затим их довели у школу где су били учесници школске приредбе. Деца су била директни учесници приредбе, док су родитељи помогли у организацији. Један родитељ је донео своје озвучење, док су остали помогли око адаптације простора за ову прилику и припремили послужење за позване госте и све присутне. Сви заједно бринули су о томе да све протекне у најбољем реду. И родитељи, као и деца, осетили су задовољство што су учесници овакве свечаности.

Дан заљубљених – Уочи 14. фебруара, Дана заљубљених, деца су уз помоћ својих родитеља припремила разне предмете, употребне и украсне, на тему љубави. Ови производи су били изложени у холу школе и направљена је изложба продајног карактера. Поред учешћа у постављању изложбе, родитељи су учествовали и у самој продаји. Од прикупљеног новца купљени су, по жељи деце, разни спортски реквизити. У овој активности учествовало је двадесетак родитеља. Носиоци активности били су разредне старешине и родитељи деце са посебним образовним потребама. Њихов задатак био је да дизајнирају предмете који су се касније израђивали на часовима ликовног. Такође су били и учесници маркетиншког тима и реализатори директне продаје.

Дан школе – 16. мај је Дан наше школе. Месецима унапред врше се припреме за ову приредбу у којој значајно учешће имају деца са посебним образовним потребама и њихови родитељи. За потребе приредбе родитељи су учествовали у следећим активностима: прављење костима, фризура, маски, обезбеђивање озвучења, постављање изложбе ученичких радова и предмета насталих као производи радионица са родитељима, постављање послужења за госте, подела школског часописа гостима, обезбеђивање превоза и довођење деце на место где се одржавала приредба. Велики број родитеља се одазвао позиву на сарадњу, и на обострано задовољство приредба је протекла без проблема. Родитељи су и у овој прилици увидели да су веома битан фактор у раду школе као и то да су веома важни као подршка својој деци у њиховом развоју и напретку.

Пример припреме: Соња Јовановић, професорка разредне наставе, Силвана Видојковић, професорка разредне наставе

Организација трибина

У школи „Десанка Максимовић“ се годинама уназад одржавају трибине у којима узимају активно учешће и родитељи. Њима се обележавају међународни датуми и указује се на значај и важност њиховог обележавања. У школској 2009/10. години одржано је девет трибина, које су имале улогу да подигну свест о значају постојања тих датума у развоју човечанства:

- „Светски великани у мисији мира“ – у оквиру обележавања Светског дана мира а и као учесници пројекта „Школе мира“, овај дан радо обележавамо. Презентовани су садржаји о мировним покретима, биографије бораца за људска права, о расној дискриминацији, амбасадорима мира, ангажовању српских спортиста у оквиру пројекта УНИЦЕФ-а, против насиља у школама као и промовисању здравог начина живота.
- „Значај исхране за правилан развој“ у сарадњи са гостима из Института за јавно здравље у Нишу и Центра за промоцију здравља: др Оливером Радуловић и др Аном Стефановић. Највећим делом трибина је протекла у интерактивном разговору деце и родитеља са гошћама и реализаторима. Посећеност је била велика, јер је тема врло интересантна и актуелна с обзиром на начин и брзину живота.
- „Први просветитељи Ниша и околине.“ Уз пригодне илустрације, фотографије, филм *Од Часовца до Буквара* и одломке из књиге Михаила Голубовића *Калчине њриче*, приказан је настанак првих школа и развој просветитељства у Нишу као и у нашој школи.
- Људска права и заштита. На пригодном стриповном примеру дочаран је пример расне дискриминације чиме је започета трибина. Присутни су упознати са историјом људских права, од идеје до реализације, преко усвојене Повеље УН, у којој се све државе обавезују да ће заједно и свака за себе сарађивати са организацијом у смислу спровођења тих циљева. Вођена је дискусија у коју су се спонтано укључивали скоро сви присутни. Тема се показала занимљивом, јер су ученици и родитељи свесни својих права и одлучивања али их патријархална средина и менталитет спречавају да увек своја права спроведу у дело.
- „Живот и дело Светог Саве.“ Светосавском химном свечано је започет и обележен дан уочи славе нашег просветитеља. Вероучитељи су својим излагањима употпунили знања о

првом српском просветитељу, проповеднику доброте и мира. Деца су анегдотама о светом Сави дала свој допринос у презентовању.

- „Значај превентивне активности у спречавању болести зависности.“ Трибина је садржала кратак филм о дрогама (састав, начин коришћења, штетни утицај на организам и последице), кратку презентацију о болестима зависности и дискусију. Презентацију су водили ученици обухваћени индивидуално-образовним програмом у сарадњи са ученицима који им пружају подршку и у свакодневном раду. Носиоци трибине су психолог и педагог школе у сарадњи са ученицима 8. разреда – парламентарцима који су у Тиму за инклузију, као и ученици са различитим тешкоћама у развоју.
- „Улога и заштита воде у еколошкој равнотежи“. У виду импресивног писма које је дато у виду презентације, указано је на значај воде и последицама небриге о води. Приказан је *Филм о води* који је прављен у оквиру пројекта *За здраву ишпику воду*, чији смо учесници.
- „Велика открића математичара“ Трибина је замишљена као расправа великих математичара: Талеса, Питагоре, Еуклида, Хипатије и АЛ Хваризмија са публиком. Одељење 5–3 веома предано нас је провело кроз историју математике покушавајући да дочара величину научника, њихове дилеме, потешкоће кроз које су пролазили да би дошли до својих открића, али и да нас подсети да је математика саставни део наших живота у које улази оног тренутка када се родимо и излази из њих тек кад и ми изађемо.
- „Живот и рад Десанке Максимовић“. Направљен је прави колаж стваралаштва песникиње Десанке Максимовић и културног блага ужег простора. Све је било покривено музичком позадином, а на видео биму су се смењивале презентације везане за лепоте Србије и народно стваралаштво и традицију српског народа. На самом крају је уз хор млађих разреда, двадесетак чланова етнотуристичке секције у сарадњи са родитељима на модној ревији је приказало ношње из нашег краја.

Развојним школским програмом наша школа већ годинама уназад одржава трибине које су од великог значаја за рад школе. Овде су приказане трибине само из ове школске године. Одабир трибина врши директор школе у сарадњи са педагошко стручном службом. Обухваћени су сви сегменти живота који су битни за свакодневни

живот, а такође и за цело човечанство. О трибинама и њиховој тематици обавештавамо родитеље на родитељским састанцима (читањем гентограма активности на почетку школске године), панфлетима, на Савету родитеља и анимацијом деце о теми која је актуелна тог месеца. На овај начин родитељи су информисанији о здрављу, психофизичком и социјалном развоју деце, еколошким проблемима и разним другим стручним темама. На свакој трибини дискутује се о задатој теми. Трибина им омогућава опуштenu атмосферу, јер седе заједно са својом децом и наставницима, а нарочито учешће узимају у темама које су им животно блиске или где препознају неке своје проблеме. Тада једноставно питања навиру сама по себи, што од деце или њих самих. Тако су мотивисанији да лично дају свој допринос на одређену тему наводећи лични пример, а на тај начин посвећује више пажње животно важним стварима чиме се мењају њихове навике и погледи на свет.

Дискусије су плодносније укључивањем стручних лица из друштвене средине (лекари, уметници, јавне личности, студенти) јер школа је „отворен систем“. На тај начин успоставља се интензивнија сарадња са стручном службом пошто су они присутни на свим трибинама.

Учешћем родитеља у реализацији трибина (сакупљање етно материјала, техничка подршка, активне дискусије, налажење материјала на интернету, рад на илустрацијама), родитељи осећају одговорност, припадност, укљученост, а самим тим су и уваженији. Ствара се атмосфера међусобног поверења између родитеља, наставника и деце, чиме се лакше превазилазе постојећи проблеми. Овакве трибине негују спремност, смисао и способност за међусобно комуницирање, подизање нивоа свести за сарадњу, толератност и уважавање туђих предлога и мишљења, буде и задовољавају интелектуалну радозналост и стварају могућност да истражују и упознају достигнућа у науци, доприносе постепеном уклапању у демократске норме одлучивања. Напомињемо да су учешће у раду узимали сви родитељи, а подела активности је била таква да у складу са могућностима, интересовањима добију задужења.

Пример иницијативе: Милена Ситанковић, професор разредне наставе, Биљана Миленковић, професор разредне наставе

Заједнички излет родитеља и наставника

У оквиру пилотирања укључивања родитеља у живот и рад школе, наш тим је организовао заједнички излет родитеља чија су деца обухваћена инклузивним образовним приступом, родитеља деце без потешкоћа и наставника. Излет је реализован 27. 6 2010. године

до Сокобање, са 47 путника и то 27 родитеља и 20 наставника, вођа пута је била директорка школе. Излет је обухватао обилазак знаменитости Сокобање, заједнички ручак и спортске активности. Добит: У неформалном дружењу и опуштеној атмосфери могли смо далеко квалитетније да разговарамо, да се боље упознамо и да једни друге сагледамо са оне праве, топле људске стране. Добит наставника је у томе што су стекли детаљнију слику о ставовима и понашањима унутар породице, о односима који владају у породици, те могу лакше разумети понашање ученика. Ту смо могли видети ко из породице може бити прави партнер за даљу сарадњу. Наиме, из неких породица је нпр. мама била та која је стално долазила у школу, а овде смо видели да је тата много бољи сарадник, или обратно. Родитељи су нас на овом излету доживљавали као пријатеље и били много отворенији и разговарали о стварима о којима не разговарамо у школи, што због ограниченог времена а и због тога што је у школи однос наставник-родитељ веома наглашен. Били смо у могућности да својим понашањем мењамо и неке ситније ставове родитеља. Добит родитеља је у томе што су могли са неким ко је пријатељски настројен да поделе своју ситуацију, да о томе причају и пред другим родитељима без бојазни од подсмеха и неразумевања, јер је у тим ситуацијама наставник био ту да их подржи. Могли смо да се договарамо о даљим корацима које ћемо предузимати наредне школске године у циљу што бољег укључивања родитеља у живот школе, могли су да изнесу своје сугестије, предлоге и жеље, своје бојазни и страхове.

Потешкоће у реализацији овакве активности могу бити пре свега материјалне природе што се може превазићи неким излетом који не подразумева организовани превоз што значајно смањује трошкове. Пре организације излета треба направити добру припрему родитеља, објаснити им циљеве излета да би имали добар одзив родитеља. Излет треба што раније најавити да би родитељи, а и наставници могли да испланирају своје време, до дана поласка их редовно подсећати на ову активност и тиме подићи ниво њихове заинтересованости и обавезно телефоном још једном потврдити долазак. Овај последњи позив, дан пре пута никако не би требало да прескочи онај ко је озбиљно заинтересован да излет реализује. Ми смо уживали, пробајте и ви.

Пример припреме: Веселинка Сijanковић, професорка математике, чланица школској инклузивној тима, Валентина Вељковић – Николић, професорка српској језика, чланица школској инклузивној тима

Општи циљ је осигурати да школа буде место где сва деца учествују и третирају се равноправно. Ово укључује промену у начину схватања и размишљања о образовању. Инклузивно образовање је приступ који сагледава начине на које је потребно трансформисати образовање како би оно одговорило на различита својства ученика, односно било прилагођено сваком ученику. То значи подизање квалитета образовања унапређивањем ефикасности наставника, промовисањем методологије која је оријентисана на учење, развој одговарајућих уџбеника и материјала за учење, као и осигуравање да школе буду безбедне и здраве за сву децу.

Јачање веза са заједницом је, такође, од виталног значаја: однос између наставника, ученика, родитеља и друштва уопште је кључан за развој инклузивног окружења за учење.

UNESCO, Education, <http://www.unesco.org/en/inclusive-education/10-questions-on-inclusive-quality-education/>

АНЕКС 1

ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ПИЛОТ ШКОЛА

Основна школа „Мирослав Антић“, Чонопља

ОШ „Мирослав Антић“ у Чонопљи је сеоска школа која данас броји 245 ученика. Сеоска смо и мултиетничка средина (Срби, Мађари, Хрвати, Буњевци, Роми итд.). Број ученика из године у годину опада услед миграција породица из села у град, а број сиромашних и социјално угрожених породица, у односу на број деце у школи, се повећава. Рад у таквој средини стварао је потребу за сагледавањем ученика са више аспеката, схватајући да препреке на које ученик наилази треба отклонити како би се развијао и напредовао. Добри међуљудски односи у колективу и позитиван став управе школе, стручне службе, наставника и свих запослених у школи према укључивању сваког детета у школу, сигурно су један од услова развоја инклузивне културе у нашој школи.

Своје компетенције смо повећавали похађајући различите едукације: Ненасилна комуникација, Активно учење, Учионица добре воље, Креирањем индивидуалних образовних планова до образовне праксе, Хиперактивност и АДХД, Одељењски старешина у савременој настави, Наставник као креатор климе у одељењу, Школско оцењивање у основној школи, Примена тестова знања. Али желимо истаћи да се у нашој школи велика важност придаје доношењу знања на колеге и нове раднике, као и личном стручном усавршавању. Када нам сопствени ресурси нису били довољни обраћали смо се за помоћ стручњацима ван школе.

Према нашем мишљењу и искуству добрим руковођењем и организацијом рада, међусобном сарадњом, ослањањем првенствено на сопствене ресурсе, а отворени и за подршку са стране, стичу се предуслови за учење и оспособљавање детета за живот у заједници.

ОШ „Мирослав Антић“, Николе Тесле 34, 25210 Чонопља

Телефон: 025/844-064

Факс: 025/844-868

Телефон директора: 064/2724286

Email: osanticm@nadlanu.com

Email стручне службе: verazvezdana@gmail.com

Основна школа „Љубица Радосављевић Нада“, Зајечар

Основна школа „Љубица Радосављевић Нада“ почела је са радом 1. септембра 1972. године са 640 ученика распоређених у 23 одељења и то 12 у разредној и 11 у предметној настави. Школа је имала и три групе продуженог боравка.

Налази се на десетак минута од центра града. Наменски је грађена. Учионице су распоређене у приземљу (предшколске групе и разредна настава) и на два спрата (учионице и кабинети за предметну наставу).

У школи постоји физкултурна сала, која једина у граду задовољава потребне критеријуме за извођење наставе физичког васпитања. Информатички кабинет поседује 15 рачунара (донација „Телекома“). Такође постоји медијатека, која се стално осавременује новим наставним средствима. Школа има и библиотеку са преко 6000 књига и зубну амбуланту. Трпезарија се користи за ужинање предшколске деце и дистрибуцију ужине осталим ученицима. У школском дворишту налазе се терени за фудбал, одбојку и рукомет, а за предшколску децу направљен је паркић, који је ограђен.

Данас наша школа има 618 ученика, распоређених у 25 одељења и то у 12 одељења разредне и 13 одељења предметне наставе. При школи постоје и 4 предшколске групе, са око седамдесеторо деце.

У школи раде: 4 васпитача, 12 учитеља, 36 наставника, психолог и педагог. Сви учитељи, наставници и стручни сарадници су укључени у стручно усавршавање. Од семинара које су прошли скоро сви наставници, учитељи, васпитачи и стручни сарадници, издвајамо, као најважније: Активно учење/настава, Корак по корак, Комплексни метод у настави почетног читања и писања, почетни курс информатике, примена мултимедија у настави, Дефицит пажње и хиперактивност деце, а од семинара које су прошли само неки појединци или мање групе: семинари за ГВ од I-VII разреда, Инклузивно образовање – од праксе ка политици, Ни црно – ни бело, Форум – театар, Умеће одрастања, Умеће комуникације, као и низ методичких семинара из разних предмета.

Ученици наше школе већ годинама постижу завидне резултате на такмичењима. Школа је позната у граду и по драмском стваралаштву. Године 2004. ученици петог разреда припремили су представу „Капетан Џон Пиплфокс“, са групом наставника. Представа је изведена на Мајским играма у Бечеју 2004. године и награђена са две награде: за најбољу сценографију и за тимски рад (сценографију су урадили наставници са ученицима). Такође је ова представа изведена у ревијалном делу которског међународног фестивала дејчег драмског стваралаштва, исте године. У Зајечару је изведена десетак пута у Народном позоришту „Зоран Радмиловић“. У школи раде следеће секције: драмска, литерарна, рецитаторска, ликовна, математичка, биолошка, еколошка,

географска, историјска, секције младих физичара и хемичара, секције страних језика (енглески, француски и италијански језик), архитектонска, саобраћајна и фото-секција, мали и велики хор. Школски лист „НАДА“ излази једном годишње, за Дан школе, а уређују га ученици са наставницима.

Школа је домаћин многих семинара на којима се стручно усавршавају наставници, стручни сарадници и васпитачи. Такође је домаћин многобројних спортских манифестација и турнира.

Школа се може назвати инклузивном, јер годинама успешно у њој уче деца са различитим врстама потешкоћа у развоју, а такође и ромска деца, деца из хранитељских и социјално угрожених породица. Школа је пилот пројектом добила сензибилније наставно особље за рад са децом са развојним потешкоћама, а захваљујући обукама, повећана је и њихова компетенција.

У школи се негују мултимедијална и активна настава. Изучавају се три страна језика: енглески, француски и италијански (једина школа у Тимочној Крајини у којој се учи италијански језик).

Родитељи сарађују са шклом и веома су активни у ваннаставним активностима и естетском уређењу школе.

Сваке године, пети разред има интердисциплинарни час у Феликс Ромулиани и завршни квиз „Шта знаш о Ромулиани“, у сарадњи са музејом и другим основним школама.

У оквиру ДИЛС пројекта, школа је опремљена рампама, чиме је постала доступна још већем броју деце. Од опреме, учила и помагала, школа је набила следеће: плаву таблу за слабовиду децу, едукативне материјале за подстицање деце развоја, два лап-топа, хенд-камеру, два дигитална фото-апарата (за фото-секцију), два компјутера, један ласерски штампач, два CD – плејера, стручну литературу и нови тест за испитивање зрелости за школу. У једној учионици направљен је развојни кутак, а у наставничкој канцеларији – инфо-деск кутак. Од обука, у оквиру пројекта, реализовани су семинари: „Деца са посебним потребама у предшколској установи и основној школи“, за све наставнике, васпитаче и стручне сараднике, „Дете са епилепсијом у разреду“ и „Учионица добре воље“, за већину наставника.

Директор школе: Новица Димитријевић

Педагошкиња: Даниела Будимски

Психолошкиња: Лина Ђорђевић

Адреса: Ђердапска бб, Зајечар

Телефони: 019/ 442-112 (педагошко-психолошка служба)

Тел./факс: 019/ 442-113 (секретар)

Email: ljubica-nada@nadlanu.com

Основна школа „Слободан Секулић“, Ужице

„Пета основна“, како су популарно назвали нашу школу, самим надимком као да је претендовала да га и симболички оправда и тежи у свом раду одличним оценама. С обзиром да је најмлађа основна школа у граду, смештена у Крчагову, највећој месној заједници града Ужица, требало је да се докаже, да стекне углед. И сада, након 34 године постојања, поносни смо што веома често чујемо: „Ви се стварно трудите“. Ова реченица је истовремено обавеза али и настојања да наш труд буде не само запажен већ и пример другима, чиме смо допринели да у последњој деценији значајно унапредимо живот и рад школе.

Предност наше школе је што се од оснивања реализује припремни предшколски програм, који је у међувремену смештен у савремен адаптиран простор. Продужени боравак, са тенденцијом да прерасте у целодневни, још један је квалитет школе као и издвојено одељење у селу Љубање, које у склопу ђачке задруге „Младост“ на свом имању има воћњак.

У матичној школи ради и стоматолошка амбуланта.

За потребе квалитетнијег бављења спортом, поред физкултурне сале изградили смо и гимнастичку. Осавременили смо и опремили информатички кабинет, изградили смо мултимедијалну учионицу и направили приступну рампу.

У холовима и учионицама наше школе, али и на фестивалима и другим школама, слушају се песме хорова (млађа и старија група) наших ученика. Поред тога што је школа издала ауторски CD песама за децу, сваке године се објављује школски часопис „Петица“, а дечји клуб „Баци пет“ окупља ученике, родитеље и наставнике око разних садржаја и активности. Школа поседује библиотеку и читаоницу које су сада у фази модернизације.

У последњих неколико година Ученички парламент активно спроводи вршњачку едукацију и организује забавне и спортске активности.

У школи је запослено 53 васпитача, учитеља, наставника и стручних сарадника.

Ученици изучавају енглески, немачки и француски језик и нуди им се више изборних предмета.

Важни догађаји у школи и успеси ученика редовно се налазе на сајту наше школе www.petaosnovna.com.

У последњих неколико година реализовали смо низ пројеката:

- Дечји клуб,
- Добар пут – превенција малолетничке делинквенције,
- Репродуктивно здравље,
- Школа без насиља,

- Промоција хуманих вредности,
- Промоција позитивних вредности,
- Развој функционалног модела инклузивног образовања,
- Нек се чује и твој глас – млади Европљани обликују своју будућност,
- Образовање за одрживи развој.

Већина учитеља и наставника обучени су за примену „Активног учења“, употребу рачунара у настави и „Умеће комуникације“, а већ неколико година у разредној настави примењује се програм вишефронталне наставе.

Од 2007. године пружамо подршку ученицима који имају тешкоће у развоју кроз тзв. посебне програме, што смо као један од задатака тада дефинисали и у Школском развојном плану.

На том плану сада радимо на развијању делотворних модела инклузивног образовања и у међувремену смо обучили 28 запослених у настави из области израде и праћења ИОП-а и Развој креативног и функционалног учења МЕНСА.

ОШ „Слободан Секулић“

Адреса: Норвешких интернираца 18 Ужице

Телефон/факс: 031 562-982

емаил: strucnasluzba@petaosnovna.com

Основна школа „Десанка Максимовић“, Чокот

Основна школа „Десанка Максимовић“ у Чокоту, матична школа са истуреним одељењима, постоји од 1922. године. До 11. 02. 2002. године носи назив „29. новембар“, тада добија ново име по знаменитој песникињи. Ова школа спада у ред највећих основних школа у Нишу. Поред матичне школе постоји још осам истурених одељења, тако да је једна од најразуђенијих школа на овом подручју. Истурена одељења су школе у: Новом Селу, Лалинцу, Доњем Међурову, Горњем Међурову, Мрамору, Крушцу, Мраморском Потоку и селу Бубањ. Сва издвојена одељења, су четворазредна осем одељења у Новом Селу које је осморазредно. Школу похађа 930 ученика. Матична школа броји 597 ученика распоређених у 4 одељења нижих разреда и 12 одељења старијих разреда, док остали ученици похађају школе у истуреним одељењима. У свим одељењима поред редовног програма за основно образовање постоји и обавезан припремни програм. Највећи број наших ђака су ђаци-путници, који после четворазредне школе долазе у матичну школу.

Територијално подручје не подлеже великим миграцијама. Разлог томе вероватно лежи у приближавању граду у територијалном смислу јер од 2005.

године школа припада градској општини Палилула. Велики број људи на територији наше школе је досељен, нарочито са Косова и Метохије. Школу одликује одлична сарадња са родитељима и њихова потпуна укљученост у живот и рад школе.

У школи је запослено 107 радника, а посебан атрибут школе је компетентно наставно особље не само у уско стручним областима већ и у делу општих наставничких компетенција. У нашој школи се стално учи, а у последњих неколико година један број семинара је нарочито допринео развоју квалитета у наставном процесу. Нарочито истичемо следеће семинаре: „Учионица добре воље“, „Активно учење“, „НТЦ систем учења“, „Подршка наставницима и васпитачима у изради и примени индивидуалних образовних планова“. Стечена знања допринела су развоју савремених методских приступа и обиљу наставних метода примењених на часовима у школи. Школа спада у ред отворених и иновативних школа, са израженом пројектном оријентацијом. Бројни су пројекти у којима смо учествовали и учествујемо, али смо нарочито поносни на то што смо изабрани као пилот школа у пројекту „Развијање функционалног модела инклузивног образовања“. Сви ови атрибути су нас определили да истрајемо у напорима да нам школа буде једнако доступна за сву децу, да се ученици добро осећају у школи, да у њој уче на најквалитетнији начин. Зато смо још пре пет година почели да уводимо инклузивни образовни приступ. Најпре су то били пионирски подухвати кроз мрежу иновативних наставника, затим су пионирски подухвати оснажили и из године у годину био је већи број наставника и сарадника који су учили и примењивали инклузивни образовни модел. Сада то чине сви запослени у школи, не зато што је то законска обавеза, већ из истинске вере да је то најправеднији пут у образовању. То је и изазов за све професионалце свог заната, да сталним усавршавањем метода, индивидуализацијом приступа, комбиновањем традиционалних и нових приступа оснаже своје наставничке компетенције. Да би настава одговорила различитим потребама ученика школу смо опремили најразличитијим училима, опремом и асистивном технологијом за децу која имају тешкоће у учењу.

Сви наши ученици су различити, али са једнаким шансама да своје образовне потенцијале остваре на најбољи могући начин и ми сматрамо да је то наша највећа реклама.

ОШ „Десанка Максимовић“

Маршала Тита 18 Чокот

18250 Ново Село

Тел: 018/4265-100

Факс: 018/4265-100

E-mail: desmax@eunet.rs

www.osdesmaxcokot.edu.rs

Основна школа „Соња Маринковић“, Нови Сад

Основна школа „Соња Маринковић“ налази се на Грбавици, у Пушкиновој улици број 28, у Новом Саду. Основана је још давне 1959. године, мада архивски подаци спомињу да ова школа има много дужу традицију. Одмах по оснивању школа добија двојезични карактер – на српском и мађарском наставном језику. За постигнуте резултате у раду добила је низ признања, а међу најзначајнијим је Октобарска награда Новог Сада 1977. године. Такође, ово је школа која је међу првима у граду основала педагошко-психолошку службу.

Школа има 97 запослених и 996 ученика распоређених у 44 одељења. Како је већ годинама уназад број ученика увелико превазилазио просторне капацитете школе, дограђено је ново крило зграде и од ове школске године у употреби је неколико нових учионица, а постојеће су реновиране. Захваљујући томе, настава се сада одвија у две а не у три смене како је то било дуги низ година.

Школа има библиотеку која представља мултимедијални центар – у њој се одржавају разне промоције, часови, пројекције филмова, а ученицима и запосленима је на располагању преко 10.000 наслова.

Као што имамо велики број ученика имамо и велике резултате – наши ученици освајају завидна места на такмичењима, а од нас одлазе у жељене средње стручне школе и гимназије.

Водили смо и водимо рачуна о подизању квалитета наставе, чему у прилог говори и програм „КОРАК ПО КОРАК“ који је пре осам година почео да се примењује у разредној настави, што је био један од разлога зашто родитељи са подручја других школа уписују децу у нашу. У школи је заживело и много пројеката чији је циљ унапређење наставе и ваннаставних активности, међуљудских односа, комуникације и толеранције, подстицање активности деце, њихове самоиницијативности, креативности и партиципације у школском животу.

У последњих неколико година велика пажња се посвећује спровођењу принципа инклузивног образовања јер желимо да наша школа буде ДОСТУПНА И ПРИСТУПАЧНА СВИМА. У том погледу реализовали смо три пројекта чији је циљ био увођење инклузивног образовања, у школи је организовано пет стручних едукација и исто толико ван ње, због чега можемо рећи да нам је више од пола наставног кадра едуковано и припремљено за рад са децом са потребом за додатном образовном подршком. Уписујемо СВАКО дете које жели да се упише у нашу школу и трудимо се да школу прилагодимо сваком од њих. Резултат овога је да смо од стране Министарства просвете препознати као модел школа за инклузивно образовање.

Вишегодишњи рад на подизању квалитета рада допринео је:

- повећању и обезбеђивању квалитетне укључености деце са потребом за додатном подршком у образовни процес;

- повећању компетенција запослених у школи да примењују индивидуализацију приступа и програма и сарађују међусобно на повезивању различитих нивоа образовања;
- стварању пријатељске, толерантне и доступне образовне средине за сву децу;
- промовисању инклузивног образовања и добре инклузивне праксе школе у широј локалној заједници;
- бољој сарадњи са родитељима и повећање њихове укључености у живот школе;
- развоју сарадње са релевантним институцијама у локалној заједници (образовне, здравствене, невладине организације...);
- сталног процеса самовредновања инклузивног развоја школе и акционих планова за даље унапређивање квалитета рада школе.

Мисија школе: Ми смо установа која активним приступом, критичким мишљењем и толерантним односима гради модерну, ефикасну и занимљиву школу по мери детета, која припрема за живот.

Визија школе: Желимо да стручни, професионални и за то мотивисани кадар васпитава и образује децу у побољшаним и осавремењеним методолошким, материјалним и просторним условима, чему би допринела подстицајна клима у колективу, ефективност и ефикасност рада, као и просторно проширење и техничко опремање школе. Тако бисмо подстицали остваривање потенцијала ученика, успоставили и одржавали њихову безбедност, креативност и задовољство, као и задовољство наставника, међусобно повезаних толеранцијом и уважавањем.

Основни мото наше школе је МИ СМО ШКОЛА КОЈА РАСТЕ.

ОСНОВНА ШКОЛА „СОЊА МАРИНКОВИЋ“ НОВИ САД

адреса: Пушкинова 28

тел/ факс: 021/63–64–787

e-mail: ossm@nspoint.net

web site: www.ossonjamarinkovic.edu.rs

Средња економска школа Сомбор

Средња економска школа у Сомбору је основана 1888. године. После низа реорганизација, реформи, промена средњег образовања школа од марта 1993. године послује под називом СРЕДЊА ЕКОНОМСКА ШКОЛА СОМБОР.

Мисија школе је стручно образовање и васпитање младих људи у класичним и огледним профилима спремних да одговоре захтевима посла у складу са европским стандардима или за даље школовање.

Школске 2010/2011. године у школу је уписано 740 ученика у 32 одељења у два подручја рада: *економија, право и администрација* (профили: економски техничар, пословни и финансијски администратор, комерцијалиста) и *трговина, угоститељство и туризам* (трговац, кувар, конобар). У школи се настава одвија и на мађарском језику (профил – кувар).

Школа располаже са довољно простора за одвијање наставе. Ради се само у преподневној смени. Последњих година је доста урађено на побољшању услова за рад и наставу – опремљени нови кабинети за наставу информатике, куварства итд.

Колектив Средње економске школе броји 80 запослених. Сви наставни предмети су „покривени“ стручним кадром. Стручно усавршавање запослених одвија се континуирано учешћем на форумима (огледна одељења), семинарима, састанцима.

Почетком школске 2008/2009. године, Средња економска школа је прославила 120 година свог постојања. Полако су сумирани резултати, успеси, награде, признања.

Последњих година Средња економска школа је присутна у свим доменима школског живота, реформи стручног образовања, медијима.

У школи се паралелно реализује више пројеката значајних за развој и унапређење наставе, прекограничне сарадње, мултикултуралности, толеранције (Пројекат „Јачање квалитета и развој људских ресурса у угоститељству и прехрани“; Пројекат „Мултипликација – Живети толерантно“, ДИЛС – „Развијање функционалног модела примене инклузивног образовања усклађеног са новим правним оквирима сектора образовања“, „РеЦеКо пројекат“).

Школа се такође показала и као врстан домаћин у организацији разних такмичења, стручних усавршавања, Фестивала традиционалне хране. У школи активно ради Ученички парламент, одвијају се разне секције, спортске активности, радионице.

Средња Економска школа је 08. 11. 2007. године добила признање „Ђорђе Натошевић“ за школску 2006/2007. годину за иновације и постигнуте резултате у образовно – васпитном раду.

У Развојном плану школе наша визија је да школа постане центар за стицање стручних компетенција у подручјима рада економија, право и администрација и трговина, угоститељство, туризам.

На позив Министарства просвете наша школа се укључила у пројекат „Развијање функционалног модела примене инклузивног образовања усклађеног са новим правним оквирима“, као једна од пилот школа. Прихватањем и образовањем СВЕ деце у школи приметан је напредак и побољшање у многим сегментима школског живота:

- повећана толеранција, прихватање и разумевање различитости (и од стране наставника и од стране ученика); Ученици су мање склони дискриминацији.
- Прилагођавајући наставу једном детету, наставник размишља и о свим ученицима у одељењу. На тај начин се подиже квалитет наставе и добит је обострана.

СРЕДЊА ЕКОНОМСКА ШКОЛА

АПАТИНСКИ ПУТ 90, СОМБОР

Телефон: 025/421–217

Факс: 025/430–780

Емаил: Sekretar@ekonomskaso.edu.rs

WWW.EKONOMSKASO.EDU.RS

Основна школа „Исидора Секулић“, Панчево

Основна школа „Исидора Секулић“ се налази у насељу Тесла у Улици Сердара Јанка Вукотића бр. 7 у Панчеву. Почела је са радом јануара 1979. године.

Септембра 2010. године школа броји 562 ученика, распоређених у 23 одељења од првог до осмог разреда. Директор, психолог, библиотекар и 39 наставника (12 у разредној и 27 у предметној настави) континуирано развијају своју праксу и усмеравају је на ученике.

У протеклих десетак година смо градили инклузивну школу поштујући права детета и подстичући процес учења код сваког ученика (деца из маргинализованих група, деца са потешкоћама у учењу и/или развоју, деца са здравственим тешкоћама, као и даровита и талентована деца), прилагођавајући и модификујући наставни план и програм, те је наша школа од стране Министарства просвете препозната као **модел школа инклузивног образовања**.

Похађање семинара и обука допринело је подизању професионалних компетенција наставника, развијању вештина препознавања различитих потреба и темпа учења, већу подршку различитостима кроз изградњу сарадње и прихватања (Семинар о аутизму, Активно учење, Учионица добре воље, Инклузивно образовање – од праксе ка политици, Инклузивно образовање – перспективе у Србији и искуства из окружења, Корак по корак, Инклузивно образовање – како образовати нетипичне ђаке у типичном окружењу, Подстицање даровитости код све деце, АДД/АДХД дефицит пажње и хиперактивност деце, Креирањем образовних планова до инклузивне праксе, Настава у учионици и online настава – мештовити модел, Инклузивно образовање и индивидуални образовни план).

Важна специфичност, која је утицала на изградњу инклузивног приступа образовању у школи је та да је већина деце – штићеника Дома за децу без родитељског старања „Споменак“ била или јесу наши ученици.

Наша школа је од 2002. године чланица Међународних школа мира. У оквиру Школа мира, 2004. године је покренут и функционише Ученички парламент као израз партиципације ученика у рад школе. У очекиваном правцу развоја ширења културе ненасиља, школа постаје Школа без насиља (програм Уницефа и партнера, сертификована марта 2009. године). Саставна компонента овог пројекта је Вршњачки тим.

У школи функционишу и друге ученичке организације: Дечји савез, Форум театар, Подмладак Црвеног крста и Горани. Сарађујемо са Иницијативом за инклузију „ВеликиМали“, Центром за таленте „Михајло Пупин“, ШОСО „Мара Мандић“ из Панчева.

У оквиру пројеката **„Инклузија у пракси“**, школске 2006/2007. године (подржан од организације Save the Children), **„Визија – инклузија“**, школске 2009/2010. године, (подржан од Фонда за отворено друштво), **Развој функционалног модела примене инклузивног образовања**, школске 2009/2010. године (подржан од Министарства просвете Републике Србије и пројекта ДИЛС), Пројекат у оквиру ДИЛС-а **„Обезбеђивање здравог и безбедног окружења за децу и младе Србије“** – „Отвори очи, прогледај!“, школске 2010/2011. године реализовали смо многобројне активности:

- креирани су, реализовани и праћени ефекати примене индивидуалних образовних планова;
- унапређена је сарадња са родитељима њиховим директним укључењем у креирање и реализацију ИОП-а;
- повећана је доступност школском простору израдом прилазне рампе;
- одржане су радионице на тему ненасилне комуникације, поштовања различитости;
- оформљено је Инклузивно позориште (чланови инклузивног позоришта су деца из редовне популације, као и деца са потешкоћама у развоју и из маргинализованих група);
- одржане су интерне обуке из интерактивних и иновативних метода, облика и техника у настави у циљу квалитетније наставе;
- ликовни и литерарни конкурс на тему „Богатство различитости – Другачији па шта“;
- учење на даљину применом ИКТ, (интернет – програм Skype) за ученика који се образује у кућним условима;
- преуређен је део школског простора у функционални кутак за припрему и реализацију инклузивних активности;
- медијска промоција о инклузивним активностима и постигнућима.

Због својих компетенција у области ИО, четири особе из наше школе, чланови Стручног тима за ИО су постале водитељи националних обука, а три особе су од стране Министарства просвете и ДИЛС тима именоване за координатора и чланове Регионалног тима за подршку ИО у школама Јужног и Средњег Баната.

Добити: Повећање мотивисаности и задовољство деце са потешкоћама у учењу и развоју, као и изузетне деце за школске садржаје, боља прихваћеност од стране вршњака и квалитетнија комуникација у одељењу, унапређена сарадња са родитељима, сензитивисани наставници са унапређеним вештинама у индивидуализацији наставе и стварању подстицајне атмосфере.

ОШ „Исидора Секулић“
Сердара Јанка Вукотића 7, Панчево
Тел./факс: 013/315-965
E-mail: isekulic@panet.rs
www.isidorasekulic.edu.rs

Основна школа „Милутин и Драгиња Тодоровић“, Крагујевац

Број ученика: 840
Број одељења: 34
Број запослених радника: 83

Школа се налази у центру града на десној обали реке Лепенице, између два градска моста – такозване Ђифтине ћуприје и Каменог моста. Школску зграду матичне школе чине два спојена објекта: стара зграда (павиљон) са осам учионица (од чега четири просторије за целодневни боравак деце, једна играоница и једна просторија за предшколску групу), и нова зграда са 11 учионица, мултимедијалним центром са библиотеком, фоно-лабораторијом за учење страних језика, специјализованом учионицом за визуелне уметности, кабинетима за информатику, физику и хемију, фискултурном салом, наставничком канцеларијом, канцеларијама за директора, помоћника директора, стручне сараднике, секретара, рачуновођу, благајника, помоћно-техничко особље, радионицу за школског мајстора, салу за културне активности са позорницом, кухињом и трпезаријом. Уз сваку наставну просторију постоји припрема за наставнике у новој школској згради. Зграда школе у издвојеном одељењу у Илићеву састоји се од четири учионице, наставничке канцеларије, библиотеке и трпезарије. Објекат је окружен великим двориштем и отвореним спортским теренима за фудбал, кошарку и одбојку. Учионице су опремљене адекватним намештајем и наставним средствима. У обе школске зграде

(матична и у Илићеву) уграђен је видео надзор који обезбеђује додатну сигурност и безбедност ученика и наставника.

Школа је 2002. године уласком у пројекат Министарства просвете и спорта „Школско развојно планирање – Школски грант“ покренула процес развојног планирања и израдила свој школски развојни план за период 2002–2005. године. Овај документ обухватао је план развоја школе у оквиру три приоритетне потребе школе у областима наставе и учења и професионалног развоја наставника. Прва приоритетна потреба односила се на формирање мултимедијалног центра. За реализацију школа је добила средства из кредита Светске банке и опремила простор савременим наставним средствима и литературом. Овако уређен и опремљен простор уз оспособљавање наставника за његово коришћење омогућио је знатно квалитетнији рад са ученицима, занимљивију наставу и учинио да и ученици и наставници буду задовољнији, а знања ученика боља и употребљивија.

Подстакнути овом значајном променом у раду, обучени чланови Стручног актива за развојно планирање написали су предлоге пројеката за центар за визуелне уметности и фоно-лабораторију за стране језике који су успешно реализовани у периоду 2003–2005. године.

Тако данас школа има најсавременији кабинет за визуелне уметности у коме деца стварају у различитим областима ликовног изражавања, користећи идеалне услове и могућности за креативан рад. У области учења страних језика такође постоје оптимални услови за лако и квалитетно подучавање страних језика. У области природних наука пројектом је опремљен кабинет за наставу хемије који пружа могућност експерименталног рада и примену савремених метода и облика. За потребе наставе и физичког и здравственог развоја деце користи се реновирана фискултурна сала.

У периоду од 2006–2010. године школа је ушла у нов циклус развоја.

Охрабрени значајним променама у стварању бољих услова за рад и учење, као и развојем и усавршавањем наставничких компетенција и знања, Стручни актив за развојно планирање израдио је нов план развоја школе којим су биле обухваћене скоро све области живота и рада школе, с намером да се даље побољшава квалитет рада.

Школа је у овом четворогодишњем периоду била укључена у следеће пројекте:

- „Спречавање трговине људима на Западном Балкану кроз образовне активности и грађење капацитета школа“ (2005–2006. године, уз подршку Министарства просвете, Међународне организације за миграције (ИОМ) и владе Краљевине Холандије);
- „Једнаке шансе“ – пројекат помоћи ромској деци у учењу (од 2005. године до 2010. уз подршку Министарства просвете, Фонда за отворено друштво, Песталоци фондације);

- „Инклузивно образовање – од праксе ка политици“ (од 2005. до 2007. уз подршку Фонда за отворено друштво, Савеза учитеља Србије, Центра за интерактивну педагогију, Реформских образовних кругова и др.);
- „Најинклузивнија школа – школа за сву нашу децу“ (септембар 2008 – јун 2009, уз подршку Фонда за отворено друштво);
- Пилот пројекат „Пружање унапређених услуга на локалном нивоу у области образовања – ДИЛС“ – (октобар 2009–август 2010. године уз подршку Министарства просвете РС);
- Пројекат „Стварање услова за реализацију равноправне уписне политике у први разред основне школе“ (2009. године уз подршку Дечјег ромског центра – Београд, Фонда за отворено друштво, ЦИПа – Центра за интерактивну педагогију);
- Пројекат „Мониторинг и праћење инклузивне уписне политике“ (2010. године уз подршку Дечјег ромског центра – Београд, Фонда за отворено друштво, ЦИПа – Центра за интерактивну педагогију).

Захваљујући учешћу у наведеним пројектима, у школи су реализоване бројне обуке за наставнике и стручне сараднике, а за њихов квалитетнији рад купљена нова савремена наставна средства, опрема и материјали.

„МИЛУТИН И ДРАГИЊА ТОДОРОВИЋ“, Крагујевац

адреса: ул. Саве Немањића бр. 2, Крагујевац

телефон/факс: 034/304 205; 304 206; 332 712

електронска пошта: osmdt@nadlanu.com

директор школе: Драган Павловић, професор разредне наставе – магистар методике наставе природе и друштва

стручне сараднице:

Душанка Ђировић, школска психолошкиња-педагошкиња

Оливера Чубровић, школска психолошкиња-педагошкиња

Основна школа „Ослободиоци Београда“, Београд

Мото школе: оаза знања и другарства

Основна школа „Ослободиоци Београда“ налази се у центру Београда у Улици Прерадовићева број 2. Школу похађа око 600 ученика. Окружена је спортским теренима, парком, халом „Пионир“ и средњим стручним школама. Добром положају школе доприносе и саобраћајне везе са приградским насељима. Школска зграда је окружена парком на 2500 м и спортским теренима

на 2000 м. Парк је засађен пре педесетак година, када је школа и основана. У парку је најразличитије растине засађено под инструкцијом инжењера шумарства. У средини парка је учионица у природи коју ученици и наставници користе, како за наставне, тако и за ваннаставне активности.

У непосредној близини школе налази се хала „Пионир“, „Дечји културни центар“, базен „Ташмајдан“, библиотека „Милутин Бојић“ са којима школа има активну сарадњу. Школа је опремљена савременим информатичким кабинетом, поседује видео надзор и алармни систем и физичко обезбеђење.

У млађим разредима родитељима је пружена могућност избора између класичне и целодневне наставе (до 17 часова). Од првог разреда ученици уче енглески језик, а у петом постоји могућност избора између француског или руског. Ученици имају наставу пливања (изабрани спорт) на базену Ташмајдан.

Вредност наше школе је стручни наставни кадар, енергија и љубав према позиву.

Од почетка школске 2009/10. године школа је укључена у пројекат Министарства просвете „Развој функционалног модела примене инклузивног образовања“.

Предности укључивања у пројекат инклузивног образовања су:

- а) подстицање сензибилитета за поштовање различитости;
- б) оснаживање самопоуздања и подстицање самосталности ученика и родитеља;
- в) развијање тимског рада на свим нивоима, а посебно вршњачка подршка;
- г) унапређивање стручних компетенција наставника;
- д) професионално усмеравање ученика са потребама за додатном образовном подршком.

У циљу успешне реализације пројекта и развијања инклузивне праксе наставници и стручни сарадници школе су похађали семинаре Деца са посебним потребама у предшколској установи и школи, Креирањем образовних планова до инклузивне праксе, Подршка наставницима у прављењу и примени индивидуалних васпитно-образовних програма, Школско оцењивање у основној и средњој школи.

Семинари које је похађала већина наставника и сарадника, а доприносе унапређењу наставне праксе су: Активно учење (базични и супервизијски ниво), Инклузија деце са интелектуалном ометеношћу у редовне програме, Холистички приступ у раду са децом у I разреду основне школе, Дефицит пажње и хиперактивност код деце, Добра сарадња са родитељима = добро деци + добро нама + добро њима, Тематски и интердисциплинарни приступ у планирању наставе, Подршка унапређивању образовно-васпитног рада и

осавремењивање методологије рада у млађим разредима, Савремене методе и нови приступи настави математике, Унапређивање наставне праксе кроз размену професионалних искустава, Стручне трибине учитеља – припремни предшколски програм – сарадња учитеља и васпитача, Интернет у настави.

Наставници и сарадници наше школе негују вишегодишњу праксу стручног усавршавања, континуирано прате савремена достигнућа, примењују иновације у настави и размењују идеје у оквиру стручних већа.

У школи постоје литерарна, драмско-рецитаторска, ритмичка и ликовна секција. Соло певачи, мали и велики хор чине темељ културне и јавне делатности школе. Редовно се организују сусрети са књижевницима, представе и концерти (сарадња са Музичком омладином).

Наши ученици остварују врхунске спортске резултате. Нарочито се истичу кошаркашки, одбојкашки и фудбалски тим, пливачи, атлетичари и шахисти. Ученици наше школе учествују на градским и републичким такмичењима из биологије, историје, географије, српског језика, страних језика и информатике. Велики број ученика узима учешће и остварује запажене резултате на такмичењу из математике „Мислиша“. Ученици се укључују у уређивање школског сајта, а учествују и у изради школског часописа „Школско око“. У организацији Клуба Уједињених нација ученици су путовали у Москву, Беч, Париз, Ницу и Барселону.

Постоји редовна сарадња школе, Регионалног центра за таленте и Истраживачке станице *Пейница*. Ученици наше школе су били укључени у еколошке пројекте: *Није ошћад свака амбалажа, научи шћћа је рециклажа* и *Рециклажа није бламажа*, након чега су постали и вршњачки едукатори.

На велико задовољство ученика, родитеља и наставника, показали смо се као добри домаћини деци из Мађарске у оквиру манифестације *Радосћ Европје*, као што смо успешни у вишегодишњем учествовању у акцији *Мала машура-велико срце*.

Предности укључивања у пројекат инклузивног образовања су:

- а) подстицање сензибилитета за поштовање различитости;
- б) оснаживање самопоуздања и подстицање самосталности ученика и родитеља;
- в) развијање тимског рада на свим нивоима, а посебно вршњачка подршка;
- г) унапређивање стручних компетенција наставника;
- д) професионално усмеравање ученика са потребама за додатном образовном подршком.

ОШ „Ослободиоци Београда“
Прерадовићева 2, 11000 Београд
Емаил: ososlbgd@ptt.rs

АНЕКС 2

ВРСТЕ ПОДРШКИ У ОБРАЗОВАЊУ*

1. Прилагођавање метода, материјала и учила (мере индивидуализације)

ПРЕДАВАЊЕ – УВОЂЕЊЕ НОВЕ ЛЕКЦИЈЕ:

- обезбедити визуелна помагала, велика слова, филмове, шеме, графичке приказе;
- предавати на начин који ангажује више чула (визуелно, аудиторно, кинестетичко), уз коришћење адекватног материјала за учење (пр. слике, постери, шарени папир, пластелин, дрвени предмети и сл.);
- дозволити ученику да сними лекције како би их прегледао касније;
- поновити упутства ученику пошто су дата одељењу, затим тражити од њега или ње да их понове и објасне упутства наставнику;
- написати кључне ставке на табли и/или дати адекватан преглед лекције са главним појмовима;
- тражити од ученика да писмено или усмено да преглед кључних ставки;
- поред усмених дати и писана упутства, како би дете могло да их поново погледа касније;
- дати пример како би се помогло ученицима, поставити пример тако да могу често да га погледају;
- користити подвлачење, истицање за налагање главних идеја/детаља у тексту;
- поделити дужа предавања на краће делове;
- додатна прилагођавања (пр. поделити ученике у парове да контролишу рад, обезбедити ученика који помаже у учењу и сл.).

ЗАДАЦИ:

- дати додатно време за завршавање задатака;
- поједноставити сложена упутства;

* Материјал са националне обуке за школе „Инклузивно образовање и индивидуални образовни планови“, Министарство просвете Републике Србије, ауторски тим: Raisa Venäläinen, Милена Јерошијевић, Снежана Мрше, 2010. година

- смањити ниво штива у задацима;
- тражити мање тачних одговора за завршавање (квалитет наспрам квантитета);
- скратити задатке, поделом рада на мање делове;
- дозволити компјутерски одштампане задатке које припреми ученик или које је диктирао ученик, а припремио неко други;
- користити контролне листе, шеме, картице за подсећање итд.;
- смањити задате домаће задатке, посебно задатке који захтевају пуно читања;
- дозволити штампана уместо писаних слова у изради задатака;
- пратити задатке којима ученик сам одреди своју динамику (дневна, недељна, двонедељна);
- организовати да оде кући са јасним, концизним упутствима за израду домаћих задатака;
- признати и наградити усмено учешће ученика на часу;
- додатна прилагођавања (пр. обезбедити обуку из вештина учења / стратегија за учење).

ПРОВЕРА ЗНАЊА:

- дозволити контролне вежбе/тестове са отвореним књигама;
- дати усмене тестове;
- дати тестове који се раде код куће;
- користити објективнија питања (нпр. мање одговора који траже дужа писања);
- дозволити ученику да даје одговоре на питања из теста на магнетофону;
- правити честе кратке квизове, не дуге тестове;
- дати додатно време за тест;
- прочитати ученику питања из теста;
- писати одговоре на питања из теста уместо ученика;
- избегавати притисак на ученика у смислу времена или конкуренције;
- додатна прилагођавања.

ОРГАНИЗАЦИЈА УЧЕЊА:

- обезбедити помоћ око организације учења;
- одредити један систем за повезивање белешки и задатака;
- припремити унапред распоред учења/задатака са учеником;

- омогућити ученику да држи књиге у школи и има додатни комплет код куће;
- направити систем награђивања за завршавање рада у школи и домаћих задатака;
- слати кући дневне/недељне извештаје о напредовању;
- додатна прилагођавања (пр. одредити једног друга-добровољца који ће помагати око домаћих задатака);
- ставити ученика близу наставника;
- ставити ученика близу позитивног узора;
- стајати близу ученика приликом давања упутстава или предавања лекција;
- избегавати стимулације које одвлаче пажњу (нпр. расхладни систем, области густог саобраћаја);
- организовати више радних група у просторији;
- додатна прилагођавања.

ПОНАШАЊЕ:

- поједноставити правила у учионици тако да су јасна и доступна за подсећање;
- користити мераче времена за олакшавање завршавања задатака;
- одредити прелазна/слободна времена (нпр. одмори, прелаз са часа на час, време за ручак);
- похвалити одређена понашања;
- користити стратегије за само-контролу;
- дати посебне привилегије /позитивне подстицаје; убрзати њихову примену;
- „мудро искористити“ негативне последице;
- дозволити кратке одморе између задатака;
- подсећати ученика да не прекида рад на задатку (различитим невербалним сигнаlima);
- оценити тачне одговоре ученика, не његове грешке;
- спровести систем управљања понашањем у учионици;
- омогућити дозвољено кретање, време када ученик није на свом месту (нпр. Послати га да изврши неки налог);
- игнорисати неодговарајуће понашање које није драстично изван граница дозвољеног у учионици;
- направити уговор са учеником (и по потреби са одељењем);
- спровести разумне процедуре паузе;
- додатна прилагођавања.

2. Прилагођавање простора и услова у којима се учење одвија

ОТКЛАЊАЊЕ ФИЗИЧКИХ БАРИЈЕРА И ПОСТАВЉАЊЕ ОЗНАКА

- Постављање рампе;
- постављање или уградња дизала и лифтова;
- адаптација тоалета;
- адаптација врата и улаза;
- приступачност клупе, табле и остале школске опреме;
- постављање рукохвата на улазима и по ходницима;
- означавање ивица степеника и ходника (жута или рељефна трака);
- постављање визуелних оријентира и ознака;
- светлосна ознака за школско звоно;
- додатна прилагођавања.

СПЕЦИФИЧНИ АРАНЖМАН И РАСПОРЕД АКТИВНОСТИ

- могућност допунске наставе за појединачне области или предмете;
- могућност додатне наставе или коришћења продуженог боравка (пр. менторски рад, консултације и сл.);
- организовање наставе у оквиру истог спрата (тј. лако доступних учионица);
- могућност учења код куће или путем интернета;
- могућност прилагођеног дневног, недељног или месечног распореда активности;
- осмишљавање асистивне технологије у сарадњи са стручњацима и родитељима (пр. прављење визуелног/сликовног распореда часова и активности);
- додатна прилагођавања (пр. коришћење брајевог писма или лаптопа на часу, употреба гестовног језика и сл.).

3. Измена садржаја учења и стандарда постигнућа

ПРОШИРИВАЊЕ САДРЖАЈА ЗА ОДРЕЂЕНИ ПРЕДМЕТ ИЛИ ГРУПЕ ПРЕДМЕТА

- Уводе се напреднији садржаји у оквиру једног предмета (пр. математика, историја, музичко, српски језик и књижевност, страни језик и сл.);
- уводе се напреднији садржаји у оквиру групе предмета (пр. математика и физика или група језичких предмета и сл.).

СМАЊИВАЊЕ САДРЖАЈА ЗА ОДРЕЂЕНУ ОБЛАСТ, ПРЕДМЕТ ИЛИ ГРУПЕ ПРЕДМЕТА

- Смањује се садржај и захтеви у оквиру једне или више области из једног предмета;
- смањује се садржај и захтеви у оквиру једног предмета;
- смањује се садржај и захтеви у оквиру групе предмета;
- смањује се садржај и захтеви у оквиру већине или свих предмета.

4. Остале мере подршке

МЕРЕ ПОДРШКЕ КОЈЕ ОБЕЗБЕЂУЈУ ДРУГИ (институције система, локална заједница, донатори, родитељи и сл.) НА ЗАХТЕВ ШКОЛЕ

- материјална, здравствена помоћ;
- асистивне технологије;
- друге мере.

АНЕКС 3

ЛИТЕРАТУРА И ЕДУКАТИВНИ МАТЕРИЈАЛИ КОРИСНИ ПРИ ПЛАНИРАЊУ И ПРИМЕНИ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У ШКОЛИ*

- 1) **Подучавање деце са тешкоћама у учењу у редовној настави**, Вајнбренер Сузан, Креативни центар, 2010.
- 2) **Видим шта хоћеш да кажеш: деца и визуелне информације**, Молин Стив, Креативни центар, 2009
- 3) **Учионица без насилништва**, Бин Алан, Креативни центар, 2004.
- 4) **Како бити успешан наставник**, Гордон Томас, Креативни центар и Група Мост, Београд, 2001.
- 5) **У корак са развојем**, Вуд Чип, Креативни центар, 2008.
- 6) **Паметнији си него што мислиш**, Армстронг Томас, Креативни центар, 2004.
- 7) **Упијајући ум**, Марија Монтесори, ДН Центар, Београд, 2003.
- 8) **Успешно учење**, Јелена Холцер, Енцо боок, 2008.
- 9) **Интеграција деце са посебним потребама**, Даниелс, Е.Р. Стафорд, К, Центар за интерактивну педагогију
- 10) **Инклузивна школа у мултикултуралној заједници**, Зборник 5, ПЗВ, 2006.
- 11) **Како до школе која прихвата различитост“ (у штампи)**, Гера, И. ПЗВ, Нови Сад (стр. 12), (2009)
- 12) **Креирање инклузивног вртића, Деца ометена у развоју у редовној предшколској установи**, Сретенов, Д, Центар за примењену психологију, Београд, 2008.
- 13) **IQ детета – брига родитеља**, Р. Рајовић, МЕНСА
- 14) **Tanuljunk játszva**, Vicsek Annamária, Családi kör, Újvidék 2010. 03. 17.
- 15) **Дете са посебним потребама**, Сузана Видер, Каруповић, Београд, 2010.
- 16) **Деца у опасности**, Рос Кембел и Керол Сандерсон Стритер
- 17) **Хиперактивно дете**, Данијеле Федели, Сотериа, Београд, 2006.
- 18) **Научите да учите**, М. Колс, Ч. Вајт, П. Браун, Креативни центар, 2004.
- 19) **Одељењски старешина**, Ружица Обрадовић, Ивана Лукић, Креативни центар

* Дајемо преглед литературе и едукативних материјала које су пилот школе навеле као корисне изворе при планирању и примени инклузивног образовања у њиховим школама. Ово свакако није коначна листа.

- 20) **Животне вредности**, Дајана Тилман, Креативни центар
- 21) **Како стварати пријатну атмосферу за учење**, Н. Јовић, Д. Кувелић, Креативни центар
- 22) **Мислим, дакле учим**, Г. Фостер, Е. Савицки, Х. Шејфер, В. Зелински, Креативни центар
- 23) **Оцењивање на основу портфолија**, Ш. Д. Изли, К. Мичел, Креативни центар, 2004.
- 24) **Одељењски састанци**, Дона Стајлс, Креативни центар, 2005.
- 25) **Паметни задаци**, Кетрин Вокер и Едгар Шмит, Креативни центар, Београд, 2006.
- 26) **Успешно читање и писање**, Дејвид Бут, Лари Сворц
- 27) **Заинтересујте ђаке за учење (50 примера добре наставне праксе)**, Кетлин Гулд Ланди, Креативни центар, 2007.
- 28) **Дисциплина без батина**, Невена Ловринчевић
- 29) **Како унапређивати наставу**, Мр Милицав Арсић
- 30) **Како постићи успех са слабијим ученицима**, Мр Милицав Арсић
- 31) **Активно учење**, Иван Ивић, Ана Пешикан, Слободанка Антић
- 32) **Приручник за увежбавање перцепција**, Бети Ван Витсен
- 33) **Покажи ми па ћу знати**, вежбе за стимулацију развоја, Др Тадија Ераковић
- 34) **Водич за унапређивање инклузивне праксе**, Фонд за отворено друштво, 2007.
- 35) **Водич кроз права деце са сметњама у развоју и њихових породица**, Иницијатива за инклузију ВеликиМали, 2009.
- 36) **Приручник за примену протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама**, Министарство просвете и спорта Републике Србије
- 37) **Како приближити деци природне науке кроз активно учење: збирка сценарија**, Филозофски факултет, Институт за психологију
- 38) **Могућности практичне примене Активне наставе**, УНИЦЕФ
- 39) **Учионица добре воље, школски програм за конструктивно решавање сукоба**, Тинде Ковач – Церовић, *Група Мосџ*
- 40) **Квалитетно образовање за све – пут ка развијеном друштву**, Министарство просвете и спорта Републике Србије
- 41) **Корак по корак у основе програма**, Мара Шапи, Мирјана Марковић, *Завод за уџбенике и наставна средства*
- 42) **Спознаја и знање: системска процесна теорија спознаје и знања**, Артур Делонг, *Свјетлост*
- 43) **Учионица добре воље: радионица за основце**, Дијана Плут, *Група Мосџ*
- 44) **Како постати добар наставник**, Станко Илић, *Драслер џарџнер*
- 45) **Филозофија с децом**, Радмила Бранковић – Сатон, Радмила Гошовић, Весна Гошовић, *Креативни центар*
- 46) **Школа по мери детета 1.** (приручник за рад са ученицима редовне школе ометеним у развоју); Институт за психологију Филозофског факултета и Save the children UK, 2004.

- 47) **Школа по мери детета 2.** (приручник за примену инклузивног модела преласка са разредне на предметну наставу за ученике са тешкоћама у развоју); Save the children UK, 2009.
- 48) **Водич за унапређивање интеркултуралног образовања** – Група Мост; Фонд за отворено друштво, 2009.
- 49) **Приручник за пружање подршке развоју антидискриминативне културе у образовно-васпитним установама** – Велимир Тмушић, Драгана Главина, Ангелина Скареп, Катарина Петровић Центар за права мањина, Ромски едукативни фонд, 2008.
- 50) **Водич за родитеље – пружање подршке развоју антидискриминативне културе и решавање случајева дискриминације** – Ангелина Скареп, Катарина Петровић; Центар за права мањина, Ромски едукативни фонд, 2008.
- 51) **Подучавање деце с потешкоћама менталног здравља и учења у редовној настави** – Мајлс Л. Кули; Креативни центар, 2010.
- 52) **Ученици ометени у развоју у редовној школи** – Јасмина Ковачевић и Радомир Арсић; Друштво дефектолога Србије, 2006.
- 53) **Деца са благим сметњама у развоју и учењу у одељењима редовне школе** – Добросав Димић; Платонеум д.о.о. Нови Сад, 2005.
- 54) **Подршка у учењу деце са потешкоћама из спектра аутизма (практичан водич за родитеље и особље у редовним школама и вртићима)** – Лиз Ханах; Републичко удружење за помоћ особама са аутизмом, 2007.
- 55) **Дар дислексије** – Роналд Д. Дејвис; Финеса, 2004.
- 56) **Развојна психологија** – Др Вера Смиљанић; Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије
- 57) **Когнитивни развој детета** – зборник 3; Савез Друштва психолога Србије
- 58) **Педагошка психологија** – Др Лидија Вучић; Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије
- 59) **Медијација, концепти и контексти** – Тамара Џамоња Игњатовић, Невенка Жегарац; Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије, 2006.
- 60) **Теорија и пракса менталне хигијене (I)** – Др Јелена Влајковић; Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије, 2001.
- 61) **Дјеца с тешкоћама у учењу и владању**, Аница Јурић-Шимунчић, Загреб, 1981.
- 62) **Treatment of Autistic Children**, Patricia Howlin, 1987.
- 63) **Психологија ментално заосталих лица**, – Др Душан Д. Ђорђевић, Горњи Милановац 1982.
- 64) **Приручник за рад са децом са сметњама у развоју**, Мирјана Лазор, мр Славица Марковић, Снежана Николић, НСХЦ
- 65) **Психодијагностика**, Ј. Бергер – Скрипта
- 66) **Деца са развојним тешкоћама у редовним основним школама у Србији**, Истраживачка студија – Сулејман Хрњица, Драгана Сретенов, Београд, 2007. (UNICEF, Save the Children)

- 67) Водич за наставнике „Разумевање и одговор на потребе деце у инклузивним учioniцама“, Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу, UNESCO 2001.
- 68) Информатор за лакше сналажење у инклузивној заједници – група аутора, Краљево, 2007.
- 69) Информатор о институцијама и организацијама релевантним за инклузивно образовање општина Кикинда, Локални инклузивни тим Кикинда, 2007.
- 70) Информатор, „Сва наша деца“, Група аутора из Сомбора и Стапара, Сомбор, 2008.
- 71) Информатор за родитеље и наставнике деце и ученика са сметњама у развоју, Локални инклузивни тим Ужице, Ужице 2007.
- 72) Приручник за родитеље, „Дете са аутизмом“, Јелица Ерцег – Ђурачић, Ивана Милачић, Земун, 1997.
- 73) Приручник за родитеље, „Како подстаћи дејчи развој играма“, Сулејман Хрњица, Земун, 1997.
- 74) Приручник за родитеље, „Дете са дауновим синдромом“, Јадранка Новак, Земун, 1997.
- 75) Приручник за родитеље, „Дете са церебралном парализом“, Александар Савић, Даринка Радивојевић, Земун, 1997.
- 76) Приручник за родитеље, „Дете са сметњама у развоју“, Добрила Муановић, Јадранка Новак, Земун, 1997.
- 77) АДД/АДХД, Дефицит пажње и хиперактивност деце, Небојша Јовановић, Татјана Фиревски-Јовановић, Сандра Јовановић, Центар за примењену психологију, Београд, 2007.
- 78) Моћ дејчег ума, Лана Израел и Тони Бузан, Финеса
- 79) Мапе ума, Тони и Бари Бузан, Финеса
- 80) Савршено памћење, Тони Бузан, Финеса
- 81) Семена мира – Образовање за мир у Србији, Хети ван Гурп, Група Мост, Београд, 2003.
- 82) Зборник пројеката који промовишу инклузивно образовање у Србији, *Irish Aid i Save the Children*
- 83) Проверите како васпитаваате у школи, Љубица Продановић, ИП Наука, Београд, 1998.
- 84) Проверите како васпитаваате у породици, Љубица Продановић, ИП Наука, Београд, 1998.
- 85) Рад у паровима, Љубица Продановић, ИП Наука, Београд, 1998.
- 86) Тајна срећне деце, Стив Бидалф, Прометеј, Нови Сад, 2001.
- 87) Још тајни срећне деце, Стив Бидалф, Прометеј, Нови Сад, 2003.
- 88) Неспретно дете, Сулејман Хрњица
- 89) „Како да причате да би вас деца слушала – слушајте да би вам деца причала“, Адела Фејбер и Елејн Мазлиш, Моно и Мањана, Београд, 2009.
- 90) Даровити и шта са њима, Александра Гојков-Рајић и Јелена Пртљага, Тригон, Вршац, 2003.

Издања Менса-НТЦ систем учења:

Europe puzzle

World memory cards

Едиција МУЛТИСОФТ за децу

- 1) Први електронски интерактивни буквар: од 3 – 9 година: Мултисофт за децу, CD буквар 2008
- 2) Вежбам ћирилицу (читање речи и слова, писање речи, мерење времена, звучна помоћ, рад помоћу машина)
- 3) Вежбам латиницу (читање речи и слова, писање речи, мерење времена, звучна помоћ, рад помоћу машина)
- 4) Свезнање – Земља 2005: свет кроз 8.000 прозора – ком. 1
- 5) Географија 6, Европа 2005: мултимедијска енциклопедија и приручник из географије
- 6) Географија 7, ваневропске земље: мултимедијска енциклопедија и приручник из географије
- 7) Географија 5, Физичка географија: мултимедијска енциклопедија и приручник из географије
- 8) Клик у прошлост – Историја: Стари век: Стара Грчка
- 9) Клик у прошлост – Историја: Стари век: Стари Рим
- 10) Први интерактивни речник за децу од 3 – 9 година (Мој први енглески речник)
- 11) Први интерактивни речник за децу од 3 – 9 година (Мој први француски речник)
- 12) Свезнање – историја уметности: сликарство, вајарство и архитектура
- 13) Мултисофтов ЗОО – врт: Свезнање сисари: све расе мачака, све расе паса
- 14) Мултисофт Свезнање: Моји кућни љубимци: мачке, рибице, пси
- 15) Интерактивни CD „Одликаш за прваке и другак“, Душко Покрајац, Андрејин магични свет
- 16) Интерактивни CD „ЦЕ ДЕ Буквар“, Мултисофт
- 17) Интерактивни ЦД „Мој љубимац“, Ксенија Ђурица, DuckBill, 2005.
- 18) Интерактивни ЦД „Прозор у свет домаће животиње“, Dexsoft, Београд

CD издања: „Extreme“cc d.o.o.

- Андрејин буквар
- Андрејина велика бојанка
- Андрејина погађалица
- Одликаш за прваке
- Одликаш за другак
- Мало Сеоце
- Мало Сеоце 2
- Свет бројева

- Прозор у свет (Дивље Животиње)
- Прозор у свет (Домаће Животиње)
- Прозор у свет (Земља)
- Прозор у свет (Птице)
- Вила Ружица
- Мој Љубимац
- Слагалице за најмлађе
- Школица
- Математика кроз игру
- Слатко (м)Учење
- Блистави ум
- Ђаче прваче
- Мудрица
- Имаш ли кефало
- Употребите кликере М, (за децу од 9–12 година)
- Употребите кликере С, (за децу од 12–15 година)
- Та дивна слова
- Матиш 3
- Матиш 4
- Квизоманија
- Вежбам ћирилицу
- Вежбам латиницу
- Царство животиња
- Свет диносауруса
- Светска Чуда
- Подводни Свет
- Велики проналасци
- Занимљиве биљке

Корисни сајтови:

- www.pilcasopis.wordpress.com
- www.edu-soft.rs
- www.zvrk.rs

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ

ПРОЈЕКАТ
ПРУЖАЊЕ
УНАПРЕЂЕНИХ УСЛУГА
НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ